

Internationale Spectator

Jaargang 63 - nr 5- mei 2009

De laatste dictaturen: Wit-Rusland, Noord-Korea, Birma

Haagse Afghanistan-conferentie: **succes valt te bezien**

Politieke partijen en **Europese verkiezingscampagne**

Instituut Clingendael

Uitgave van Koninklijke Van Gorcum BV (Assen) namens het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael' (Postbus 93080, 2509 AB Den Haag), dat samenwerkt met het Koninklijk Instituut voor Internationale Betrekkingen, EGMONT, te Brussel.

Verschijnt maandelijks en wordt uitgegeven op de grondslag van een redactiestatuut.

Redactie bureau

Instituut 'Clingendael'
Redactie Internationale Spectator
Postbus 93080, 2509 AB Den Haag
tel. 070-3245384; fax. 070-3746669
E-mail: gtelkamp@clingendael.nl of
pschregardus@clingendael.nl
www.internationalespectator.nl

Kernredactie

Jaap W. de Zwaan (hoofdredacteur)
Peter A. Schregardus (eindredacteur)
Gerard J. Telkamp (eindredacteur)

Algemene redactie

E. Bakker, S. Biscop, E. Driessens,
L. van den Herik, P. Hoebink, S. de Hoop,
W. Hout, M. van Keulen, J.C. Mulder,
C.W.A.M. van Paridon, J.Q.Th. Rood, R. A. Wessel.

Abonnementen-administratie

Koninklijke Van Gorcum BV
Administratie Internationale Spectator
Postbus 43, 9400 AA Assen
tel. 0592-379555; fax. 0592-379552
E-mail: internationalespectator@vangorcum.nl
www.vangorcum.nl

Abonnementenprijzen

Nederland en België:
Particulier € 61,00
Instelling € 72,50
Student € 46,90 (max. 5 jaar)
Studenten-startersabonnement € 25,75 (1 jaar)
Buitenland:
Particulier € 87,50
Instelling € 100,00
Student € 69,00
Betaling via Belgisch gironummer is mogelijk.
Abonnementen worden automatisch verlengd,
tenzij voor 1 december schriftelijke opzegging
heeft plaatsgehad.

Losse nummers € 7,95 excl. portokosten

Advertenties

Acquire Media, Zwolle
Sandor Quatfuss, tel 038-4606384 /
fax 038-4606318
info@acquiremedia.nl

Foto omslag

Rutger van Hamersvelt

Richtlijnen voor auteurs zijn verkrijgbaar op
het redactie-adres.

ISSN 0020-9317

Alle in dit maandblad uitgesproken meningen
en inzichten blijven geheel voor verantwoor-
delijkheid van de schrijvers.

Niets uit deze uitgave mag worden verveel-
voudigd en/of openbaar gemaakt d.m.v. druk,
fotocopie, microfilm, of op welke wijze dan
ook, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever.

COLUMN

Maurits Berger
Uitglijders over Gaza 233

ARTIKELEN

Jaïr van der Lijn & Edwin Bakker
Diplomatiek succes in Den Haag ook
succes voor Afghanen?: kanteke-
ningen bij de Afghanistan-
conferentie 235

Dirk Rocthus
Het nieuwe Turkse 'oriëntalisme'
gewogen 239

**Aan de vooravond van de Europese
verkiezingen**

Mendeltje van Keulen
Europa? Kiest u maar! Nederlandse
politieke partijen over de Europese
Parlementsverkiezingen 243

Sjerp van der Vaart
Europees Parlement is er niet
voor behartiging van nationale
belangen 258

Bas Eickhout & Judith Sargentini
Wereldomvattende crises vereisen
mondiale *Green Deal* 251

Enkele laatste dictaturen

André Gerrits & Kirsten Meijer
Wit-Rusland: dictatuur en legiti-
miteit tussen Rusland en Europa 254

Marc Vogelaar
Noord-Korea: kluzenaar met
kernwapen 259

Ties Ramekers
Sportevenementen en 'foute'
regimes 264

FILMRECENSIE:

Bibi van Ginkel over
Stille getuige of politiek wapen? 268

RESPONS

**Godfried van Benthem van den
Bergh**
De oorlogvoorkomende werking van
kernwapens – daar gaat het om 270

REPLIEK

Karel Koster
Door bezit dreigt wel degelijk
gebruik 271

Thomas von der Dunk
Theorie en praktijk van westerse
constructieve betrokkenheid bij
Rusland 272

Jorge Lomónaco
Mexico, massademonstraties en de
strijd tegen de drugskartels 274

REPLIEK

Raymond Buve
Wij allen hebben er belang bij
dat de Mexicaanse regering
slaagt 276

BESPREKINGSARTIKEL

Jan Sampiemon
Humanitaire interventie 278

BOEKBESPREKINGEN

Maarten Barends over
*Terugblik op onrecht in Abu
Ghraib* 282

Leon Wecke over
Een filosoof op zoek naar geweld 283

Jan Geert Siccama over
*Oorsprong en ontwikkeling van
ideeën van Clausewitz* 285

SIGNALEMENTEN 286

SUMMARIES 288

Uitglijders over Gaza

Tijdens de demonstratie op het Haagse Malieveld afgelopen januari tegen het Israëliësch militaire optreden in Gaza was geen autochtoon te zien. Dat was gek, want weliswaar geniet Nederland de status van zeer pro-Israëliësch land, maar er is een toenemende groep mensen die zich opwindt over het Israëliësch optreden tegen de Palestijnen. Waar waren zij? Waarom stonden hier alleen allochtone Nederlanders?

De eerste oorzaak was het weer: Nederland was in de ban van ijspret. Israël had zijn offensief slim getimed – vlak voor Kerst, en in de laatste maand voor president Obama's inauguratie – maar had wat Nederland betreft bovendien de onverwachte meevaller dat het prachtig schaatsweer was. Voor zover Nederlanders naar de vreselijke nieuwsbeelden uit de Gazastrook keken, deden ze dat terwijl zij hun schaatsen in zaten te vetten. Het Ministerie van Buitenlandse Zaken kreeg zelfs ijsvrij!

De tweede oorzaak van het wegblijven van autochtone demonstranten was een typisch Nederlandse reactie op gebeurtenissen in Israël, namelijk dat er een binnenlandse aangelegenheid van wordt gemaakt. In het geval van de Gaza-oorlog gebeurde dat door enkele antisemitische (voetbal)slogans tijdens demonstraties in Amsterdam, zoals ' Hamas, Hamas, joden aan het gas'. SP-parlementariër Van Bommel raakte ermee in de problemen, en gedurende enkele dagen werd het nieuws uit Gaza verdrongen door de vraag of Van Bommel en zijn collega's nu wel of niet welkom waren bij de Auschwitz-herdenking op 25 januari.

Ik kan me voorstellen dat deze heftige reacties de gemiddelde autochtone Nederlandse criticus over de Israëliësch oorlog heeft afgeschrikt. Er hoeft immers maar een enkele lolbroek tijdens een demonstratie een anti-joodse leuze te roepen en je bent er de rest van je leven mee besmet. Niettemin haalden de allochtone demonstranten – lees: moslims – het nieuws. Niet alleen in Nederland, overigens, maar ook in Groot-Brittannië en Frankrijk. Alleen ging het niet over Gaza, maar over hen zelf. Waarom waren zij zo bij Gaza betrokken, wilden de media weten. En zou deze boosheid onder de eigen allochtonen kunnen leiden tot sociale onrust, of zelfs radicalisering?

Voor degenen die moeite hebben met de modieuze

kreten 'globalisering' en 'transnationalisme', hebben we hier te maken met een situatie die juist bij uitstek illustratief is voor deze termen. Want het Israëliësch-Palestijnse conflict is de nationale grenzen al lange tijd geleden overschreden. Iedere ontwikkeling op dat kleine grondgebied heeft direct wereldomspannende repercussies.

In het geval van West-Europa is daar een transnationale dimensie aan toegevoegd. Migranten van Arabische komaf, en in het bijzonder de tweede en derde generatie, zijn bijzonder betrokken met de Palestijnse kant van het conflict. Of, nog ingewikkelder: de solidariteit met de Palestijnse zaak is 'geglobaliseerd' tot een islamitische solidariteit waar ook moslims in de westerse wereld – dus niet alleen Arabieren, maar ook aldaar wonende Turken, Pakistanen en Bangladeshi – zich mee identificeren. En deze islamitische solidariteit is als het ware getransponeerd naar West-Europa.

Dat laatste nu is een bron van zorg bij de West-Europese veiligheidsdiensten. De boosheid van Europese moslims die hun regering kwalijk nemen onvoldoende op te komen voor de Palestijnen, gaat verder dan critici die zich opwinden over de buitenlandse politiek van hun land. Uit de vele onderzoeken die zijn verricht naar radicaliserende jonge moslims in het westen, is gebleken dat de westerse buitenlandse politiek één van de bronnen is van radicalisering onder deze jongeren. De aanslagen in Madrid en Londen, en de vrijdelde aanslag in Glasgow, waren mede gericht tegen de betrokkenheid van Spanje en het Verenigd Koninkrijk in Irak. De oorlog in Gaza is dus zeker een reden voor de westerse veiligheidsdiensten om de radicale jongelui die zij in het vizier hebben, extra in de gaten te houden. Waarom is deze boosheid over Westers buitenlands beleid in het Midden-Oosten anders dan die van de gemiddelde autochtoon? Europese moslims ergeren zich vooral aan het meten met twee maten. Er zijn vele tientallen resoluties tegen Israël waar het land geen gevolg aan heeft gegeven, maar slechts enkele niet nagekomen resoluties tegen Irak zijn genoeg om ze met geweld op te leggen. Grotendeels gefraudeerde verkiezingen in Egypte worden door het Westen erkend, maar niet de vrije en eerlijke verkiezingen die Hamas aan de macht brachten.

Toegegeven, in deze grote boze wereld past een zekere vorm van *real-politik*, en het is logisch dat men liever zaken doet met bekende boeven dan met vreemdelingen. Maar als het Westen deze politiek bedrijft en *tegelijkertijd* met principes schernt, moet het niet verbaasd zijn daar ook op te worden afgerekend. Het is dus geen wonder dat de geloofwaardigheid van het Westen tot grote diepte is gezakt. Deze situatie is voor veel Europese moslims extra gevoelig omdat zij menen dezelfde ervaring te hebben in hun Europese samenlevingen. Vrijheid van meningsuiting en religie wordt breed uitgedragen, maar eenzijdig – namelijk ten nadele van moslims – toegepast, zo vinden veel moslims. De conclusie is dan snel getrokken: het Westen is geneigd andere maatstaven te gebruiken als het gaat om moslims of islam, zowel in binnen- als buitenland.

Of deze emoties nu gerechtvaardigd zijn of niet, doet niet terzake: voor de veiligheidsdiensten is het voldoende reden de radicalen in de gaten te houden. En daar is ook iets voor te zeggen. Maar om nu te suggereren dat het Midden-Oostenconflict als spijtzwam kan werken in Europese samenlevingen en kan leiden tot sociale onrust – dat is niet alleen een heel andere kwestie, maar is ook zwaar overtrokken. Zou men willen ontkennen dat al die mannen en vrouwen, ouderen, jongeren en kinderen op het

Malieveld gegronde redenen hebben om boos te zijn over wat er in Gaza gebeurde? Waarom worden hun beweegredenen om te demonstreren opeens zo onder de loep genomen? Geldt hier inderdaad een onuitsproken angst voor een Vijfde Colonne?

De onevenredige aandacht die deze moslims kregen in de westerse media, is een voorbeeld van de negatieve gevolgen van 'globalisering'. Want op het moment dat moslims in Nederland zich opwinden over de beschamende terughoudende houding van Nederland in de Gaza-oorlog, wordt de optelsom Hamas-islamradicalisering gemaakt, en zijn we met z'n allen al ver vooruit gedraafd in onze gevolgtrekkingen.

Dat is niet alleen onjuist, maar zelfs schadelijk voor zowel de Nederlandse binnenlandse als buitenlandse verhoudingen. Binnenslands heeft deze situatie ertoe geleid dat de tweedeling autochtoon-moslim weer ietsje verder is ingegraven. En Palestina, Gaza of Hamas dreigen op deze manier exclusief moslimse aangelegenheden te worden.

Maar het is vooral jammer voor de Palestijnen. Opnieuw ging de opwindings van de westerse gemoeiden niet om hen, maar om de westerlingen zelf. Opnieuw werd het Palestijns-Israëliëse conflict gereduceerd tot een intern Nederlands, Frans of Brits probleem.

Prof. mr dr Maurits S. Berger is hoogleraar Islam in de hedendaagse wereld aan de Faculteit der Geesteswetenschappen van de Universiteit Leiden.

Spiegel van dit nummer: over verkiezingen en dictaturen

Deze aflevering van de Internationale Spectator staat onder meer in het teken van de vrije en eerlijke, algemene en directe verkiezingen voor het Europees Parlement, begin juni aanstaande. Het EP zou de uitdrukking kunnen zijn van een soort Europese volkswil: symbool en voertuig van Europese democratie. Toch blijven velen nog spreken van een democratisch tekort in Europa, van een ver-van-ons-bedshow, waarbij de Euroburger op afstand staat. Toekijken of meedoen?

Hoe het ook zij, leven in de EU lijkt toch heel wat verkieslijker dan in enkele van de laatste dictaturen ter wereld die in dit nummer en volgende afleveringen aan de orde komen. Helaas zijn er nog vele tientallen dictatoriaal geregeerde staten, van totalitaire regimes tot autoritaire semi-democratieën. Dergelijke "foute" landen geven op gezette tijden aanleiding tot discussie over boycotten van internationale sportevenementen, zoals Argentinië 1978 en China 2008. Eén zo'n dictatuur is ook de kapstok voor de eerste aflevering van onze nieuwe filmrubriek. Daarin zullen zowel relevante documentaires als serieuze thematische speelfilms door ter zake deskundige kijkers toegelicht worden wat betreft het inzicht dat deze audiovisuele producten bieden in onderwerpen op het terrein van de internationale betrekkingen, van mensenrechten tot terrorisme.

Eindredactie.

Diplomatiek succes in Den Haag ook succes voor Afghanen?

Kanttekeningen bij de Afghanistan-conferentie

Op 31 maart 2009 vond in Den Haag de *International Conference on Afghanistan; a Comprehensive Strategy in a Regional Context* plaats. Deze ministeriële conferentie bracht meer dan zeventig landen en circa tien internationale organisaties bijeen om te praten over de stabiliteit en wederopbouw van Afghanistan. De *timing* van de conferentie werd vooral bepaald door wat dit jaar op de agenda staat: de Afghaanse presidentsverkiezingen in augustus, de NAVO-top in Straatsburg en Kehl in april, en het uitbrengen van de nieuwe Amerikaanse strategie voor Afghanistan. Maar boven alles komt de conferentie op een moment dat steeds openlijker over de verslechterende situatie in Afghanistan wordt gesproken.

Centrale vraag is of de internationale bijeenkomst in Den Haag de kans op verbetering wezenlijk heeft vergroot en wat de mooie slotverklaring metterdaad voor Afghanistan zal betekenen.

De situatie in Afghanistan

In 2008 beleefde de veiligheidssituatie in Afghanistan haar slechtste jaar sinds 2001. De afgelopen twee jaar zijn de Taliban weer in opkomst. Het aantal aanvallen van de opstandelingen lag het afgelopen jaar vijftig procent hoger dan in 2007.¹ Verder heeft het conflict zich verspreid van het zuiden naar regio's die lange tijd relatief rustig waren, waaronder de provincies rond Kaboel. Ook is het aantal dodelijke burgerslachtoffers gestegen: van iets meer dan 900 in 2006 naar bijna 2.000 in 2008.² Volgens Amerikaanse schattingen wordt dertig procent van alle aanvallen uitgevoerd door militanten die van buiten Afghanistan afkomstig zijn. Hoewel de veiligheidssituatie dus duidelijk is verslechterd, moet ook niet een te negatief beeld worden geschetst. Van alle geweld in Afghanistan vindt zeventig procent plaats in tien procent van de Afghaanse districten, waar in totaal slechts zes procent van de bevolking woonachtig is.³

Over de redenen waarom de veiligheidssituatie is verslechterd, bestaat onenigheid. Voor de verslechterende genoemde redenen zijn de corruptie bij de Afghaanse overheid, de afwezigheid van goed bestuur en onvoldoende veiligheidstroepen in grote gedeelten van vooral het platteland, alsmede het feit dat 'opposing forces' bases hebben in het naburige Pakistan. Daarnaast spelen de gebrekkige eenheid in beleid en strategie van de NAVO-troepen en de trage economische ontwikkeling een negatieve rol. Dit roept logischerwijs bij veel Afghanen de vraag op of de internationale aanwezigheid in hun land hun situatie nu echt heeft verbeterd.⁴ Behalve veiligheid is er nog een scala aan andere 'uitdagingen', waarvan vooral staatsopbouw en goed bestuur bijzonder groot zijn.

Nation-building in Afghanistan blijkt een bijzonder moeilijke zaak. Het is op zich zelf al een succes te noemen dat er door de Verenigde Naties en de door de Verenigde Staten geleide coalitie een regering en overheid is opgezet die redelijke legitimiteit geniet. Niettemin blijkt deze taak zeer complex, gelet op de gevolgen van meer dan twintig jaar oorlog, maar ook vanwege analfabetisme, geografische factoren en het beperkt aantal capabele ambtenaren, om maar eens wat te noemen. Daar komt bij dat progressie op dit gebied zeer langzaam verloopt. Bovendien lijden de reputatie en effectiviteit van de overheid geweldig onder corruptie en nepotisme.⁵

Er is duidelijk een nieuwe krachtsinspanning nodig van de betrokken partijen: de ISAF-partners, buurlanden van Afghanistan, donoren, de belangrijkste internationale organisaties, en uiteraard de Afghanen zelf. De situatie mag niet verslechteren. Dat zou rampzalig zijn voor de Afghanen, voor de regionale stabiliteit en voor de reputatie van de internationale gemeenschap in het algemeen en die van de VN en de NAVO in het bijzonder. Daarom ontstond binnen de NAVO het idee een internationale conferentie te beleggen. Dit werd snel door Nederland opgepakt, dat hierin een kans zag de militaire

en sociaal-economische inspanningen in Afghanistan te combineren met een diplomatieke inspanning in eigen land.

Succes in Den Haag

De Nederlandse regering en het ministerie van Buitenlandse Zaken zagen in het organiseren van een conferentie een manier om de betrokkenheid van de internationale gemeenschap bij Afghanistan te intensiveren. Vandaar ook dat alle landen werden uitgenodigd die belang hebben bij het slagen van het project in Afghanistan, werden uitgenodigd. Met meer dan tachtig delegaties was vrijwel de gehele bij Afghanistan betrokken internationale gemeenschap metterdaad present. Iets waar minister Maxime Verhagen – volgens zijn Amerikaanse collega Hillary Clinton een echte ‘miracle worker’ – met recht trots op kon zijn.

Vooraf werd aangegeven dat de internationale conferentie zich vooral zou moeten richten op de vraag wat de internationale gemeenschap en de Afghaanse regering de afgelopen jaren goed hebben gedaan, wat niet, en hoe het beter kan. Ook moest de bijeenkomst leiden tot herbevestiging aan de bevolking van Afghanistan dat de internationale gemeenschap de wederopbouw van hun land langdurig en krachtig zou blijven steunen.

Die herbevestiging kwam er. Het ene na het andere delegatiehoofd herhaalde de steun van zijn of haar land of organisatie aan een veiliger en welvarender Afghanistan. Behalve het uitspreken van algemene steun bevat de slotverklaring diverse belangrijke toezeggingen op deelonderwerpen. Deze hebben betrekking op de organisatie van een integrale benadering voor Afghanistan, bevorderen van goed bestuur, versnellen van economische groei en ontwikkeling, het versterken van de veiligheidssituatie, alsmede regionale samenwerking.

Ten aanzien van de organisatie van het alomvattende ‘project-Afghanistan’ werd overeengekomen dat de VN een centrale rol moeten spelen bij de coördinatie van de hulp en de ondersteuning van de Afghaanse regering. De VN-missie in Afghanistan (UNAMA) moet, voor zover mogelijk, in alle provincies aanwezig zijn. Daarnaast verwelkomden de delegaties de nieuwe Amerikaanse Afghanistanstrategie. Deze wordt gezien als een belangrijke bijdrage aan versterking van de gezamenlijke krachtsinspanningen.

Ter bevordering van *goed bestuur* riepen de delegaties op tot hulp bij voorbereiding van de verkiezin-

gen in Afghanistan in augustus. Die moeten eerlijk en transparant verlopen. Het is belangrijk dat ook vrouwen kunnen stemmen. Ook moet het openbaar bestuur verbeterd worden.

Op het gebied van het versnellen van *economische groei en ontwikkeling* werd overeengekomen dat hulpprogramma’s moeten worden gestroomlijnd en dat er heldere doelstellingen moeten komen die op de behoeften van de Afghanen zelf zijn gebaseerd.

Om de *veiligheidssituatie* te verbeteren, moeten volgens deelnemers aan de conferentie politie en leger van Afghanistan worden versterkt, zodat deze zelf voor de veiligheid in het land kunnen zorgen. Verder dienen Afghanen, NAVO/ISAF-landen en regionale partners de grenzen beter te bewaken om illegale doorvoer van drugs en wapens tegen te gaan. Uiteraard waren de deelnemers aan de conferentie het er ook over eens dat de strijd tegen terrorisme in Afghanistan vastbesloten moet worden voortgezet. Daarnaast werd de poging van Kaboel ondersteund om Afghaanse strijders die hun wapens neerleggen in het kader van een verzoeningsproces, in de samenleving te laten herintegreren.

Ten slotte bevat de slotverklaring een krachtig pleidooi voor verbreding van de *regionale samenwerking*. Binnen dat kader wordt onder meer opgeroepen tot intensievere samenwerking op economisch en diplomatiek gebied. Het belangrijkste en gevoeligste punt is echter de regionale samenwerking op veiligheidsgebied. De slotverklaring benadrukt dat het van belang is dat Afghanistan, Pakistan en de NAVO/ISAF samenwerken en een alomvattende veiligheidsstrategie ontwikkelen. Aan die oproep werd toegevoegd dat een dergelijke strategie in overeenstemming moest zijn met de soevereiniteit en territoriale integriteit van beide landen, een toevoeging waar vooral de Pakistaanse diplomaten op hadden gestaan.⁶ Daarover was iedereen het in principe eens en zo kon de slotverklaring worden afgesloten met herbevestiging van steun aan een democratisch, vreedig, pluralistisch en welvend Afghanistan.⁷

De voorzitters van de conferentie, de ministers van buitenlandse zaken van Afghanistan en Nederland en de speciale gezant van de VN voor Afghanistan, konden tevreden zijn. De vlekkeloos verlopen conferentie werd met mooie woorden afgesloten. Kortom, een enorm diplomatiek succes voor in het bijzonder Nederland. De vraag is echter of het ook een succes voor de Afghanen is. Zal het ‘pact van Den Haag’ ook metterdaad een positieve uitwerking hebben op

de situatie in Uruzgan, Kandahar, Kaboel en elders in Afghanistan?

Ook succes in Afghanistan?

De hierboven gestelde vragen zijn bijzonder relevant, maar beslist niet nieuw. De conferentie in Den Haag is niet de eerste die over Afghanistan is gehouden. Bonn, Berlijn, Londen, Rome en Parijs zijn Den Haag voorgegaan. Telkens weer wordt de internationale steun voor Afghanistan herhaald en vrijwel iedere keer wordt benadrukt dat het *aanstaande jaar* van doorslaggevend belang voor de vrede en veiligheid in het land zal zijn. Tegelijkertijd beseffen de toeschouwers maar al te vaak dat de problemen die bij iedere conferentie aan de orde komen, het jaar daarvoor ook al op de agenda stonden. Ook in het geval van 'Den Haag' kunnen ten minste twee kanttekeningen worden geplaatst bij het diplomatieke 'succes'.⁸

Allereerst werden op de conferentie de VN gepresenteerd als de coördinator van de hulp en van ondersteuning aan de Afghaanse regering, een coördinator die bovendien voor zover mogelijk in alle provincies aanwezig dient te zijn. Dit stelt de VN echter voor een dilemma met betrekking tot neutraliteit. Het betekent dat de volkerenorganisatie zich – mede in het licht van de geïntegreerde benadering – ook moet mengen in de *counter-insurgency*-strategie van de ISAF. Binnen een dergelijke strategie worden de harde kern van de Taliban en al-Qaida militair bestreden, worden de gematigde rebellen in het politieke proces geïntegreerd en wordt de Afghaanse bevolking gestimuleerd de 'goede' kant in het conflict te kiezen door haar veiligheid en ontwikkeling te bieden. Inderdaad vormen veiligheid en ontwikkeling ook het doel voor UNAMA, maar voor de VN is het van groot belang neutraal te blijven en zo min mogelijk in het gewelddadige conflict te worden betrokken. Daarmee zou namelijk de onafhankelijke positie bij bemiddeling en humanitaire hulpverlening in gevaar komen. De gevolgen daarvan hebben we kunnen zien in Irak, waar de VN zelf doelwit werden.

Ten *tweede* wordt in de slotverklaring geen enkele keer het woord 'justice', 'court' of 'impunity' genoemd en hiervoor lijkt ook weinig ruimte in de nieuwe Amerikaanse Afghanistan-strategie. Volgens Amerikaanse inlichtingen zou slechts vijf procent van de Taliban tot de harde kern behoren. De overige 95 procent zouden nog kunnen worden 'gered'.⁹ De uitkomst van de conferentie is echter dat Afghaanse strijders die afstand nemen van interna-

tionaal terrorisme, de constitutie respecteren en de wapens neerleggen, welkom zijn om in de civiele maatschappij te reintegreren. Dit roept de vraag op hoe zich deze aanpak van verzoening verhoudt met gerechtigheid en het idee van de *rule of law*.

Deze vraag wordt heel concreet aan de hand van twee voorbeelden. Een *eerste* voorbeeld is dat de laatste tijd de vrouwenrechten in Afghanistan steeds meer door de regering-Karzai zijn ingeperkt, om daarmee aan de extremistische elementen tegemoet te komen. In 2001 werden de invasie en het afzetten van de Taliban echter welhaast verkocht als een operatie om de Afghaanse vrouw te bevrijden. Hoewel de situatie thans duidelijk beter is dan tijdens de Taliban, lijkt 'verzoening' ten koste van die vooruitgang te gaan. Het *andere* voorbeeld betreft de berechting van hen die zich aan oorlogsmisdaden en schendingen van de mensenrechten hebben schuldig gemaakt. Bij verzoening stuit men al snel op het dilemma vrede *versus* rechtvaardigheid. Praten alsmede verzoening met de Taliban leidt al gauw tot het verlenen van amnestie. Wat nu als Mullah Omar aangeeft dat hij het internationale terrorisme afzweert, de constitutie zal respecteren en de wapens neerlegt? Zou hij dan niet meer voor zijn daden in het verleden behoeven te worden berecht? Hoewel vaak in eerste instantie voor de vrede wordt gekozen en de rechtvaardigheid op het tweede plan komt te staan, kan dit grote gevolgen hebben voor de toekomst. In veel gevallen houdt deze keuze namelijk in dat de straffeloosheid kan voortduren. Dit lijkt nu al het geval in Afghanistan, waar de krijgsheren die tijdens de burgeroorlog van 1992-1996 een bloedige terreur uitoefenden, onder Karzai nog altijd veel macht hebben. En laten we niet vergeten dat het juist de daden van deze krijgsheren waren die zoveel afkeer opwekten, waardoor de Taliban voldoende steun kon krijgen om de macht te grijpen. Vervolgens ontvoerde ook de Taliban zich als een terreurregime. Het vertrouwen van de bevolking in de huidige regering is mede vanwege de rol van die krijgsheren al niet erg groot, maar de populariteit van het bewind zou verder kunnen dalen, als bepaalde Taliban-leiders eveneens amnestie zouden krijgen. Op korte termijn brengt dat mogelijk rust, maar langdurige vrede is er wellicht niet mee gediend.

Conclusie

Op het eerste gezicht lijkt het resultaat van de *International Conference on Afghanistan* een voorbeeld

van een diplomatiek succes. De slotverklaring is zeker een eerste stap in de goede richting, naar meer regionale en internationale samenwerking en naar een integrale aanpak van de problemen waarmee Afghanistan worstelt. Er zijn echter ten minste twee belangrijke kanttekeningen te plaatsen. De VN worden in een rol geduwd waarbij de onpartijdigheid verder in gevaar komt en de organisatie het risico loopt juist minder goed in staat te zijn de wederopbouw te ondersteunen. Verder werd in Den Haag, net als op voorgaande Afghanistan-conferenties, voor korte-termijn-stabilisering gekozen en nadrukkelijk minder gekeken naar vrede op lange termijn. Mogelijk is dat thans ook het hoogst haalbare. Of de huidige keuzen op de lange termijn ook de goede zullen zijn, is de vraag. Het antwoord daarop laat op zich wachten. Maar de consequenties van een aantal keuzen die op de 31^e maart zijn gemaakt, zullen mogelijk al sneller naar voren komen, denk aan de verdere afbrokkeling van vrouwenrechten of aanslagen op de VN. Kortom, het diplomatieke succes van de conferentie *over* Afghanistan is niet bij voorbaat ook een succes *in* Afghanistan, laat staan voor de Afghanen zelf.

Noten

- 1 Matt Waldman, *Caught in the conflict: civilians and the international security strategy in Afghanistan: a briefing paper by eleven NGOs operating in Afghanistan for the NATO Heads of State and Government Summit*, 2-4 april 2009.
- 2 *Ibid.*
- 3 Kenneth Katzman, *Afghanistan: post-Taliban governance, security and U.S. policy*, Congressional Research Service, 4 maart 2009.
- 4 *Ibid.*
- 5 *Ibid.*
- 6 Hans de Vreij, 'Wachten op de slotverklaring' <http://blogs.rnw.nl/vredeenseveiligheid/2009/03/31/den-haag-wachten-op-de-slotverklaring/>.
- 7 Voor de volledige tekst van de slotverklaring zie www.afghanistancconference2009.nl
- 8 Deze kanttekeningen stonden tevens centraal op de Afghanistan-conferentie die op 30 maart gehouden werd op het Instituut Clingendael. Voor een verslag, zie www.clingendael.nl.
- 9 'Behind the Afghan Strategy', in: *The Washington Post*, 22 maart 2009.

Dr Jaïr van der Lijn is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het *Clingendael Security and Conflict Programme* (CSCP). Dr Edwin Bakker is Hoofd van het CSCP.

Het nieuwe Turkse 'oriëntalisme' gewogen

Zoiets hadden de organisatoren van het Wereld-economisch Forum in Davos in januari jl. nog niet meegemaakt. Woedend was de prominente gast na een woordenwisseling met een niet minder prominente persoonlijkheid weggelopen. We hebben het over Tayyip Erdoğan, die premier is van de Turkse republiek. Of is hij de reïncarnatie van de sultan-kalief van het teloorgegangene Ottomaanse Rijk? Met zijn uithaal naar de Israëliëse president Shimon Peres in een verhit debat over de recente gebeurtenissen in Gaza oogstte Erdoğan niet alleen bijval op het eigen thuisfront in Turkije, maar ook in heel de islamitische wereld. Nog nooit sinds de nadagen van het Rijk was een Turkse staatsman zo populair in een regio waarover de Ottomanen ooit hadden geheerst, als de leider van de Partij voor Gerechtigheid en Ontwikkeling (AKP). Van de Maghreb tot het Arabische schiereiland jubelden moslims de man toe die onverschrokken de militaire operatie van de Israëli's in de Gazastrook als misdaad tegen de menselijkheid had gekapitteld en die Peres had toegesnuwd met de woorden: 'Als het op moorden aankomt, kunnen jullie er wel iets van.' De lof die hem vanuit Iran te beurt viel, bewees dat de soennitische 'sultan' Erdoğan met zijn anti-Israëliëse uitval zelfs de tegenstelling tussen soennieten en sji'ieten te boven wist te komen.

In welke mate de woede van Erdoğan in Davos ook gespeeld mocht wezen, de uitbarsting zat er alvast aan te komen. De Turkse premier was in zijn wiek geschoten toen hij van de Israëliëse bombardementen op Gaza hoorde, nota bene daags na het bezoek van de Israëliëse premier Ehmut Olmert aan Ankara. 'Gebrek aan respect' voor Turkije, had het toen uit zijn mond geklonken. De afgelopen jaren had Erdoğan de acties van het Israëliëse leger tegen Palestijnse doelwitten al wel eens als 'staatsterorisme' bestempeld. De Turkse regering had zelfs Hamas erkend – en in februari 2006 Hamas-leider Khaled Meshaal in Ankara ontvangen – wellicht in de ijdele hoop de invloed van Teheran op die organisatie te verminderen. De binnenlandse tegenstanders van Erdoğan – de kemalisten, die waken over de seculiere erfenis van Mustafa Kemal Atatürk

– schreven die opstelling nog toe aan zijn sympathie als islamitische politicus voor andere moslimstaten. Maar nu deed Erdoğan toch wel iets waar andere islamitische staatslieden alleen maar van durfden dromen: hij nam geen blad voor de mond in een forum waar diplomatieke wellevendheid de toon aangeeft. De woede van de Turkse premier was onmiddellijk gericht tegen het staatshoofd van wat radicale moslims als een 'zionistisch gezwel' plegen te brandmerken. Erdoğan wist wat hij deed. Hij had zijn oor te luisteren gelegd bij de gewone Turken. En die waren witheet van woede over de Israëliëse militaire operatie. Turkse organisaties riepen op tot een economische boycot en het afbreken van alle economische en diplomatieke betrekkingen met Israël. Op zondag 4 januari 2009 stapten duizenden Turken mee in een anti-Israëliëse protestdemonstratie in Istanboel.

Man van het volk

Erdoğan is een man van het volk, de zoon van een zeeman uit de arbeiderswijk Kasımpaşa in Istanboel. Een strijdlustige politicus met een opbruwend temperament. Zijn woede-uitbarsting in Davos was zowel natuurlijk als tactisch. Inderdaad was hij geprikkeld door de woorden van zijn gesprekspartner Peres, maar hij deed er nog een schepje bovenop, in het besef dat niemand vóór hem de Israëli's ooit zo ondiplomatiek zijn waarheid in het gezicht had geslingerd. 'Ik ben politicus, geen diplomaat,' zei Erdoğan achteraf, woorden die ons overigens, dit even terzijde, herinneren aan die van de Belgische minister van Buitenlandse Zaken Louis Michel ten tijde van de Oostenrijk-crisis over de boycot van de regering-Haider in 2000. Bovendien was het panel over Gaza aan het programma in Davos toegevoegd op verzoek van de Turkse delegatie. Het was dus te verwachten dat Erdoğan er gebruik van zou maken om de Israëliëse politiek op de korrel te nemen. Sinds zijn partij het regeringsroer overnam (2002), heeft Erdoğan al vrij veel compromissen moeten sluiten tegenover de Europese Unie en het kemalistische establishment. De pro-Palestijnse kaart trekken levert hem als compensatie daarvoor heel wat krediet op bij de eigen bevolking. Welke gevolgen brengt,

deze uitval op de 'dag van de Turkse toorn' in Davos mee? Is de Turks-Israëlische relatie bedreigd? Wendt Turkije zich af van het Westen?

Nauwe banden

Het Turks-Israëlisch akkoord over *militaire samenwerking* dateert van 23 februari 1996, kort na de verkiezingsoverwinning van de islamitische Welvaartspartij. Haar leider, Necmettin Erbakan, zat in een coalitieregering met de seculiere politica Tansu Çiller. Tijdens zijn ambtstermijn als premier in 1996-1997 bracht Erbakan bezoeken aan Iran en Libië, de 'zwarte schapen' van de Amerikaanse buitenlandpolitiek, en droomde hij van de totstandkoming van een soort islamitisch handelsblok, de D-8 ('developing-8') als antwoord op de G-7. Dit deed de wenkbrauwen fronsen bij de kemalisten (in het leger en op het ministerie van buitenlandse zaken), die vreesden voor een vervreemding van het Westen en een verstoring van het broze evenwicht in de relaties van Turkije met Israël en de Arabische wereld.¹ In die zelfde periode sloten de Turkse militairen het akkoord met Israël, alsof ze Erbakan wilden signaleren: 'Kijk, Başbakan (premier), u probeert Turkije een andere koers te doen varen, maar wij gaan toch lekker in zee met de Joodse staat.' Wat de toenmalige islamisten er dus ook van mochten denken, voor het seculiere establishment van Turkije was dat akkoord met Israël – buitenbeentje in een vijandig Midden-Oosten en vriend van de Verenigde Staten – een signaal dat het hun land verankerd mocht zien in de Westerse wereld.

Een welwillend historisch klimaat konden de kemalisten ook aanvoeren: In 1581 verwelkomde de Ottomaanse sultan Bayezid de joden die uit Spanje werden verdreven en in 1933, bijna vier eeuwen later, opende de Republiek Turkije haar grenzen voor joodse mensen die de nazi-terreur ontvluchtten. De beslissing de banden met Israël aan te halen, kon de kemalistische elite dus mooi inkleden in een historisch verhaal over warme menselijke relaties. Maar de doorslag gaf de Westerse agenda van het buitenlands-politiek establishment in Ankara. Had Atatürk niet ooit gezegd: 'Liever dienaar in de hemel van het Westen dan heerser in de hel van het Midden-Oosten'? Die hel hadden de Ottomanen en ten slotte de Jonge Turken tot 1918 bestuurd en ze hielden er de haat van de Arabische nationalistenaan over. Liever dus de blik op Europa, op het Westen gericht, als model voor de eigen modernisering

van bovenaf, al moest de republiek daarvoor in een geïsoleerde positie in de regio terechtkomen. In 1949 was Ankara zelfs bereid, weliswaar onder Amerikaanse druk, om *als eerste staat met een overwegend islamitische bevolking* Israël te erkennen.² Wat Turkije over de streep trok, was juist de perceptie van Israël als een moderne Westerse staat. Beide landen deelden de 'common sense of otherness' in een vijandige omgeving van ondemocratische Arabische regimes.³

Toch verliepen de betrekkingen tussen Ankara en Tel Aviv in de volgende decennia niet van een leien dakje. Turkije wilde aanvankelijk neutraal blijven in het Arabisch-Israëlisch conflict. In de hoop op betere economische en politieke betrekkingen met de Arabische wereld in de jaren '70 van de vorige eeuw – de oliecrisis en de kwestie-Cyprus hadden hierin hun aandeel – namen de Turkse machthebbers meer afstand van Israël. In 1975 ondersteunde Turkije een VN-resolutie die zionisme als een 'vorm van racisme' veroordeelde. De Turkse president Süleyman Demirel sprak in 1980, onder druk van de publieke opinie, zijn banvloek uit over de 'Israëlische annexatie van Jeruzalem', om kort daarna het Turkse consulaat in die stad te laten sluiten. Pas na de militaire coup van 10 september 1980 zouden de rollen weer worden omgedraaid: de Arabische staten verloren aan gewicht door de dalende olieprijs en de nieuwe Turkse president Turgut Özal zocht steun bij het Amerikaanse Congres en de zogenaamde Joodse-Amerikaanse belangengroepen om de relaties van Turkije met de Verenigde Staten weer aan te halen. 'We know the role of the Israeli lobby in the US,' aldus Özal.⁴ De toenadering tot Israël als uiting van de verbondenheid van Turkije met het Westen, in het bijzonder Amerika, zou in 1996 uitmonden in het bovengenoemde militaire akkoord. Ook waren de Turken nu zeker van de steun van die belangengroepen om te vermijden dat een resolutie houdende de erkenning van 24 april als 'day of commemoration of the Armenian genocide' in het Amerikaanse Huis van Afgevaardigden zou worden aangenomen. De bange vraag van de Turken is of daar nu met 'Davos' verandering in komt.

Actief in het Midden-Oosten

Sinds de betrekkingen met de Europese Unie enigszins bekoeld zijn, voert Turkije onder de AKP een actievere politiek in het Midden-Oosten. De partij streeft daarbij veiligheid, stabiliteit en economische interdependentie in de regio na. Het voordeel is dat

de nieuwe elites uit de rangen van de AKP zich van uit hun meer geprononceerde religieuze achtergrond beter thuis voelen in het Midden-Oosten dan de kemalisten. Hun sociale en culturele connecties binnen de islamitische wereld vergemakkelijken het voeren van een buitenlands beleid dat Turkije tot een pijler van regionale stabiliteit dient te maken. De koersrichting is dus weer veranderd. Sommige analisten gewagen zelfs van een nieuw 'Oriëntalisme'.

De Turkse diplomatie komt met haar bemiddelingsinitiatieven wel goed over in Brussel, zoals ook bleek uit de lovende woorden van de Europese Commissie aan het adres van Turkije in haar jaarlijkse Vooruitgangrapport van 3 november 2008. Turkije heeft de laatste jaren meer aan zelfvertrouwen gewonnen dank zij zijn status van kandidaat-lidstaat van de EU en zijn sterke economische groei en het land ontpopt zich allengs tot een regionale mogendheid die zich niet meer blind staart op het Westen. De Turken beseffen dat ze zelf de handen uit de mouwen moeten steken om de gevarenzone van het Midden-Oosten te ontmynen. Eigenbelang van politieke, economische en militair-strategische aard is hun natuurlijk niet vreemd. Dat blijkt bijvoorbeeld uit hun toenadering tot Bagdad en de Koerdische regionale regering van Noord-Irak om ook de kwestie van de Koerdische separatistenorganisatie PKK aan te pakken.

Een van de opvallendste ontwikkelingen vormt de betere verstandhouding tussen Turkije en Syrië. Sinds Damascus PKK-leider Öcalan in 1998 het land uitzette, is de oude vijandschap omgeslagen in toenadering, die stoelt op economische en veiligheidsbelangen. Syrië ziet in Turkije ook een toegangspoort tot Europa, waarmee het uit zijn internationaal isolement hoopt te geraken. Van zijn groeiend gewicht in de regio maakte Turkije gebruik om te bemiddelen in het conflict tussen Syrië en Israël. Beide landen verklaarden in mei 2008 gesprekken aan te knopen onder toezicht van Turkse diplomaten in Istanboel. Maar de hoop op bemiddeling is vervlogen nu Syrië uit protest tegen de Israëlische militaire operatie op 28 december 2008 de gesprekken met Israël heeft afgebroken. Israël heeft de Turken een lelijke pad in hun Syrische korf gezet.

Religieus-populistisch sentiment

Vormt de huidige crisis het moment dat de islamisten van de thans regerende AKP hebben afgewacht om de banden met Israël te kappen? Keert Turkije het Wes-

ten de rug toe? De oppositionele pers in Turkije vraagt zich bezorgd af of Erdoğan zijn geloofwaardigheid niet heeft verspeeld met zijn onbeheerst optreden in Davos. Ze doet dat voorzichtig, want Erdoğan deinst er niet voor terug lastige journalisten op hun stuk te zetten. De analist Soner Cagaptay, verbonden aan het Amerikaanse *Institute for Near East Policy*, windt er echter geen doekjes om: de AKP van Erdoğan probeerde aanvankelijk de liberale, pro-Europese schijn hoog te houden, maar nu de EU haar te weinig kan helpen om het strikte secularisme van het kemalistische establishment af te zwakken, keert ze terug naar haar wortels, die bij de anti-Westerse en anti-seculiere Welvaartspartij liggen.⁵ Dat zou zich vertalen in het opgeven van de pro-Westerse buitenlandpolitiek en in het toegeven aan antisemitisch populisme als een middel om een Turks, op de religieuze identiteit gebaseerd nationalisme te stimuleren. De ultranationalistische film *De Wolvenvallei* (Kurtlar Vadisi, 2006), die een melodramatisch verhaal ophangt over een tegen Turkije gerichte samenzwering van de Amerikanen en het zionisme, lijkt van dat religieus-populistisch sentiment een voorbeeld te zijn.⁶

Die Welt meent dat Erdoğan geen aanzien als 'onpartijdig bemiddelaar' meer geniet en Turkije, tot dan toe een stabiliteitsfactor in het Midden-Oosten, bijgevolg niet meer zo attractief is voor de EU.⁷ Andere analisten, zoals Ian O. Lesser, stellen dat Turkije zich niet afwendt van het Westen, maar alleen zijn Euro-atlantische relaties herijkt. Dat neemt niet weg dat de Westerse dimensie in de internationale agenda van Turkije relatief gezien afneemt.⁸ Saat Kiniklioğlu, de AKP-expert voor buitenlandse politiek, tovert zelfs het concept van 'complementariteit' uit zijn hoed: 'Onze toenadering tot de burens gebeurt niet ten koste van onze relatie met het Westen. Integendeel, ze is er mee complementair. Onze regionale politiek interpreteren als een verschuiving in onze oriëntatie ziet onze pogingen over het hoofd om een woelige omgeving te stabiliseren.'⁹ De Turkse politicoloog Balkan Devlen vindt het wel opmerkelijk dat het juist Israël was dat zich zo inspande om de gemoederen te sussen na het Davos-incident; daaruit blijkt het inzicht van de Israëli's dat Turkije zich een nieuwe rol aanmeet in het Midden-Oosten.¹⁰ Het geeft Erdoğan het gevoel dat het Westen Turkije meer nodig heeft dan omgekeerd.

Turks-Israëlische relaties als spiegelbeeld

Wat houdt die bredere internationale context nu in voor de betrekkingen tussen Ankara en Tel Aviv? De

historische terugblik op de Turks-Israëlische relaties leerde ons dat deze een spiegelbeeld vormt van de Turks-Arabische relaties. Zoekt Ankara toenadering tot het Westen, dan gaat dit ten koste van het Midden-Oosten; is Ankara teleurgesteld over Europa of Amerika, zoals het de afgelopen jaren het geval was, dan zijn de betrekkingen met Israël hiervan de dupe. De ideologie van de machthebbers doet natuurlijk een duid in het zakje: de huidige regering teert op moslimsolidariteit, maar zelfs seculier ingestelde regeringsleiders als Demirel schuwden eertijds harde woorden aan het adres van Tel Aviv niet. De vrees dat Turkije zich afkeert van Europa, Amerika en Israël, is ingegeven door de perceptie dat de relaties met 'het Westen' altijd opperbest waren en dat wat er nu gebeurt uitzonderlijk is.

Dat is niet het geval. Turkije en de Verenigde Staten lagen al met elkaar in de clinch in de jaren '60, zoals de 'Johnson Letter' aantoonde, de brief waarin de Amerikaanse president Ankara geen NAVO-steun wilde garanderen, mocht de Sovjetunie een Turkse interventie in Cyprus niet pikken. Teleurstelling over Europa is een oud zeer; we hoeven alleen maar te denken aan de top van Luxemburg in 1997, toen de EU-regeringsleiders Turkije nog niet even rijp als de Midden-Europese landen achtten om kandidaat-lidstaat te worden. Het motief van uitsluitend Westerse verankering telt nu niet meer – Turkije zoekt bewust goede contacten met moslimstaten – maar de militair-technologische *know how* van Israël komt de Turken goed van pas. Een dag vóór de Israëlische actie tegen Gaza ondertekenden Turkije en Israël een nieuw militair samenwerkingsakkoord dat de Turkse luchtmacht de nodige technologie moet verschaffen om bijvoorbeeld de PKK in Noord-Irak beter te kunnen opsporen. De relaties tussen Ankara en Tel Aviv zijn te diep dat ze omwille van politieke strubbelingen zouden afknappen. Bovendien denkt Turkije toch nog altijd aan zijn eigen nationale belangen, zoals elke andere staat dat zou doen, en die zijn nu eenmaal het beste gediend met Israëlische spits technologie.

Mene Tekel?

De vraag is wel of het anti-westerse, anti-Israëlische en zelfs antisemitische sentiment onder de Turkse bevolking niet een eigen leven gaat leiden en de buitenlandse politiek van de AKP in een andere richting stuwt. Moeten we de woorden over Turkije die Cagaptay in een Open Brief aan *President Elect* Obama neerpande als een Mene Tekel opvatten?: 'Dit is het

eigenaardige land waarin anti-westerse uitspraken er echt toe doen omdat ze de identiteit van het volk helpen vorm te geven. Sinds de AKP aan de macht kwam in 2002, hebben de Turken van hun leiders niets positiefs vernomen over het Westen.'¹¹

Nam Obama met zijn bezoek aan Ankara op 6 en 7 april jl. deze waarschuwing ter harte? De Amerikaanse president brak er alvast een lans voor nauwere samenwerking tussen de Verenigde Staten en Turkije. Hij noemde Turkije de 'brug tussen de islamitische wereld en het Westen' en sprak tegelijkertijd zijn sympathie uit voor de visie die Atatürk op zijn land had. Geen twijfel mogelijk: Obama wil er alles aan doen opdat Turkije verder op het Westen georiënteerd blijft.

Noten

- 1 William Hale, *Turkish Foreign Policy, 1774-2000*, Londen/Portland, 2000, blz. 298.
- 2 Sindsdien volgden nog Egypte, Jordanië en Mauretanië. In 2005 bemiddelde Erdogan een ontmoeting tussen de Israëlische minister van buitenlandse zaken Silvan Sharon en zijn Pakistaanse ambtsgenoot Kurshid Kasuri, met het oog op het aanknopen van diplomatieke betrekkingen. Israël onderhoudt ook beperkte handelsbetrekkingen met Marokko, Qatar en Oman.
- 3 Dietrich Jung with Wolfango Piccoli, *Turkey at the Crossroads. Ottoman Legacies and A Greater Middle East*, Londen/New York, 2001, blz. 154.
- 4 Geciteer naar Jung, *ibid.*, blz. 161.
- 5 Soner Cagaptay, 'The Islamists Show Their Hand', in: *Newsweek*, 14 februari 2009.
- 6 Dirk Rochtus, 'Balsem voor de Turkse ziel', in: *De Standaard*, 27 februari 2006.
- 7 Boris Kalnoky, 'Erdoğan hat die Mittlerrolle der Türkei verspielt', in: *Die Welt*, 1 februari 2009.
- 8 Ian O. Lesser, 'Do we understand Turkey?' http://www.gmfus.org/doc/Lesser_Turkey_Analysis_0209_final.pdf.
- 9 Geciteerd in *Hürriyet*, 6 februari 2009.
- 10 *Today's Zaman*, 8 februari 2009.
- 11 Soner Cagaptay, 'The Most Anti-American Nation', in: *Newsweek*, 24 november 2008. Het originele citaat uit de brief van Obama luidt; 'This is the rare country in which anti-Western statements actually matter because they help shape people's identity. Since the AKP assumed power in 2002, the Turks have not heard anything positive about the West from their leadership'.

Dr. Dirk Rochtus is docent internationale politiek aan de Lessius Hogeschool in Antwerpen.

Europa? Kiest u maar!

Nederlandse politieke partijen over de Europese Parlementsverkiezingen

De afgelopen jaren bedienen Nederlandse politieke partijen zich van een afhoudende toon als het gaat om Europese samenwerking. Terughoudendheid inzake al te grote Europese ambities en geografische begrenzing van de Europese Unie stonden centraal. De vraag is of deze trend zich doorzet in de houding van politieke partijen bij de komende verkiezingen voor het Europees Parlement. Op basis van de verkiezingsprogramma's valt een beeld te schetsen van de inzet van partijen en van het verwachte verloop van de campagne.

Het algemene beeld

De verkiezingen voor 25 Nederlandse leden in het Europees Parlement zullen in Nederland op 4 juni a.s. plaatsvinden. Deze gang naar de stembus valt in een periode waarin Europa méér dan dat de laatste tientallen jaren het geval was gespreksonderwerp is in de Nederlandse politiek. De discussie over vorm en inhoud van het nationale Europabeleid laaide begin jaren negentig op en bereikte een hoogtepunt rond het referendum over de Europese Grondwet in juni 2005. Het dynamische verloop van de publieke-opinievorming rond deze volksraadpleging leidde tot aanscherping van vragen naar de legitimiteit en effectiviteit van het Nederlandse Europabeleid. Deze discussies mondden uit in de roep om een meer politieke behandeling van Europese vraagstukken binnen regering, parlement en Rijksoverheid.

Voor een dergelijke 're-politisering' van het nationale Europadebat biedt de verkiezingscampagne voor het Europees Parlement vanzelfsprekend een unieke gelegenheid. Dit roept de vraag op hoe de electorale krachtmeting past binnen de trend die de afgelopen jaren is ingezet. In hoeverre tekenen zich in de partijprogramma's de contouren af van andere of scherper dan voorheen geformuleerde visies ten aanzien van de inhoud van Europese samenwerking en de rol van Nederland (*inhoud*)? En wat is terug te vinden van de vele suggesties die de afgelopen jaren zijn gedaan om de band tussen burger en politiek te verstevigen (*vorm*)?

Bij vergelijking van de partijprogramma's springen sommige zaken in het oog.¹ Het zal om te beginnen niet verrassen dat alle Nederlandse politieke partijen uitdrukkelijk dan wel stilzwijgend hun steun uitspreken voor het proces van Europese samenwerking. De toekomst van Nederland ligt nadrukkelijk *binnen* de EU. Ook de PVV lijkt met alle kritiek op het huidige functioneren van de EU het belang van economische samenwerking niet ter discussie te stellen. Vermoedelijk staat ook deze partij geen uitbraak uit de bestaande structuren voor.

Vanuit deze grondhouding wordt door partijen vervolgens sterk uiteenlopend gedacht over de gewenste reikwijdte van Europese invloed. Op een denkbeeldig continuüm van 'EU' naar 'nationaal' zijn de partijen in vier groepen in te delen.² Op de linkerflank van dit spectrum bevindt zich het duo van 'Euro-positieve' partijen: D66 en GroenLinks. Is de positie van de eerstgenoemde partij niet verrassend; de relatief pro-Europese stellingname van GroenLinks is opmerkelijk, in die zin dat in de geledingen van oorspronkelijke oprichters van deze partij (CPN, PSP, PPR en EVP) traditioneel de nodige scepsis heerste in verband met het vermeend kapitalistisch en elitair karakter van het proces van Europese eenwording.

Verder op de lijn van links af gezien richting het midden bevinden zich het christen-democratische CDA, de sociaal-democratische PvdA en de liberale VVD. Deze partijen streven op bepaalde beleidsvelden ambitieuze doelen na (gemeenschappelijk Europees buitenlands, asiel- en energiebeleid); andere terreinen (zorg, welzijn, onderwijs) worden daarentegen als exclusief 'nationaal' geoormerkt. Dergelijke 'checklists' van beleidsvelden waarop naar méér, respectievelijk minder Europese bemoeienis wordt gestreefd, zijn overigens meer of minder expliciet in alle programma's terug te vinden. Voor de categorisering worden de bekende criteria van subsidiariteit (horizontaal én verticaal, aldus het CDA) en proportionaliteit algemeen als *Leitmotiv* beschouwd. Het van links af gezien derde blok wordt gevormd

door de twee 'tegenstemmers' bij het referendum in 2005, SP en ChristenUnie, vergezeld van de SGP (de laatste twee partijen onderhouden een gezamenlijke lijst in het EP). De overeenkomst in de Europese stellingname van deze partijen betreft het behoud van de nationale soevereiniteit. De Partij van de Dieren kan ook in deze contreien op het continuüm geplaatst worden.

Ten slotte is er de PVV aan de uiterste rechterzijde van het spectrum. Ook voordat het Europese programma van deze partij het licht heeft gezien, kan immers al wel worden verondersteld dat een ronduit afwijzende, 'hard' eurosceptische houding zal worden voorgestaan.

Wat opvalt in de partijprogramma's

Bij bestudering van de verkiezingsprogramma's valt een aantal zaken in het bijzonder op.³ In het programma van D66 is het woord 'federaal', dat in 2006 nog expliciet werd genoemd, niet meer terug te vinden. De traditionele ambitie voor een Europees leger is teruggeschroefd naar meer Europese defensiesamenwerking, waar overigens de meeste partijen zich sterk voor maken. De blik is niet verrassend gericht op een democratisch sterker Europa waarin burgers invloed hebben op het bestuur, door onder andere Europa-brede referenda. D66 legt bovendien de nadruk op de kansen voor 'nieuwkomers' in het Europa van 'insiders', een scheidslijn die zowel beleidsinhoudelijk (immigratie, marktwerking), als waar het gaat om de uitbreiding zou moeten worden overbrugd.

GroenLinks pleit dubbelzinnig voor 'nieuwe energie voor Europa', in een verkiezingsprogramma waarin het belang van visie op een groen en mondiaal actief Europa centraal staat. Natuurlijk is GroenLinks, evenals D66, wel degelijk kritisch als het gaat om, bijvoorbeeld, de huidige *privacy*-bescherming in de EU, maar Europese samenwerking presenteren deze twee partijen nadrukkelijk als deel van de oplossing, in plaats van als deel van het probleem. Het programma van GroenLinks doet verder de opmerkelijke oproep voor een nieuwe Europese Conventie. Door de vermoedheid die zich na het constitutionele debacle van Europese leiders heeft meester gemaakt, zal men voor een dergelijke exercitie op korte termijn vermoedelijk weinig handen op elkaar krijgen.

Het concept-programma van de PvdA is expliciet 'Euro-realistisch'. Overigens zijn de twee vleugels van de partij in het programma duidelijk herkenbaar.

De PvdA herbergt immers zowel de tegenstemmers uit 2005, die met wantrouwen naar Brussel kijken, als kiezers die geloven in een sociaal en mondiaal actieve EU. Het programma presenteert een buitengewoon gedegen inhoudelijke positiebepaling ten aanzien van twee samenhangende probleemvelden: de mondiale positie van de EU, baken en buffer voor velen; en de uitdaging om die zelfde tegenstemmende burgers weer bij Europa te betrekken. Tegelijkertijd slaat de PvdA piketpalen rond het 'nationale erf' en staat zij voor 'vrij baan voor binnenlands beleid' op terreinen als publieke diensten en solidariteit in de zorg. De behartiging van deze belangen vergt een 'eenduidig' optreden van nationale parlementariërs en bewindspersonen in Europa, wat voor betrokkenen, gezien de huidige verhoudingen, trouwens nog een behoorlijke opgave zal zijn.

Dit streven naar betere Nederlandse afstemming was ook terug te vinden in het recente pleidooi voor een regulier 'Oranjeberaad' van Nederlandse Europarlementariërs, bij monde van CDA-lijsttrekker Wim van de Camp. Het CDA betitelt zijn Europese programma als krachtig en ambitieus. Tegelijkertijd staan ook hier begrenzing en consolidering centraal. Enerzijds aangaande de geografische aspiraties van de EU, waar het CDA inzet op alternatieve vormen van partnerschap in plaats van lidmaatschap (het zogenaamde 'partenariaat'), anderzijds het streven naar evenwicht tussen die taken die bij uitstek Europees worden beschouwd (in het bijzonder geopolitiek/asielbeleid/energie) en nationale bevoegdheden (pensioenen/zorg). Het CDA neemt in de vergelijking een bijzondere positie in wat betreft de toekomst van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid, dat in de visie van de grootste regeringspartij ook na 2013 zou moeten worden voortgezet.

De VVD zal zich in de Europese campagne sterk maken voor een zogeheten werkend Europa. Lijsttrekker Hans van Baalen deed al ruim voor zijn verkiezing van zich horen met het pleidooi voor een dubbelmandaat. Nu hij de VVD-ers in Straatsburg zal aanvoeren, is zijn toon pragmatisch Euro-kritisch. Het programma stelt dat de EU de prioriteiten moet bijstellen naar het zonder obstakels functioneren van de interne markt. De pen van mede-auteur Frits Bolkestein, de eurokritische oud-fractievoorzitter en oud-Europees Commissaris, is hierbij natuurlijk duidelijk zichtbaar. Opmerkelijker is het in dat kader dat de VVD in het programma een toekomstig lidmaatschap van Turkije, weliswaar op voorwaarde

van stringente toetsing van de toetredingscriteria, niet uitsluit. Het Europa van kerntaken beslaat daarnaast in de ogen van de liberalen een drastisch hervormd landbouwbeleid, betere controle op Europese geldstromen en vermindering van de Europese energieafhankelijkheid.

Scherper nog dan dit pleidooi voor kerntaken wordt het gesteld door de links-socialistische SP: 'Nederland wil minder Brussel'. Trouw aan de toon in het constitutionele debat in 2005 is de SP in dit programma kritisch tegenover het 'neoliberale' Europese project en het streven naar de EU als superstaat. Waar een eendrachtig mondiaal optreden door andere partijen juist als een kans voor de EU wordt gezien, stelt de SP zich uitzonderlijk op in haar afwijzing van een toekomstig Europese buitenlands en asielbeleid.

Ook het concept-programma van de gezamenlijke lijst van de evangelisch-reformatorische ChristenUnie/SGP is expliciet nuchter-realistisch. Het programma is enigszins afwijkend van vorm, met een relatief lange beschrijvende paragraaf over de Europese instellingen en het Verdrag van Lissabon. De lijstcombinatie stelt tevreden dat 'nationaal belang' in het huidige Europa geen vies woord meer is. Kerntaken van de EU liggen in de bevoegdheden rond de interne markt; onderwijs, belastingen, toerisme, sociaal beleid en zorg kunnen door de lidstaten worden geregeld. Over Turkije is men helder: het land is niet Europees, dus niet welkom als lidstaat. Overigens loopt bij de ChristenUnie een discussie over de wenselijkheid van aansluiting van de gecombineerde fractie bij een andere groep binnen het EP dan de huidige groep Onafhankelijkheid en Democratie, waarvan afzonderlijke leden regelmatig negatief in het nieuws komen.

De radicaal rechts georiënteerde PVV van Geert Wilders gaat Europa in met de titel 'Voor Nederland'. Dit laat niets te raden over aangaande de inhoudelijke stellingname van de partij, die in de strijd om de gunst van de kiezer vooral zal inzetten op de vermeende aberraties van het Europese politieke project. Wilders heeft althans in eerdere uitlatingen gepleit voor forse renationalisatie van Europees beleid, het afschaffen van het Europees Parlement en de Schengen-samenwerking en de EU-begroting in haar huidige vorm. Een belangrijk punt in de campagne is vermoedelijk de aperte afwijzing van het Turkse lidmaatschap.

Een voor de PVV bij uitstek relevante vraag is in hoeverre de vele proteststimmers, die in 2004 voor

een verrassing zorgden door hun stem uit te brengen op EuropaTransparant van Paul van Buitenen, zich in deze geledingen zullen voegen of op 4 juni a.s. simpelweg thuis zullen blijven. Een andere belangrijke vraag (vooral relevant voor de toekomstige profilering van de PVV) is bij welke groepen de PVV zich binnen het EP zal willen aansluiten. Het vertrek van de Conservatieven uit de EVP en de mogelijke vorming van een nieuwe fractie van uitgesproken Eurokritische leden bieden kansen voor Wilders, die zich eerder uitsprak tegen een alliantie met Vlaams Belang. De vraag is ook of de lijstcombinatie ChristenUnie/SGP, die ook op zoek is naar een nieuwe plek in het EP, zich na aansluiting van Wilders c.s. in dit gezelschap nog thuis zal voelen.

Het punt van samenwerking speelt ook voor de Partij voor de Dieren (PvdD). Het is weliswaar voor deze partij niet moeilijk de 'link' naar Brussel te leggen; dierenwelzijn is immers een groot *issue* in het relatief groene Europees Parlement. Niettemin is het probleem voor de PvdD en haar zusterpartijen in andere lidstaten dat het tot nog toe (mede als gevolg van de kiesdrempel) niet is gelukt een pan-Europese dierenpartij te vormen. In 2004 greep de PvdD net

Alle partijen wensen betere parlementaire behandeling van Europese kwesties op het Binnenhof

naast een EP-zetel. Centrale programmapunten, zoals het verbod op gentechnologie, zullen door de PvdD, mocht deze partij een of meer van de Nederlandse zetels bezetten, in samenwerking met andere partijen gescoord moeten worden.

Analyse

Op basis van een analyse van de programma's kan in de *eerste plaats* worden geconstateerd dat de Eurokritische en afhoudende trend die een aantal jaren geleden op gang is gekomen, vooralsnog wordt doorgezet. De meerderheid van de Nederlandse politieke partijen die op 4 juni a.s. aan de verkiezingen willen deelnemen, toont niet alleen een zekere beleidsmatige terughoudendheid, in de vorm van *checklists* van Europese bevoegdheden en een beroep op het even populaire als vage begrip 'subsidiariteit', maar ook aanzienlijke twijfel wat betreft verdere uitbreiding van de Europese Unie. Zonder uitzondering be-

roepen partijen zich hierbij op de bestaande toetredingscriteria als toetssteen. Een begrijpelijke, want veilige uitweg uit een lastige discussie; deze 'Kopenhagen criteria' zullen in de praktijk immers weinig soelaas bieden wanneer concrete beslispunten aan de orde zijn – denk aan het openen van onderhandelingen met Montenegro en de aanstaande kandidatuur van Albanië.

Ten tweede valt op dat in de programma's weinig is terug te vinden van de vele suggesties die de afgelopen jaren zijn gedaan om de verbinding tussen de burger en het nationale en het Europese bestuursniveau te herstellen of te versterken. Over de probleemanalyse lijken partijen het wel eens, al is het in uiteenlopende termen: de PvdA spreekt over de twijfel en scepsis van burgers die door de politieke en bestuurlijke elites 'onmondig zijn verklaard'; in CDA-termen draait het om een gebrek aan 'geborgenheid' van burgers in het huidige Europa. Tegelijkertijd spreken alleen ChristenUnie en SGP nog dapper de hoop uit dat door communicatie en beter luisteren het vertrouwen in het Europese project kan worden herwonnen. De VVD is ronduit sceptisch over 'glanzende brochures, grote beloftes en ronkende persverklaringen'. Alle kaarten worden eigenlijk gezet op het overtuigen van de burger dank zij een Europa dat 'levert', met een efficiënte bestuursstructuur en concrete beleidsuitkomsten. Dezelfde 'output-legitimiteit' voor het verbreden van het draagvlak stond al centraal in de reactie van zowel de Europese Commissie als nationale regeringen op de referendumcrisis in 2005.

Er is één agendapunt van institutionele versterking binnenslands waarover alle partijen het roerend eens zijn, en dat is de gewenste versterking van de parlementaire behandeling van Europese issues op het Haagse Binnenhof. Ministers moeten met duidelijke richtlijnen naar Brussel en het parlement kan en mag niet meer achterover leunen – in de woorden van het VVD-programma, dat de invoering van de zogenaamde 'oranje kaart' in het Verdrag van Lissabon als een VVD-succes presenteert.⁴ Overigens steken de partijen in dit kader ook de hand in eigen boezem, door te erkennen dat de Nederlandse overheid het zichzelf, vaak onder druk van de Kamers, nog steeds vaak moeilijker maakt, door extra nationaal beleid bovenop Europese regelgeving te plaatsen. Onder andere de VVD en het CDA spreken zich expliciet uit tegen deze zogenoemde 'goldplating' van Europese regels.

Polarisatie, profilering en nationale reflex

Wat betekent dit alles, tot slot, voor het verloop van de komende Europese verkiezingscampagne? Hierover kunnen op basis van het voorgaande ten minste twee veronderstellingen worden geformuleerd. In de eerste plaats zal de komende Europese campagne naar verwachting zijn gericht op de tegenstelling 'meer' versus 'minder' Europa, in plaats van de keuze tussen concrete Europese beleidsvoorkeuren en ambities. Deze polarisatie zal worden betreurd door diegenen die erop hebben gewezen dat juist een inhoudelijke slag, door Europese thema's met nationale politieke kwesties te verbinden, kansen biedt om burgers bij het Europeadebat te betrekken. De campagne vanuit het EP zelf, met de inzet van onder andere moderne netwerk-sites als *Hyves* en *Facebook*, is nu net gericht op zulke beleidskeuzen – maar daarbij luidde de kritiek meteen weer dat de campagne juist die onderwerpen belicht (zoals de financiële crisis) waar het Europees Parlement thans niets over te zeggen heeft.

Tegelijkertijd, en dat is de tweede verwachting, zal er in de campagne met de komst van politiek uitgesproken deelnemers op de rechterflank van het partijpolitieke spectrum sprake zijn van een sterkere politieke rivaliteit en profileringsdrang. In theorie zou dit kunnen bijdragen aan de zo gewenste 'politisering' van het Europeabeleid, in de vorm van een levendiger en politieker debat, dat in staat is meer nieuwswaarde te genereren. De vraag is echter of dat debat werkelijk zal gaan over en tussen EP-kandidaten, het functioneren van het Parlement en de inhoud van Europees beleid. Deze verkiezingen zijn immers ook de eerste gelegenheid waarbij kiezers zich kunnen uitspreken over het kabinetsbeleid inzake de financieel-economische crisis. Gevoegd bij de constatering dat de laatste gang naar de stembus alweer bijna twee jaar geleden is, zal de verleiding voor nationale politici des te groter zijn om de vermeende merites en tekortkomingen van het kabinetsbeleid inzet te maken van de campagne. Dit in plaats van toch niet minder belangrijke vragen als die naar de mogelijke rol en positie van lidstaat Nederland binnen de Europese Unie.

Op grond van ervaringen uit het verleden moet worden gevreesd dat deze 'nationale reflex' vermoedelijk niet of slechts incidenteel en met moeite zal kunnen worden onderdrukt – wat het 'tweederangs' karakter van Europese verkiezingen bestendigt. Ten minste mag worden gehoopt dat de hier beschreven

electorale dynamiek rond de EP-verkiezingen zal doorwerken in de belangstelling van potentiële kiezers – en dat daarvan op 4 juni a.s. in ieder geval de opkomst zal profiteren.

Noten

- 1 Voor dit artikel is een vergelijking gemaakt tussen de programma's van Christen Democratisch Appèl (CDA), de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD), de Socialistische Partij (SP), Democraten 66 (D66), GroenLinks, de Partij van de Arbeid (PvdA), ChristenUnie/Staatskundig Gereformeerde Partij (SGP) en de Partij van de Dieren. Het Europese verkiezingsprogramma van de Partij voor de Vrijheid (PVV) was op het moment van schrijven nog niet openbaar.
- 2 Deze indeling is gebaseerd op de Nederlandse politieke partijen die meedoen aan Europese lijsten. Een nieuw initiatief is *Neuropeans*, een beweging die in ten minste zes lidstaten zal

meedoen aan de verkiezingen en inzet op democratische vernieuwing en Europese versterking. Ook de Ierse Eurokritische partij *Libertas* heeft zich ingeschreven bij de Nederlandse Kiesraad.

- 3 Voor een puntsgewijze vergelijking van de verkiezingsprogramma's zie o.a.: VNO-NCW, *Rondje Europa*, februari 2009, blz. 120-127. De kiezer kan ook te rade bij een van de *online*-stemwijzers, zoals Kieskompas en EU Profiler.
- 4 Op instigatie van de Nederlandse regering omvat het nieuwe verdrag deze procedure, waarbij nationale parlementen gezamenlijk bezwaar kunnen maken tegen nieuwe Commissievoorstellen.

Dr. Mendelje van Keulen is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het *Clingendael European Studies Programme* (CESP).

NIEUWE CLINGENDAEL EUROPEAN STUDIES PROGRAMME PUBLICATIE

René Does: *Etnisch separatisme in de voormalige Sovjet-Unie*

Prijs: € 10,00

Op 8 augustus 2008 viel het Georgische leger de opstandige deelrepubliek Zuid-Ossetië binnen in een poging het Georgische staatsgezag te herstellen. Rusland kwam de Zuid-Osseten militair te hulp en wist Georgië al na vijf dagen felle oorlogvoering een nederlaag toe te brengen. Vervolgens erkende Rusland niet alleen de onafhankelijkheid van de Georgische deelrepubliek Zuid-Ossetië, maar ook die van Abchazië.

De gebeurtenissen maakten duidelijk dat etnisch separatisme in de voormalige Sovjet-Unie nog altijd een dringend politiek en militair vraagstuk is. Etnisch separatisme was in 1991 een van de belangrijkste oorzaken van de ondergang van de Sovjet-Unie, en ook na het uiteenvallen ervan bleef etnisch separatisme een bron van (potentiële) conflicten binnen en tussen de opvolgerstaten, zoals de twee Russisch-Tsjechische oorlogen en de 'bevroren' separatistische conflicten rond de regio's Abchazië, Zuid-Ossetië, Nagorno-Karabach en Transdnestrië lieten zien.

Dit Clingendael-paper behandelt de historische achtergrond van het etnisch separatisme in de voormalige Sovjet-Unie en de omstandigheden waarin het tot een politiek en militair conflict kan uitgroeien. Bijzondere aandacht is er voor de zogenoemde 'bevroren conflicten' en de centrale rol van Rusland hierin. Verder wordt onderzocht welke oplossingen voor deze conflicten mogelijk zijn om zo de afronding van het ontbindingsproces van de voormalige Sovjet-Unie dichterbij te brengen.

René Does is als Ruslanddeskundige verbonden aan de opleiding Europese Studies van de Universiteit van Amsterdam. Hij is tevens hoofdredacteur van *Prospekt*, tijdschrift over Rusland, en redacteur van *Ablak*, tijdschrift over Midden-Europa en de Balkan.

Te bestellen bij het secretariaat van CESP, Instituut Clingendael, 070-3245384

Europees Parlement is er niet voor behartiging van nationale belangen

Onder de oppervlakte van de G20-top met een biljoen dollar steun en veel mooie verklaringen in Londen bleven oplevend nationalisme en protectionisme zichtbaar. Het is een omineus teken dat ook in Nederland dit denken het speelveld voor de Europese verkiezingen van 4 juni a.s. kan gaan bepalen. De economische crisis maakt dat Europese politici gevoelig zijn voor eigenbelang-argumenten, hoe tegenstrijdig dat ook is, omdat we – Nederland voorop – onze boterham in Europa verdienen. Een inperking van de vrije wereldhandel, of een interne EU-markt die door protectionisme in haar voegen kraakt, is niet een Nederlands belang. Integendeel. Toch blijkt dat aanvoeren van het Nederlands of nationaal belang een gevoelige snaar raakt bij de net aangestelde lijsttrekkers voor de Europese verkiezingen. Op de vraag wie zij nu eigenlijk gaan vertegenwoordigen, kwam een brede waaier aan antwoorden, maar de rode draad was dat wat hen betreft de Europese vlag ‘een heel stevige Nederlandse wimpel’ zou moeten hebben. Anders gezegd: het Nederlands belang dient in Brussel en Straatsburg te worden gediend. De vraag is natuurlijk wat dat Nederlands belang is en of het Europees belang daar dan haaks op staat. En is het Europees Parlement wel de plek waar je als Europees volksvertegenwoordiger dat nationale belang kunt aanscherpen?

Vooropstaat dat een jaren dertig-koers van ‘helpt elkaar, koopt Nederlandsche waar’ het paard achter de wagen zou spannen. Nederland heeft een van de meest open economieën van Europa, van de ruim 600 miljard euro die we in Nederland verdienen, komt de helft van de export; en vier van de vijf geëxporteerde producten gaan naar de interne EU-markt. Open deuren misschien, maar wellicht nieuws voor de zestig procent van de Nederlandse leerlingen die een VMBO-advies krijgt (kortom, voor voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs), waar de Europese dimensie in hun schoolboeken praktisch nul is. Relevant? Ja, velen van hen mogen straks stemmen.

Nederland kan als lidstaat alléén geen antwoord geven op mondiale milieu- en duurzaamheidsvraagstukken. Dat geldt ook voor internationaal terrorisme of criminaliteit. Anders gezegd: ook voor veilig-

heid, milieu en afspraken over veilig voedsel is het Europees belang het Nederlandse belang. Dat wil niet zeggen dat je geen oog hoeft te hebben voor wat goed is voor Nederland. Sterker nog, een krachtige lidstaat Nederland, die belang hecht aan zijn eigen prioriteiten, en een sterk Europa staan niet haaks op elkaar. Integendeel, ze versterken elkaar juist.

Europees en nationaal parlement

Iets anders is de vraag of Nederlandse Europarlementariërs het Nederlandse belang in Brussel of Straatsburg zouden kunnen dienen. Pogingen om het Nederlands belang aan te scherpen zijn op zich zelf legitiem. Maar door erop te hameren dat dit juist in Brussel/Straatsburg moet gebeuren, lijkt het erop dat velen willen inspelen op populistische sentimenten. De Nederlandse belangen bij de totstandkoming van Europese wetgeving worden namelijk primair verdedigd door de Nederlandse ministers in de Raad van de Europese Unie, niet door Europarlementariërs, die namens 493 miljoen Europeanen in het Parlement zitten. Als een minister vóór of tegen een voorstel is, brengt hij dit in de Raad tot uitdrukking en legt hij hierover verantwoording af in de Tweede Kamer.

Hiermee wordt hij voldoende gecontroleerd, want de Tweede-Kamerleden hebben een mandaat van de kiezer om het EU-regeringsbeleid te beoordelen. Dat de Kamer dat onvoldoende doet, anders dan bijvoorbeeld het Deense parlement *Folketing*, is een ander verhaal. Een meer politiek uitgesproken Europa-debat in de Tweede Kamer is hier de oplossing; alleen zo creëert men draagvlak en daarmee de legitimering waar velen om vragen.

De Nederlandse Europarlementariërs worden daarentegen onafhankelijk van de nationale regering gekozen en stemmen in de grote (en kleine) Europese fracties en niet langs nationale lijnen. De Europarlementariërs vertegenwoordigen daarmee *samen* alle bijna 500 miljoen Europese burgers en ze dienen allereerst het gemeenschappelijke EU-belang. En voor alle duidelijkheid: op de meeste beleidsterreinen is het Europees Parlement volledig medewetgever, samen met de Raad van ministers. En daarin laat het

EP zich zelden als een mak schaap leiden door die zelfde Raad.

Andere machtsvraag

De machtsvraag in Brussel is dan ook van een geheel andere orde dan in Den Haag. In het Europees Parlement vechten de grote en de kleine politieke fracties om voor hun standpunten een meerderheid te vinden. Met als doel herkenbaar te blijven voor hun achterban, dan wel om juist de dominantie van sommige grote lidstaten te temperen. In de Tweede Kamer vechten de coalitiefracties weliswaar ook om zichtbaar te blijven voor de Nederlandse kiezer, maar ze houden altijd hun regeringsverantwoordelijkheid in het achterhoofd, gebonden als ze zijn aan coalitieakkoorden. Zo bezien is het Europees Parlement democratischer dan de Tweede Kamer, die zich vaker als lam dan als leeuw lijkt te manifesteren.

De Europese verkiezingen zijn géén wedstrijd Nederland-België of Nederland-Bulgarije. Het is een Europa-brede wedstrijd tussen o.a. de socialistische, christen-democratische en liberale visies op Europa. De winnaars bepalen de politieke richting binnen het Europees Parlement, één van de twee gelijkwaardige armen van de Europese wetgevende macht, naast de Europese Commissie. Doen *alsof* je als Nederlandse Europarlementariër in Brussel een onversneden Nederlands belang kunt dienen, is misschien voer voor populistten, maar het heeft met hoe het Europese spel moet worden gespeeld, weinig te maken. Je verliest al snel aan invloed als je in Brussel alles alleen door de nationale bril wilt zien. Trouwens, er blijven beleidszaken genoeg waar Nederland via het eigen parlement de regering kan vragen het Nederlandse belang in de Raad van ministers aan te scherpen, denk aan homohuwelijk, gedoogbeleid, enz.

Bovendien beoordeelt de Tweede Kamer tegenwoordig ook via de subsidiariteits- en proportionaliteitstoets of een Europees wetsvoorstel wel een voldoende grensoverschrijdend karakter draagt of dat het desbetreffende thema juist beter op nationaal niveau kan worden aangepakt. Meer dan dat: als het Verdrag van Lissabon wordt geratificeerd, kan een meerderheid van nationale parlementen de Europese Commissie opdragen een voorstel te heroverwegen of uiteindelijk zelfs te schrappen als het hun niet zint.

Zo bezien heeft zowel het Europees als het nationale parlement een eigenstandige en parallelle plaats in het Europese wetgevingsproces en vullen zij

elkaar aan: zij brengen (sub-)nationale en supranationale belangen in evenwicht. En bovendien ligt er een taak voor de Tweede Kamer om de nationale belangen eerder en kritischer te definiëren. Daar hoort ook publiek debat bij. Want van de activiteiten van de Tijdelijke Commissie Subsidiariteit en Proportionaliteit, die toetst of Commissievoorstellen nationaal dan wel Europees worden behandeld, zal de burger nog geen rode oortjes krijgen. De legitimiteitscrisis is dus nog niet fundamenteel aangepakt, laat staan verdwenen.

Op zoek naar positieve inhoud

Voor het Europees Parlement ligt er een taak zijn debatten met meer politieke scherpte te voeren, met bijvoorbeeld interpellaties en echt debat en minder technisch. Dat leidt tot grotere opkomst bij de Europese verkiezingen, schept een breder democratisch draagvlak en legitimeert daarmee het Europese integratieproces. De Nederlandse kiezer stemt straks op 4 juni voor de wetgevende macht in Brussel, niet voor de uitvoerende macht in Den Haag. Daar gaat het ten slotte om.

Als dat gebeurt, zal de *Europees-politieke* en niet de nationaal-politieke dimensie van het Europees Parlement voor de kiezers veel scherper zichtbaar zijn. Maar dat veronderstelt nog een laatste stap: dat is dat de Europese politici de essentiële vraag beantwoorden: wat is de toekomst van Europa, welk antwoord geven zij op de grote politieke vragen van deze tijd rond de economische, de milieu- en de energiecrises en de plek van Nederland daarin? Daar lopen de nationale politici omheen. Het toont aan dat de politici, de Nederlandse voorop, weinig hebben geleerd van het in 2005 verworpen Grondwettelijk Verdrag. Ze spreken dus vooral over wat Europa *niet* mag doen, in plaats van aan te geven wat Europa *wel* mag c.q. *moet* doen. Pas dan kunnen burgers kiezen wat voor soort Europa ze willen: een EU die weinig of veel doet aan duurzaamheid, veiligheid, enz. Nu blijft het bij de cynische vaststelling dat iedereen tegen een Europese superstaat is. Wees dan niet verbaasd over afhakende burgers.

Politici: maak de burger helder waar Europa echt over moet gaan

Dus blijft de hamvraag: hoe betrekken we de burger daarbij? We zien allemaal dat de nationale staat niet langer kan werken zonder de Europese Unie; dan is het wel heel wrang dat veel nationale politici

blijven uitstralen dat die zelfde Europese Unie wel zonder burgers kan. Deze fundamentele zwakte valt ook niet te repareren met meer debat of politisering alleen. Nodig is vooral dat politici zich helder uitspreken waar Europa echt over moet gaan, wat de terreinen zijn van een Europese aanpak. Pas dan valt er te politiseren, omdat dan immers de vervolgvraag aan de orde is: wat voor soort Europa willen we als burgers eigenlijk hebben?

Hopelijk zal het Europese discours naar die beleidsterreinen voeren waarop het voor iedereen duidelijk is dat nationale oplossingen niet meer voldoen: die van markt, van milieu en van meer veiligheid. Nationale politici hebben hier een zware verantwoordelijkheid. Terwijl helder zichtbaar is dat de Franse industrie alleen kan overleven in een gemeenschappelijke markt, kon de Franse president Sarkozy de politieke verleiding niet weerstaan de nationalistische kaart te spelen.

Ook voor Nederland zit er nog wat zeer in de pijplijn. De interne markt verschaft ons essentiële concurrentievoordelen, maar het is tegelijkertijd ook evident dat Nederland niet de nationale kaart mag spelen bij Eurocommissaris Kroes bij de vraag of ING teveel staatssteun heeft gekregen, waardoor de concurrentie is verstoord.¹ Eén van de achtergronden van de financiële crisis is concurrentie tussen toezichhouders, waardoor de locatie met de laagst mogelijke regels het won. Nu vragen om een Europese toezichthouder is logisch, maar dit vergt meer politieke moed en langere-termijndenken dan de eerstvolgende verkiezingen.

Natuurlijk valt er in democratisch opzicht nog wel wat te winnen in Europa. Zo wordt veel EU-wetgeving nog afgehandeld door ambtelijke en vaak ondoorzichtige comités, 'college's van lichtschuwe Satrapen', zoals oud-minister Ben Bot ze treffend noemde. Zeker waar, maar pas als nationale politici, die uiteindelijk zelf 'Europa' belichamen, de handschoen oppakken en laten zien waar de Unie kan en móet bijdragen aan de *oplossingen* – én waar de lidstaten dat moeten doen, pas dan zullen kandidaat-Europarlementariërs niet meer in de verleiding komen te pleiten voor een nationale belangenbehartiging in het nieuwe Europese Parlement. Pas dan ook valt er een debat te voeren over de vraag welk soort Europa we straks op 4 juni willen kiezen.

Noot

- 1 Nederland moet zo bezien heldere keuzen maken. Je kunt immers niet van twee walletjes willen eten: aan de ene kant met recht hard hameren op het gelijke speelveld van de interne markt met zo weinig mogelijk vervuiling door nationaal eigenbelang, maar aan de andere kant een oogje willen dichtknijpen als het om de positie van de eigen ING gaat.

Drs S.P. van der Vaart is hoofd van het Bureau Europees Parlement Nederland.

Wereldomvattende crises vereisen mondiale *Green Deal*

De economische crisis komt hard aan. Mensen raken hun baan kwijt. Pensioenen worden bevroren. De Nederlandse transportsector ziet zijn omzet afnemen met 15 tot 20%. Ook bedrijven die zich inzetten voor duurzame energie, zoals Econcern, worden gedwongen mensen te ontslaan. Aan alle kanten wordt het duidelijk dat de economische crisis veel burgers raakt. In zo'n tijd is het populair maatregelen buiten de Nederlandse grens af te doen als linkse hobby's. Ontwikkelingssamenwerking is dan ook mikpunt van partijen als VVD en PVV. De hoofdboodschap is eenvoudig: we moeten voor onszelf zorgen, anderen doen dat niet, dus er is even geen tijd voor het buitenland.

Een crisis komt nooit alleen

Het schrijnende is nu juist dat ontwikkelingslanden het hardst door de *economische crisis* worden getroffen. Feitelijk wordt er al bezuinigd op onze ontwikkelingssteun, aangezien die steun is gekoppeld aan een percentage van het Bruto Nationaal Product. In een krimpende economie is 0,8% voor ontwikkelingslanden dus minder steun. Maar de klappen zijn harder. De inkomsten van ontwikkelingslanden uit handel lopen hard terug. Emigranten sturen minder geld naar huis; zij vliegen er als eerste uit bij hun werkgevers in rijke landen. En westerse banken verlenen nauwelijks meer krediet voor investeringen in ontwikkelingslanden, ook omdat onze regeringen bevorderen dat het geld in eigen land blijft.

Een ongeluk komt nooit alleen. Vorig jaar ontstond een *voedselcrisis* door een explosieve stijging van onze voedselprijzen. In een krappe voedselmarkt besloten westerse regeringen landbouwgrond en -gewassen in te zetten voor biobrandstoffen voor onze auto's. Eerder al hadden terugtrekkende overheden de voedselvoorraden afgebroken, waardoor de grote prijsfluctuaties niet meer op te vangen waren. Het resultaat was dat over de hele wereld het aantal ondervoeden van 800 miljoen mensen naar bijna een miljard opliep. Zij wonen vooral weer in Afrika en Zuid-Azië.

En dan de *klimaatcrisis*. De wetenschap wint er geen doekjes om: we moeten binnen tien jaar onze

uitstoot van broeikasgassen in de hele wereld naar beneden krijgen, anders zullen er onomkeerbare klimaatveranderingen optreden. Drie keer raden waar men de grootste problemen ziet ontstaan: extremere droogten in subtropische gebieden in Afrika en verdwijnend gletsjerwater in het Himalaya-gebied. Inderdaad, de gebieden waar de economische en voedselcrises ook al zo gevoeld worden.

Lippendienst aan de *Green Deal*

Het is dan ook niet meer dan logisch dat de wereld roept om een gezamenlijke aanpak van al deze crises. Kortweg: de *Green New Deal* of nog directer: de *Green Deal*. De roep om zo'n aanpak klinkt uit alle hoeken, van VN-secretaris-generaal Ban Ki-moon tot gerenommeerde economen als Lord Nicholas Stern. Maar ook vrijwel alle politieke partijen belijden het nieuwe motto, althans met de mond. Je zou verwachten dat de uitvoering een kwestie van tijd is. Maar wanneer het op concrete maatregelen aankomt, roept sociaal-democraat Gordon Brown meteen dat 'English workers first' gaan en blinkt de conservatief Sarkozy uit in protectionistische maatregelen voor de eigen Franse industrie. Ook voor de Nederlandse regering bleek in stand houden van de eigen coalitie belangrijker dan het tot stand brengen van een samenhangend en toekomstgericht crisisakkoord. De *Green Deal* lijkt verder weg dan ooit.

Helaas heeft de top van de G20 in Londen, begin april, ook geen *Green Deal* opgeleverd. De Britse Lord Stern publiceerde een oproep aan de G20 om de economische en klimaatcrisis samen aan te pakken en te werken aan een groen herstel.¹ Zijn agenda klinkt eenvoudig: investeer in energiebesparing, in nieuwe infrastructuren voor duurzame energie en zet fors in op internationaal onderzoek naar nieuwe groene technologieën. De G20 heeft er niet naar geluisterd.

De slotverklaring is ronduit teleurstellend. Meer armslag voor het IMF en vooral ook meer toezicht op banken. Maar verder? De ontwikkelingslanden worden weliswaar genoemd, maar concrete maatregelen blijven uit. Klimaatverandering is letterlijk de sluitpost van de verklaring; er worden geen concrete

doelen genoemd. De *Green Deal* lijkt te zijn uitgekleeft tot een terloopse opsomming van de verschillende crises.

Voorstellen voor wereldomvattende *Green Deal*

De *Green Deal* is voor veel ontwikkelingslanden geen luxeartikel, dat kan wachten tot betere tijden. Een Afrikaans spreekwoord zegt: 'Als je snel wilt gaan, ga dan alleen. Als je ver wilt gaan, ga dan samen.' De toekomst zal echter steeds vaker vragen om een snel én mondiaal antwoord op problemen. Nationale antwoorden schieten vaak te kort; of zijn zelfs contraproductief, zoals de nationale reacties op de voedselcrisis in 2008 lieten zien: door paniek op de voedselmarkt besloten veel landen tot een exportstop van bijvoorbeeld rijst. Het resultaat was nog meer onzekerheid op de internationale markten, grotere prijsstijgingen en meer honger.

Ook de klimaatcrisis stelt Europa en de wereld voor een grote uitdaging. We moeten snel én ver gaan. Voor een mondiale klimaatcoalitie kunnen we dus nu niet achterover leunen, om over een paar jaar weer aan de deur te kloppen van ontwikkelingslanden. Binnen enkele decennia moet de uitstoot van broeikasgassen in de hele wereld meer dan gehalveerd zijn. Dat bereiken we niet vanuit de Europese ivoren toren. Daarvoor moeten we nu al in gesprek gaan met ontwikkelingslanden en tegemoet komen aan hun wensen en klachten. Deze mondiale uitdaging geldt in het algemeen voor het schaarser worden van onze natuurlijke hulpbronnen. Harald Welzer constateert in zijn boek *Klimakriege* niet voor niets dat milieu bepalend zal zijn voor de conflicten in de 21ste eeuw.² Voor wereldomvattende stabiliteit is een *Green Deal* actueler dan ooit. Zij biedt ook een oplossing voor het electorale probleem van rechts: een *Green Deal* is doorslaggevend in het voorkomen van migratiestromen naar Europa.

Eenvoudig gezegd moet de *Green Deal* van Europa gericht zijn op het betrekken van alle landen in de wereld bij de mondiale uitdagingen. Een maatregelenpakket zou er als volgt uit kunnen zien.

Zonder mondiale klimaatcoalitie geen akkoord in Kopenhagen

Om eind 2009 tot een succesvol klimaatakkoord te komen tijdens de mondiale klimaatop in Kopenhagen, is er allereerst geld nodig. De overdracht van milieutechnologie aan ontwikkelingslanden loopt nogal eens stuk op octrooien van westerse bedrijven. De EU

moet zich inzetten voor een internationaal klimaatfonds dat zulke kennis opkoopt, vrij beschikbaar maakt en de toepassing ervan subsidieert. Dan wordt groene energie de beste koop voor ontwikkelingslanden: van verf met zonnecellen voor de Chinese nieuwbouw tot biogasinstallaties in Afrikaanse dorpen.

De bescherming van tropisch bos, waarin veel broeikasgas ligt opgeslagen, moet een dienst worden waarvoor ontwikkelingslanden betaald krijgen. Het stoppen van ontbossing in landen als Brazilië en Indonesië lukt alleen, als duurzaam gebruik van het regenwoud meer oplevert dan kaalslag.

Om ontwikkelingslanden voor de klimaatcoalitie te winnen, moeten de EU en andere rijke landen ook de schade compenseren die zij aanrichten door het klimaat te verstoren. Ontwikkelingslanden hebben steun nodig voor kustbescherming, waterbesparing, duurzame landbouw en het redden van flora en fauna. Want veel arme landen ondervinden nu al de gevolgen van de opwarming van de aarde en de stijging van de zeespiegel.

Vergroening van het Europese handelsbeleid

Ook het Europese handelsbeleid moet in dienst staan van de mondiale *Green Deal*. De Europese Unie kan niet langer inzetten op het openbreken van verre markten voor Europese exporteurs. Niet vrije handel, maar eerlijke handel moet haar doel zijn. Dat betekent ruimere toegang tot de Europese markt voor ontwikkelingslanden, die nu aan het kortste eind trekken. Alleen wanneer de wereldhandel hun meer kansen biedt, zal het de EU lukken steun te vinden bij ontwikkelingslanden voor het aanpakken van de misstanden waarmee de handel gepaard gaat. Kinderarbeid, de kaalslag van tropisch bos en dierenleed kunnen goede redenen zijn om producten van de markt te weren. Dat moet de EU proberen te verankeren in de regels van de Wereldhandelsorganisatie WTO. Dan zullen internationale afspraken, zoals die over fundamentele arbeidsrechten, beter worden nageleefd.

Handelsmaatregelen tegen ontwikkelingslanden mogen niet door protectionisme worden ingegeven. Daarom dient de EU zulke maatregelen altijd vooraf te laten gaan door een aanbod tot hulp bij bestrijding van de misstanden. Als we de import van producten die door kinderhanden zijn gemaakt, willen verbieden, moeten we ook bereid zijn steun te geven voor goede scholen, leerplichtcontrole en gratis schoolmaaltijden.

De crises maken het maar al te duidelijk dat we de milieukosten van vervoer moeten doorberekenen in de prijs van producten. De EU heeft daarmee een begin gemaakt door voor de luchtvaart, vanaf 2012, een CO₂-uitstootplafond in te stellen. Dit systeem van verhandelbare emissierechten moet worden verbeterd en uitgebreid naar de scheepvaart. Als intercontinentaal vervoer duurder wordt, is het zaak te voorkomen dat ontwikkelingslanden daarvoor de prijs betalen. De EU moet hen in staat stellen meer verwerkte producten te exporteren in plaats van grondstoffen. Geen ongepelde pinda's, maar pinda-kaas. Zo verdienen zij meer aan hun export, terwijl er minder vrachtschepen hoeven te varen.

Een EU die koploper wil zijn in eerlijke handel, moet ook haar interne beleid herzien. Consumenten hebben meer instrumenten nodig om bedrijven aan te spreken op hun gedrag. Producten met een *fair trade*-keurmerk verdienen een voorkeursbehandeling. De Europese instellingen moeten, samen met andere overheden, het goede voorbeeld geven. Overheidsinkopen beslaan 16% van de Europese economie. Met deze inkoopmacht valt er veel winst te boeken voor het milieu en voor ontwikkelingslanden.

De terugkeer van een serieus landbouwbeleid

Behalve op klimaatbeleid en eerlijke handel moet Europa ook fors inzetten op verbetering van de landbouw in ontwikkelingslanden. Veel stedelingen zijn daar afhankelijk van voedsel van ver weg, terwijl de boeren in het achterland te weinig prikkels krijgen om te produceren voor de stad. Juist in die gebieden moet de landbouw productiever worden. De opbrengst per hectare kan fors omhoog, zonder het milieu uit te putten. Daartoe dient zuinig te worden omgesprongen met water. Kringlopen moeten worden gesloten. Zo kan mest uit veeteeltgebieden elders gebruikt worden in de akkerbouw. De meeste ontwikkelingslanden ontbreekt het niet aan kennis van duurzame landbouwmethoden. Deze kennis dient echter verspreid te worden onder boeren. Zij moeten hun oogst ook kunnen verkopen. Bij gebrek aan goede wegen en vervoermiddelen is het voedsel vaak al bedorven voor het verkocht kan worden. Om toegang te krijgen tot de lokale markt, hebben boeren infrastructuur en microkredieten nodig. Daar moet de EU zich voor inzetten.

De handel in landbouwproducten mag er niet toe leiden dat boeren de spelebal worden van voedsel-

multinationals. De EU moet bevorderen dat boeren, zowel in ontwikkelingslanden als in Europa, meer marktmacht krijgen. Als zij zich verenigen, bijvoorbeeld in coöperaties, kunnen zij samen de beste prijs bedingen voor hun producten. Landbouwpolitiek moet boeren een eerlijke kans geven om een redelijk inkomen te verdienen. Dat kunnen we niet overlaten aan de vrije markt.

We hebben iedereen nodig

Onze G20-agenda ziet er heel anders uit dan wat de leiders onlangs in Londen hebben bekokstofd. 'Als olifanten vechten, lijdt het gras.' Nog zo'n Afrikaans spreekwoord. De G20, de economische olifanten van de wereld, vergeten de ontwikkelingslanden, het gras.

Een mondiale coalitie kan alleen wereldomvattend zijn, als iedereen erbij betrokken is. Daarom moeten we één essentieel aspect van de *Green Deal* nog noemen: verdere emancipatie van vrouwen is een must. Armoedebestrijding zal falen, als vrouwen niet meer zeggenschap krijgen over hun eigen leven en lichaam, over beter onderwijs en meer toegang tot kapitaal. Vrouwenemancipatie laten voor wat het is, is vernietiging van menselijk kapitaal. Daarom moet er een Europese gezant voor vrouwenrechten komen. Het Europees Parlement schaarde zich in 2008 achter dit voorstel van GroenLinks-afgevaardigde Kathalijne Buitenweg.³ Nu moeten de Europese ministers nog overtuigd worden. Op 4 juni 2009 wordt een nieuw Europees Parlement gekozen: het is te hopen dat de nieuwe volksvertegenwoordigers voor al deze facetten van de *Green Deal* druk gaan uitoefenen op de Europese leiders.

Noten

- 1 Ottmar Edenhofer & Lord Nicholas Stern, *Towards a Global Green Recovery – Recommendations for immediate G20 action*, Potsdam/Londen, 2 april 2009.
- 2 Harald Welzer, *Klimakriege – Wofür im 21. Jahrhundert getötet wird*, Frankfurt am Main, 2008.
- 3 Zie: <<http://oud.groenlinks.nl/europa/documenten/manifest-eu-vrouwengezant>>.

Bas Eickhout en Judith Sargentini zijn de nummers 2 en 1 op de kandidatenlijst van GroenLinks voor de Europese verkiezingen.

Wit-Rusland: dictatuur en legitimiteit tussen Rusland en Europa

Wit-Rusland is een dictatuur. Sinds zijn aantreden in 1994 heeft president Aleksandr Loekasjenka een autoritaire politieke orde ontwikkeld die hem weliswaar 'buiten' Europa heeft geplaatst, maar waarvoor hij in eigen land op voortdurende steun kon rekenen. Wit-Rusland is een lakmoesproef gebleken voor de mate waarin de Europese Unie onwelwillende staten aan haar grenzen weet te beïnvloeden. Tot voor kort leek de mix van positieve en negatieve sancties nauwelijks effect te hebben op het regime van Loekasjenka. De laatste tijd wordt er echter zowel in Minsk als in Brussel uitdrukkelijk gespeculeerd over herwaardering van de onderlinge betrekkingen. Redenen zijn de ineffectiviteit van de strategie die de Unie tot dan toe had gevoerd, en de voorzichtige politieke veranderingen in Wit-Rusland zelf. Vooral onder druk van de gewijzigde verhoudingen met de Russische Federatie zag Loekasjenka zich gedwongen voorzichtig toenadering tot Europa te zoeken. De Europese Unie heeft gereageerd met het opschorten van een aantal sancties.

Politieke veranderingen in Wit-Rusland kunnen belangrijke gevolgen hebben voor de betrekkingen tussen de Europese Unie en de Russische Federatie – net als eerdere politieke verschuivingen in het gedeelde buurgebied. Hoe dienen de politieke veranderingen in Wit-Rusland te worden beoordeeld? Hoe groot is de kans op een democratische doorbraak? En vooral, hoever reikt de invloed van de Europese Unie in een land dat nog steeds in vele opzichten afhankelijk is van Rusland?

De 'laatste dictatuur'

Aleksandr Loekasjenka werd in 1994 tot president van Wit-Rusland gekozen. Het waren de laatste vrije verkiezingen in het land. Loekasjenka heeft een hyperpresidentieel regime gecreëerd, waarin de macht van de president zich uitstrekt over vrijwel alle aspecten van het openbare leven. De mogelijkheden van alternatieve machtsvorming zijn er zeer beperkt.

Wit-Rusland is een land van bescheiden omvang, zonder belangrijke regionale of etnische diversiteit. De economie is goedgevoerd in staatshanden gebleven. Wetgevende, rechtsprekende en uitvoerende macht

staan onder de directe controle van de presidentiële administratie. De persvrijheid is zeer beperkt. Aan onafhankelijke niet-gouvernementele organisaties worden allerlei beperkingen opgelegd. Politieke processen en instituties (partijen, volksvertegenwoordiging en verkiezingen) worden gemanipuleerd. De oppositie wordt kort gehouden, haar leiders worden vervolgd.¹

Loekasjenka is diverse malen herkozen, hoewel geen enkele keer op eerlijke wijze. Bij de meest recente verkiezingen, in maart 2006, haalde hij opnieuw een klinkende overwinning: 82,6 procent van de stemmen. En net als in eerdere gevallen was er sprake van fraude, intimidatie en geweld – voor, op en na de stembusdag. Onafhankelijke opiniepeilingen wijzen er overigens op dat Loekasjenka het waarschijnlijk ook zonder politieke repressie had gered. Zouden de verkiezingen eerlijk zijn verlopen, zo bericht het liberale, oppositionele Onafhankelijke Instituut voor Sociaal-Economische en Politieke Studies (actief vanuit Litouwen), dan had de zittende president de kandidaat van de oppositie ruim verslagen: 63 tegen 24 procent van de stemmen.²

Het peilen van de publieke opinie in een dictatoriale staat is een hachelijke onderneming. De populariteit van de leider wordt natuurlijk ook in belangrijke mate bepaald door zijn greep op de media, maar toch is het aannemelijk te veronderstellen dat Loekasjenka inderdaad over een grote mate van populariteit beschikt. De politieke orde in Wit-Rusland is autoritair, niet-democratisch maar tot op zekere hoogte wel legitiem. Politieke legitimiteit is niet voorbehouden aan democratische regimes.

Loekasjenka kwam aan de macht met de belofte de markthervormingen stop te zetten, de corruptie te bestrijden en de sociale voorzieningen in stand te houden. In grote lijnen en met uitzondering van de corruptiebestrijding heeft hij woord gehouden. Het is Wit-Rusland het afgelopen decennium voor de wind gegaan. Het land heeft een forse economische groei doorgemaakt, daartoe in de gelegenheid gesteld door genereuze subsidies op olie en gas door de Russische Federatie (oplopend in 2006 tot 30 procent van het bruto nationaal product). Het inkomen

per hoofd van de bevolking is één van de hoogste in de voormalige Sovjetunie. Er is nauwelijks werkloosheid. Veel Wit-Russen waarderen hun relatief hoge levensstandaard en de stabiliteit in hun land in hoge mate, en ze menen die te danken te hebben aan de president en zijn goede relaties met de Russische Federatie.

De oppositie heeft het Loekasjenka nooit bijster moeilijk weten te maken. Dit is het resultaat van een combinatie van factoren: repressie door het regime, populariteit van het regime en de verdeeldheid van de oppositie zelf. Eenmaal, tijdens de presidentsverkiezingen van 2006, kwam ze met een gezamenlijke kandidaat. Daarvoor en daarna was ze vooral verdeeld. Oppositionele politieke leiders duldden nauwelijks tegenspraak in eigen kring en ze bleken niet in staat aansluiting te vinden bij de bevolking. Een krachtige maatschappelijke beweging voor verandering, zoals eerder actief in buurland Oekraïne of in Georgië (met respectievelijk de bewegingen *Pora* en *Kmara*), is in Wit-Rusland nog niet zichtbaar – alle internationale inspanningen ten spijt.

De voorzichtige politieke veranderingen waarvan thans sprake is, zijn niet het resultaat van druk vanuit de samenleving. Ze zijn evenmin bewerkstelligd door de sancties van de Europese Unie. Het regime van Loekasjenka is vrijwel immuun gebleken voor Westerse druk. De veranderingen zijn in belangrijke mate te herleiden tot het mogelijk wegvallen van één van de pijlers onder de politieke orde in Wit-Rusland: de goedkope energieleveranties vanuit de Russische Federatie.

De Russische Federatie

De machthebbers in Minsk hebben niet alleen rekening te houden met de grote mate van economische afhankelijkheid van Rusland,³ maar ook met de steun in de samenleving voor nauwe betrekkingen met de machtige buurstaat. Het Kremlin heeft het regime van Loekasjenka altijd ruimhartig gesubsidieerd. De prijs die Wit-Rusland betaalt voor olie en gas, ligt ver onder de wereldmarktprijs. In 2007 kondigde Gazprom echter een beleidswijziging aan. Wit-Rusland zou voortaan conform de marktprijs gaan betalen. Minsk stribbelde tegen en Rusland draaide de kraan zelfs even dicht. Loekasjenka zag zich uiteindelijk gedwongen een compromis te accepteren: hij verkocht de helft van Beltransgaz, beheerder van het gasnetwerk in Wit-Rusland, aan Gazprom, in ruil waarvoor de prijsverhogingen gefa-

seerd worden ingevoerd (tot in 2011). Aan het Russische besluit de prijs voor energieleveranties drastisch te verhogen, lag waarschijnlijk een combinatie van economische en politieke overwegingen ten grondslag. De politieke noodzaak Wit-Rusland te subsidiëren was minder urgent geworden. Het autoritaire regime in Minsk was immers immuun gebleken voor het type 'kleurenrevolutie' dat zich in andere voormalige Sovjetrepublieken had voltrokken. En waar het politieke argument aan betekenis inboette, groeide het gewicht van economische overwegingen: hogere Russische inkomsten uit export en meer controle over de doorvoer waren klaarblijkelijk een ruzie met Loekasjenka waard.

Hoewel causaliteit niet kan worden aangetoond, lijkt het geen toeval dat in de maanden na het gasconflict met Rusland opmerkelijke veranderingen in de binnen- en buitenlandse politiek van Wit-Rusland plaatsvonden. Voor het eerst in jaren trad onenigheid binnen de elite van Wit-Rusland aan het licht. Een aantal hoge functionarissen van de staatsveiligheidsdienst moest het veld ruimen. Ze werden van ernstige corruptie beschuldigd. Loekasjenka zag zich gedwongen te korten op het uitgebreide systeem van privileges en subsidies. En hoewel hij vérgaande politieke hervormingen uitsloot, voerde hij toch enkele duidelijke politieke veranderingen door, zij het weifelend. In augustus 2008 werden alle bekende politieke gevangenen vrijgelaten, onder wie de voormalige oppositionele presidentskandidaat Aleksandr Kozeulin. In december echter werd Aleksandr Barazjenka voor zijn deelname aan demonstraties in het begin van 2008 tot één jaar 'beperkte vrijheid' veroordeeld. Buitenlandse waarnemers bespeurden enige vooruitgang bij de parlementsverkiezingen in september 2008, maar concludeerden dat ze nog steeds niet voldeden aan de standaarden van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE).

De verkiezingsuitslag van september 2008 heeft de samenstelling van het parlement nauwelijks veranderd. De oppositie behaalde geen enkele zetel. Het regime stond de demonstraties die volgden op de uitslag van de parlementsverkiezingen, oogluikend toe, maar het sloeg latere demonstraties (in februari 2009) hardhandig uit elkaar. De beweging 'Voor Vrijheid' onder leiding van de voormalige leider en presidentskandidaat van de verenigde oppositie, Aleksandr Milinkevitsj, werd onlangs officieel geregistreerd. Tot dan toe benutte het regime het

onthouden van registratie als een argument om willekeurig welke onwelgevallige beweging, partij, krant of bedrijf buiten de wet te plaatsen. Ook werd toestemming verleend voortaan twee onafhankelijke kranten via de officiële kiosken te verspreiden. Dertien andere kranten blijven echter verboden.⁴ Loekasjenka's zigzagkoers kan hoogstens als aanzet tot voorzichtige liberalisering worden getypeerd. Onder strikte controle worden verzachtende maatregelen genomen die, indien nodig, gemakkelijk kunnen worden teruggedraaid. Van politieke hervormingen is geen sprake.

Loekasjenka heeft de laatste tijd een zekere afstand tot de Russische Federatie genomen. Wit-Rusland weigerde de afvallige republieken Abchazië en Zuid-Ossetië te erkennen. Het feit dat Wit-Rusland een bondgenoot van Rusland is, wil, aldus Loekasjenka in een interview met de *Financial Times* (18 november 2008), niet zeggen 'dat we iedere mogelijke blunder van Rusland steunen, als daar al sprake van is. Maar waar het mogelijk is, en waar het in overeenstemming is met onze belangen, zult u het met

EU op energiegebied, hij verruimde het perspectief op buitenlandse investeringen en zinspeelde op verdergaande privatisering in Wit-Rusland.

Brussel reageerde terughoudend. Hoewel de betrekkingen van de EU met Wit-Rusland (een klein, stabiel land aan de oostgrens van de Unie, zonder toetredingsaspiraties) nooit door een bijzondere urgentie gekenmerkt zijn, is geen enkel ander land onderworpen aan een zodanig uitgebreid arsenaal van positieve en negatieve maatregelen als Wit-Rusland. Het land is een proeftuin ten behoeve van het streven van de Unie de interne ontwikkelingen in onwelwillende buurstaten te beïnvloeden.

Integratie (samenwerking) door transformatie was het uitgangspunt van het EU-beleid vis-à-vis de voormalige communistische staten. Ze veronderstelt een gedeelde visie op de wenselijkheid van liberale politieke en economische veranderingen. De Unie beschikt over diverse mogelijkheden om de elites in de postcommunistische wereld te overtuigen: economische voordelen, internationale legitimiteit, vërgaande samenwerking en uiteindelijk zelfs lidmaatschap. Deze strategie mislukte in Wit-Rusland. De EU is er nooit in geslaagd de machthebbers in Minsk voor zich te winnen. De sanctiepolitiek waartoe de Unie medio jaren negentig overging, moet dan ook als een reactie op het falen van haar 'integratiestrategie' worden beschouwd. De Unie stapte over op een meersporenbeleid: terwijl de politieke leiding van Wit-Rusland zoveel mogelijk werd geïsoleerd, werd de samenwerking met het overheidsapparaat gecontinueerd en werd de steun aan de oppositie geïntensiveerd.

Wit-Rusland maakt formeel deel uit van het Europese Nabuurschapbeleid, maar heeft daarin nooit volwaardig gefunctioneerd. In 1995 werd een Partnerschaps- en Samenwerkingsprogramma getekend, maar dat is niet in werking getreden. De EU steunde de uitsluiting van Wit-Rusland uit de Raad van Europa. Ze schortte de handelsvoordelen voor Wit-Rusland op vanwege het gebrek aan vakbondsvrijheid, sloot Wit-Russische politici die verantwoordelijk werden gehouden voor de verdwijningen in het land, uit van toegang tot de Unie, en ze bevroor hun banktegoeden. De technische hulp aan Wit-Rusland is uiteindelijk beperkt tot een reeks kleinschalige projecten op het gebied van democratisering, onderwijs en humanitaire bijstand (waaronder zorg voor de slachtoffers van Tsjernobyl-ramp).

Het sanctiebeleid bleek echter evenmin succes-

Wit-Rusland zoekt voorzichtig toenadering tot de EU, maar Brussel reageert terughoudend

me eens zijn dat we ons als bondgenoot moeten opstellen.' Wit-Rusland, aldus de president, had vooral een 'eigen weg' te gaan. Waar de intieme relaties met Rusland altijd een belangrijk aspect zijn geweest van Loekasjenka's politieke legitimiteit, benadrukt de president thans vooral de onafhankelijkheid en soevereiniteit van Wit-Rusland. Dit maakt het voor zijn politieke tegenstrevers steeds moeilijker zich te beroepen op het nationaal belang. Nationale soevereiniteit is een aanzienlijk overtuigender boodschap dan eenzijdige oriëntatie op de Russische Federatie of de Europese Unie.

De Europese Unie

Wit-Rusland zoekt voorzichtig toenadering tot de Europese Unie. Loekasjenka verwelkomde het 'Oostelijk Partnerschap' van de EU en bepleitte onderhandelingen over een nieuwe bilaterale Partnerschap- en Samenwerkingsovereenkomst met de Unie, waaronder een voorlopig handelsakkoord. Hij opperde de mogelijkheid samen te werken met de

vol. De Unie bereikte de Wit-Russische bevolking nauwelijks en het regime van Loekasjenka beschikte lange tijd over zoveel bewegingsvrijheid en legitimiteit, dat het de buitenlandse druk gemakkelijk weerstond. Voor een *effectief* nabuurschapbeleid is de EU afhankelijk van de welwillendheid, van de ontvankelijkheid van de politieke machthebbers. Zij zullen hun politieke strategie baseren op een rationele kosten-batenanalyse, waarbij hun speelruimte door drie factoren lijkt te worden bepaald: de mate van eensgezindheid binnen de elite; de mate van economische afhankelijkheid van hun land; en de publieke opinie. Het wordt direct duidelijk waarom Loekasjenka zich jarenlang vrijwel niets aan de Europese Unie gelegen liet liggen.

Onder invloed van de tegenvallende resultaten en gemotiveerd door de veranderingen in Wit-Rusland heeft Brussel opnieuw zijn beleid bijgesteld: van isolement naar engagement, van sanctioneren naar socialiseren. Er is een voorzichtige dialoog op gang gekomen tussen Brussel en Minsk. De EU koos voor een proactieve strategie. De Europese Commissie heeft haar kantoor in Minsk heropend, en in februari bracht de Hoge Vertegenwoordiger voor het Gemeenschappelijk Buitenlands en Veiligheidsbeleid, Javier Solana, een bezoek aan Minsk. Hij sprak met de president en met leden van de oppositie. De besprekingen waren constructief, rapporteerde Solana, hoewel verdere verbetering van de betrekkingen afhangt van verdere veranderingen in Wit-Rusland zelf. Het inreisverbod voor prominente leden van het Wit-Russische regime is opgeschort. De EU heeft overigens nog geen antwoord weten te formuleren op wat uiteindelijk één van de belangrijkste knelpunten van haar socialisatiestrategie zal blijken te zijn (zoals thans ook tussen de EU en de Russische Federatie), namelijk het visa-regime. Toenadering zoeken tot de Wit-Russische bevolking verliest een belangrijk deel aan geloofwaardigheid als het voor die zelfde bevolking vrijwel (praktisch en financieel) onmogelijk is landen van de Unie te bezoeken.

Toekomst

De sleutel tot de toekomst van de betrekkingen tussen Brussel en Minsk ligt evenwel in belangrijke mate in Moskou. De politieke en economische veranderingen die Loekasjenka vanaf 2007 doorvoerde, zijn vooral ingegeven door de gewijzigde betrekkingen met de Russische Federatie. De betrekkingen van Wit-Rusland met de hegemoniale buurstaat

zullen ook in de toekomst van grote betekenis zijn voor de binnenlandse verhoudingen en de buitenlandse politiek, inclusief de relaties met de Europese Unie. De ontwikkelingen in Wit-Rusland gaan het belang van deze kleine staat in het geografische hart van Europa te boven. Ze spelen een belangrijke rol in het geopolitieke spel dat Rusland en de EU in hun gezamenlijke buurregio spelen.

Hoe ziet de politieke toekomst van Wit-Rusland eruit? Hoe bestendig is de huidige politieke orde in het licht van een stijgende energierekening, van verzakelijking van de relaties met de Russische Federatie en van een geleidelijke hoewel vooralsnog beperkte opening naar 'Europa'?

Grofweg zijn drie scenario's denkbaar: continuering van het autoritaire, conservatieve ontwikkelingsmodel; politieke democratisering; of juist intensivering van de repressie. Ingrijpende politieke veranderingen liggen niet onmiddellijk voor de hand. Zowel de politieke elite als een fors deel van de samenleving heeft belang bij continuïteit van de huidige politieke en economische orde. Maar wat gebeurt er, als deze orde niet gecontinueerd *kan* worden, als externe omstandigheden de voortdrijving van het autoritaire en conservatieve moderniseringsmodel onmogelijk maken? In een politieke orde waarin de macht sterk centralistisch en personalistisch is, waar ze meer door personen dan door instituties wordt bepaald (in Wit-Rusland ontbreekt zelfs een sterke regimepartij), is de positie van de politieke leider van doorslaggevend belang. Verliest de macht van de leider haar vanzelfsprekendheid (het 'lame duck' syndroom),⁵ dan wordt de elite tot berekenend gedrag verleid. En spannend wordt het vooral als delen van die elite erin slagen maatschappelijke onvrede voor eigen machtspolitieke doeleinden te mobiliseren. In Wit-Rusland zijn het afgelopen jaar de eerste scheurtjes binnen de machtselite zichtbaar geworden, maar van verzet vanuit de samenleving is vooralsnog geen sprake. Mochten verdeeldheid binnen de elite en maatschappelijk protest op enig moment wél samenvallen (zoals we eerder in Georgië, Oekraïne en Kirgizstan zagen), dan zijn veranderingen zeker mogelijk, hoe moeilijk werkelijke democratisering in de voormalige Sovjetunie ook blijkt te zijn.

Of de Europese Unie in de toekomst in staat zal zijn meer invloed uit te oefenen op de interne ontwikkelingen in Wit-Rusland, is afhankelijk van de vraag of de Unie de preferenties van de machthebbers in Minsk ook in de nabije toekomst weet te

beïnvloeden. Op het moment, het tijdstip, van de recente veranderingen in Wit-Rusland heeft Brussel geen invloed uitgeoefend. Hier is de relatie tussen Minsk en Moskou van doorslaggevende betekenis geweest. De Unie zou wél een positieve uitwerking kunnen hebben op de richting en op het tempo van de veranderingen. Voorwaarde is dat de machthebbers in Wit-Rusland voldoende prikkels hebben zich te conformeren aan de uitgangspunten van de EU. De economische ontwikkeling in het land zal van grote invloed zijn op zowel de binnenlandse als buitenlandse politiek van de machthebbers. In het licht van de veranderende relaties met de Russische Federatie heeft Wit-Rusland veel te winnen bij nauwere betrekkingen met de Europese Unie. Vijftig procent van de export uit Wit-Rusland gaat naar lidstaten van de EU en twintig procent van de import is afkomstig uit de EU. De economische situatie in Wit-Rusland is het afgelopen jaar aanzienlijk verslechterd. De buitenlandse schuld is opgelopen tot 15 miljard dollar en het land kampt met een nijpend gebrek aan deviezen. Zowel de Russische Federatie als het Internationale Monetaire Fonds is om leningen gevraagd. (Moskou heeft inmiddels 1,5 miljard dollar in het vooruitzicht gesteld.)

In november 2006 richtte de Europese Commissie twaalf politieke eisen aan het adres van Minsk als voorwaarde voor normalisering van de onderlinge betrekkingen. Wij gaan ervan uit dat de mogelijke democratisering van Wit-Rusland (waar de inwilliging van deze eisen op zou neerkomen) een kwestie van de lange termijn is, waartoe Loekasjenka (of waarschijnlijker: diens opvolgers) alleen bereid is, indien een dergelijke democratisering de eigen belangen dient. De Europese Unie is niet in staat democratie af te dwingen in Wit-Rusland. Zij dient vast te houden aan de eisen die zij eerder formuleerde. Zij zal het daarbij vooral moeten hebben van haar economische macht en aantrekkingskracht. *Carrots* zullen voorlopig realistischer en effectiever blijken dan *sticks*. De recente ontwikkelingen in Wit-Rusland geven aanleiding tot enig optimisme.

Noten

- 1 Dieptepunt zijn de nog altijd niet opgehelderde verdwijningen van Joerii Zacharenko (voormalige minister van binnenlandse zaken), Victor Gontsjar (voormalige vice-voorzitter van het parlement), Anatoli Krasovski (zakenman) en Dmitri Zavadski

(cameraman) in de jaren 1999 en 2000.

- 2 Balasz Jarabik & Vitali Silitski, 'Belarus', in: Richard Youngs (red.), *Is the European Union Supporting Democracy in its Neighbourhood?*, Madrid: ECFR/Fride, 2008, blz. 103.
- 3 Wit-Rusland is voor 100 procent afhankelijk van Russische olie en Russisch gas en voor 80 procent afhankelijk van Russische steenkool.
- 4 Belarusian Institute for Strategic Studies, Monitoring #1, 29 januari 2009 www.democraticbelarus.eu/node/6161.
- 5 Henry Hale, 'Democracy, autocracy, and revolution in Post-Soviet Eurasia', in: *World Politics*, 58, oktober 2005, blz. 135.

André Gerrits is verbonden aan de opleiding Europese Studies van de Universiteit van Amsterdam en aan het Instituut Clingendael. Kirsten Meijer is werkzaam bij de Alfred Mozer Stichting (Amsterdam).

Noord-Korea: kluizenaar met kernwapen

Het Vaderland staat alleen. De Dierbare Leider is verzwakt. De bevolking lijdt. De buurlanden zijn boos. Maar onversaagd houdt de Democratische Volksrepubliek Korea een vinger in de ideologische dijk, waarachter de dreigende golven van het kapitalisme steeds hoger opstuwten. Hervormingen hebben het Sovjetrijk te gronde gericht. China, Vietnam en zelfs Cuba hebben de deur naar de markt op een kier gezet, met alle gevolgen vandien. Maar dit zal niet gebeuren in 'kluizenaarsrijk' Noord-Korea, waar nog halfgoden in bergkraters geboren worden en een dynastie van absolute maar verlichte 'Dierbare Leiders' de zwoegende massa's leidt naar het aards paradijs dat socialisme heet. Noord-Korea: een anachronisme, een land dat trouw is aan zichzelf?

Een anachronisme kan lang stand houden; een land dat trouw is aan zichzelf, kan ten onder gaan. Velen speculeren op de zwakke gezondheid van de 'Dierbare Leider' Kim Jong Il en denken dat een *Götterdämmerung* nabij is. Anderen rekenen op een economische implosie. Die zou tevens tot implosie leiden van het huidige regime. Dank zij harder trappen bij tegenwind is Noord-Korea echter nog steeds niet van de atlas weggevaagd. Dat de schaarse middelen bij voorrang naar de politieke en militaire elite vloeien, ten koste van de burgers en de natuur, doet er niet aan af: de Democratische Volksrepubliek Korea bestaat nog steeds.

De laatste der dictaturen?

Of Noord-Korea kwalificeert als 'Laatste der Dictaturen' behelst twee vragen: is het een dictatuur en is het de laatste? Vaststaat dat het land door een uiterst totalitair regime wordt geregeerd. Noord-Korea rekenen tot de 'laatste der dictaturen' is wellicht *wishful thinking*. Dat het land in zijn huidige vorm nog steeds bestaat, is op zich zelf al een prestatie. Want na de Koude Oorlog dook de notering van totalitaire stelsels snel in de rode cijfers, of deze stelsels nu een rode of een bruine signatuur hadden. Lokale alleenheersers hadden geen ideologische of militaire sponsors meer. Al snel verschroefde het begrip neutraliteit in de multipolaire dampkring, dus dat bood evenmin soelaas. Het monopolie van de strijdkreet

'het doel heiligt de middelen' leek van staten over te gaan in handen van *non-state actors*, oftewel terroristen. Slechts enkele landen wisten de teloorgang van de totalitaire idee te ontlopen. Onder hen: Noord-Korea.

De Democratische Volksrepubliek Korea (DPRK) ontstond in 1948, drie jaar na de capitulatie van de Japanse troepen. De Japanse bezetting van het Koreaanse schiereiland had maar liefst 35 jaar geduurd en zij had de Koreaanse identiteit ernstige schade toegebracht. DPRK-grondlegger Kim Il Sung droomde van een Koreaans schiereiland onder communistische vlag, dat voor altijd gevrijwaard zou zijn van buitenlandse inmenging. Ook nu nog streeft Noord-Korea naar vereniging met het zuiden. Om deze droom te verwezenlijken, viel het Koreaanse Volksleger op 25 juni 1950 de zuidelijke helft van het schiereiland binnen. De Koreaanse oorlog was een feit. We kennen de afloop: een *de facto* verdeling in Noord en Zuid langs de permanent bewaakte wapenstilstandslijn.

Een vereniging van beide Korea's heeft noch Kim Il Sung noch zijn opvolger en zoon Kim Jong Il ooit kunnen afdwingen. Dit valt toe te schrijven aan Zuid-Koreaanse weerbaarheid, Seouls militaire bondgenootschap met Washington en het optreden van buitenlandse troepen onder VN-vlag, waaronder Nederlandse. De verdeling van Korea is vanaf 1953 bestendigd door toedoen van de toenmalige grote mogendheden en van de Verenigde Naties. Sinds de jaren zeventig zijn er twee Korea's lid van de VN. Beide landen kunnen recht doen gelden op internationaal respect voor hun soevereiniteit, en doen dat ook. Beide landen streven formeel naar hereniging, maar *de facto* leggen zij zich neer bij elkaars bestaan. Sinds 1972 heerst er officieel vreedzame coëxistentie op het Koreaanse schiereiland.¹ De bestandslijn – vrede is er na de Koreaanse Oorlog nooit gesloten – is feitelijk als grens tussen beide Korea's gaan functioneren. Deze demarcatieline langs de 38ste breedtegraad heet overigens ten onrechte 'demilitarized zone' (DMZ), want van beide kanten staan de overburen onder toezicht van de VN tot de tanden gewapend naar elkaar te turen. En dat

nu al meer dan een halve eeuw lang. Alleen flora en fauna hebben geprofiteerd van deze macabere strook braakliggend land van kust tot kust. In zee heet de afbakening 'northern limit line' (NLL). Deze staat veelvuldig onder druk als gevolg van al dan niet geplande, vaak gewapende incidenten tussen of met schepen van beide buurlanden.

Als Noord-Korea zelf al geen anachronisme is, dan toch zeker wél dit wankel evenwicht op het Koreaanse schiereiland, waar een verdeeld volk woont van 72 miljoen mensen die dezelfde taal spreken en een nationaal erfgoed delen. Maar het besef van verbondenheid slinkt. Gezinnen die sinds het staakt-het-vuren in 1953 zijn verdeeld, sterven uit. De jongeren lijken zich nauwelijks meer bewust van de dreigende noorderbuur. De inkomens kloof tussen beide landen is dusdanig toegenomen, dat hereniging catastrofale gevolgen zou hebben voor de Zuid-Koreaanse economie. Voor vereniging is dan ook steeds minder draagvlak ten zuiden van de DMZ. Het sluiten van formele vrede tussen beide Korea's zou ongetwijfeld internationaal worden toegejuicht, maar deze zou ook de verdeling uit de vorige eeuw bestendigen.

Niemand kan dus af van Noord-Korea. Waarschijnlijk wil ook niemand dat. Het land zou allang slachtoffer zijn geworden van *benign neglect*, als het niet voortdurend zou ageren tegen de internationale vrede en veiligheid. Tijdens de Koude Oorlog liet Noord-Korea zich in met internationaal terrorisme. In 1988 is het daarmee opgehouden. Na de Koude Oorlog heeft Noord-Korea echter zijn politiek isolement versterkt door heimelijk (en later openlijk) kernwapens te ontwikkelen. Op een nieuwe kernmacht, met alle gevaren van uitzaaiing naar terroristen, zat en zit echter niemand te wachten. Ook Noord-Korea's voormalige bondgenoten Rusland en China niet, die hun nucleaire status liever niet delen met nieuwkomers. Zeker niet met hun buurland Noord-Korea, dat met kernwapens en draagraketten de regio kan destabiliseren en zelfs een nieuwe kernwapenwedloop kan ontketenen. Dat deze kernbommen en raketten technisch nog niet veel voorstellen, doet hier niet aan af. Ook 15 jaar geleden liep het al bijna mis.

Een duikje in het verleden: door het oog van de naald

De nucleaire crisis van 1993-1994 heeft minder aandacht van historici gekregen dan de Cuba-crisis van

1962. Maar ook in 1994 is bijna de Derde Wereldoorlog uitgebroken. Het is niet moeilijk in te zien dat een Amerikaanse aanval op Noord-Korea begin jaren '90 gemakkelijk tot een nieuwe wereldoorlog had kunnen leiden. Bij het staakt-het-vuren van 1953 (na de Koreaanse Oorlog) was immers ook China partij, een land dat inmiddels zelf een kernwapenstaat was geworden. Ook is het maar de vraag of Noord-Korea's andere buurland, Rusland, zich afzijdig zou hebben gehouden. Kortom, zestien jaar geleden heeft zich bijna een nucleair conflict van mondiale omvang voorgedaan, nog maar kort nadat 'mutually assured destruction' (MAD) door de grote mogendheden als waanzinscenario was afgezworen. Hoe kon het zover komen?

Nadat de Sovjetunie, vanouds de broodheer van de Democratische Volksrepubliek Korea (DPRK), ineen was gestort, trad Noord-Korea in 1993 voor het politieke voetlicht door uit het Non-Proliferatieverdrag (NPV) te treden en zijn streven naar een nucleaire afschrikking te verdedigen. Vijandige retoriek tegen het Westen was niet nieuw, maar het was de eerste keer dat de leider en grondlegger van het land, Kim Il Sung, zich op het wereldtoneel manifesteerde zonder ruggespraak met Moskou of Peking. Kim liet er geen twijfel over bestaan dat zijn land ook zonder zijn gewezen communistische steunberen het juiste ideologische pad zou blijven volgen. Om deze Noord-Koreaanse *Alleingang* veilig te stellen had Kim behoefte aan effectieve militaire afschrikking. Vandaar het kernwapenprogramma en de ontwikkeling van draagraketten, om de kernbommen op landen als Japan en de Verenigde Staten te kunnen afvuren.

Deze nieuwe koers bracht Noord-Korea onvermijdelijk in conflict met de internationale gemeenschap. President Clinton wilde niets weten van een nieuwe kernwapenstaat en trof voorbereidingen om zulks in het geval van Noord-Korea met geweld te verhinderen, het zg. 'Perry-plan'.² Washington had voor een aanval op Noord-Korea geen machtiging van de VN-Veiligheidsraad.³ Net op tijd wist oud-president Jimmy Carter een bombardement op de nucleaire installaties te Yongbon te voorkomen. Carter was op eigen initiatief, ja zelfs tegen de wens van het *State Department*, naar Pyongyang gereisd. Hij kwam terug met een olijftak: Kim Il Sung was bereid van zijn nucleaire ambities af te zien in ruil voor kernreactoren die alleen geschikt waren voor energieopwekking. De onderhandelingen die hierop volgden, na-

mens de Verenigde Staten gevoerd door de briljante onderhandelaar Robert Gallucci, leidden tot het zg. 'Agreed Framework'. Deze overeenkomst werd in oktober 1994 in Genève gesloten, drie maanden na het overlijden van Kim Il Sung. Het 'LWR Project' voorzorg in het bouwen van twee zg. lichtwaterreactoren (LWR) in Noord-Korea met een vermogen van 1.000 megawatt elk. Die taak werd in handen gelegd van een speciaal daarvoor opgericht internationaal consortium, de *Korean Peninsula Energy Development Organization* (KEDO), gevestigd in New York. Behalve de Verenigde Staten namen ook Zuid-Korea, Japan en (later) de EU aan KEDO deel. Indirect was dus ook Nederland bij KEDO betrokken.⁴

In 2002 speelde de nucleaire crisis opnieuw op. Noord-Korea gaf toe dat het heimelijk was doorgaan een kernwapen te ontwikkelen, in afwijking van het 'Agreed Framework'. Hierop is het 'LWR Project', op voorspraak van de Verenigde Staten, stilgelegd. Aan de Noord-Koreaanse oostkust staan nog steeds twee half afgebouwde KEDO-reactoren te verpieteren, een verloren investering van miljarden dollars. Een verdorde olijftak van beton.

Noord-Korea leeft militair boven zijn stand

Door grote vasthoudendheid heeft Noord-Korea nucleaire status weten te verwerven. Daarom lijkt president Obama's oproep tot een kernwapenvrije wereld in Pyongyang aan dovemansoren gericht. Het beschikt waarschijnlijk over zes tot acht kernbommen. Die zijn technisch nog van verwaarloosbaar allooi, zo bleek bij de eerste kernproef in 2006. Maar Noord-Korea heeft zich niet aangesloten bij het Kernstopverdrag⁵ en kan dus naar believen zijn nucleaire afschrikking verbeteren door het houden van verdere kernproeven. Dit geldt ook voor draagraketten, die voor overbrenging van kernbommen nodig zijn. Deze heeft het land al geruime tijd in ontwikkeling. Zij genieten internationaal gretig aftrek en zijn als exportproduct Noord-Korea's enige kassucces. Een rem op kernproeven en op proeflanceringen van draagraketten door Noord-Korea ligt besloten in resolutie 1718 van de VN-Veiligheidsraad, die in 2006 met steun van Rusland en China werd aangenomen naar aanleiding van de kernproef en de proeflancering van zeven raketten, waaronder de eerste versie van de Taepodong-2 raket.⁶ Pyongyang erkent

Onderhandelen met Noord-Koreanen

Ongeacht de politieke lading van het onderwerp blijken Noord-Koreaanse onderhandelaars meesters in hun vak. Hun sterke punten zijn: consistentie; het vermogen tegemoetkomendheid en ramkoers snel af te wisselen; talent voor geveinsde verontwaardiging; uithoudingsvermogen; en, *last but not least*, slimheid.¹

Noord-Koreaanse onderhandelaars zijn zonder uitzondering overheidsdienaren. Zo niet, dan toch personen die dermate onder toezicht staan van de autoriteiten, dat van geassimileerde ambtenaren moet worden gesproken. Dit levert hun het grote voordeel van consistentie. Er is maar één officiële positie, die van de Staat. Vaak wordt het officiële standpunt zelfs verheven tot visie van de 'Dierbare Leider' zelf en dit standpunt wordt daarmee onaantastbaar. Dan wordt onderhandelen lastig.

Er gaat veel tijd zitten in het voortraject. Zo vormt het vastleggen van tijd, plaats en agenda voor een bespreking vaak een tijdrovende hors d'oeuvre, die niet altijd wordt gevolgd door een hoofdschotel. Afhankelijk van de prioriteit die Pyongyang aan het onderwerp toekent, wordt haast betracht of wordt er getraïneerd.

Zoals het iedere strakke hiërarchie betaamt, wordt handig teruggespeeld op de keeper. Tijdens het overleg komt het veel voor dat, soms abrupt, een schorsing wordt afgekondigd voor ruggespraak met 'hogerop'. Niet zelden blijken dan bij de hervatting eerder ingenomen standpunten te zijn gewijzigd. Dit lijkt in strijd met de hierboven geroemde consistentie, maar is dat niet. Integendeel, zo bereiken Noord-Koreaanse onderhandelaars langs omwegen en tactische verrassingen het tevoren bepaalde einddoel.

Een andere trek is geleidelijkheid. Niet meteen afstemmen op een 'deal', maar eerst 'beginselen' vastleggen, zo lijkt het devies. Dat zijn dan uitgangspunten waaruit een *deal* moet voortkomen. Het Zespartijen-overleg² is hiervan een fraai voorbeeld. Zodra beginselen zijn overeengekomen, zoals in 2005 en 2007, wordt dit feit door de onderhandelende partijen, dus niet alleen door Noord-Korea, als een doorbraak gepresenteerd. Wanneer het vervolgens gaat om het concretiseren van de overeengekomen intenties, vallen over en weer snel beschuldigingen van schending van die beginselen. Hierdoor verwordt het onderhandelingsproces gemakkelijk tot een processie van Echternach. Zolang er per saldo meer stappen naar voren dan naar achteren worden gezet, valt op deze methode op zich zelf weinig aan te merken. Maar tijdrovend is zij zeker en ze vergt veel geduld.

Het spelen met snel omslaand humeur, soms gepaard aan al dan niet geveinsde verontwaardiging, laat zich niet in algemeenheden vatten. Voor eenieder die met Noord-Koreanen onderhandelt, is het zaak rekening te houden met grote gevoeligheid, waar het respect voor de Grote of de Dierbare Leider betreft (respectievelijk Kim Il Sung en Kim Jong Il). Een medeonderhandelaar van KEDO overkwam het volgende. Tijdens het lange wachten in een

vertrekhal had deze kennis genomen van een lokale krant. Daarin stond zoals gebruikelijk een afbeelding van de Dierbare Leider, op de voorpagina. Toen hij het blad gelezen had, deponeerde hij dit in een prullenmand. Terstond werd hij door verontwaardigde politiebeambten meegenomen voor verhoor, hetgeen hem en zijn collega's op nog veel meer uren wachttijd kwam te staan. Voor zijn vergrijp, 'belediging van het staatshoofd', moest excuus worden aangeboden door betrokkenen, alsook door het hoofd van de delegatie. Die in Azië zo diepe knieval kon na lang onderhandelen uitblijven, maar wel moest de zondaar herhaaldelijk en nederig zijn onzorgvuldigheid erkennen en verzekeren dat er geen onzuivere intenties in het spel waren geweest.

Uithoudingsvermogen en slimheid ten slotte spreken uit het volgende voorbeeld, dat ik zelf heb meegemaakt. Tijdens nachtelijke onderhandelingen over het KEDO-project kwam per definitie het gebrek aan energie in Noord-Korea ter sprake. Het LWR-project van KEDO was immers gericht op het opwekken van energie, en wel door zg. lichtwaterreactoren.³ De besprekingen begonnen moeizaam te verlopen, toen de KEDO-delegatie een schriftelijk verslag ervan aanbood. Dat was niet naar de wens van de gastheren; begrijpelijk, want je onderhandelt nu eenmaal gemakkelijker vanuit je eigen tekstvoorstel. Plotsklaps vielen het licht en de verwarming uit. Weldra hulden alle deelnemers zich in synthetische dekens. Deze bleken nauwelijks bestand tegen de vrieskou die de toch al Spartaanse vergaderruimte binnendrong. Ook de *laptops* waren stilgevallen, zodat er weinig anders op zat dan af te wachten, bij kaarslicht en met zelf meegebrachte versnaperingen. Na enkele uren wachten floepte het licht weer aan en keerde de behaaglijkheid terug. Na een snedige toespeling op het door buitenlandse schuld ontstane gebrek aan stroom hervatte de Noord-Koreaanse delegatie de bespreking en bleek zij op wonderbaarlijke wijze over een eigen tekstontwerp voor het verslag te beschikken. Terwijl wij hen ervan verdachten van de stroomstoring gebruik te maken door een uiltje te knappen, hadden de Noord-Koreanen via een kunstgreep tijd ingelast om het initiatief naar zich toe te trekken. Tegen het ochtendgloren, enkele uren voor onze vlucht naar huis, zijn wij het toch nog eens kunnen worden. Toen kwam de 'snake liquor' op tafel, een krachtig brouwsel in een fles met een (dode) slang erin. Noordelijke en Zuidelijke onderhandelaars zongen gebroederlijk met de *karaoke* mee. Vrede en vriendschap lagen even binnen handbereik.

Noten

- 1 Voor een onderhoudend maar informatief artikel over deze materie, zie: Scott Snyder, *Negotiating on the Edge – North Korean Negotiating Behavior*, US Institute of Peace Press, 2001.
- 2 In 2003 begon dit overleg tussen Noord-Korea, Zuid-Korea, de Verenigde Staten, Rusland en China over denuclearisatie van het Koreaanse schiereiland.
- 3 Zie de inhoud van het *Agreed Framework* en details over het project op de website van KEDO www.kedo.org.

deze beperking niet. Dit bleek uit de test van een verbeterde Taepodong-2 raket op 5 april 2009. Zowel voor het lanceren van satellieten als het afvuren van kernbommen zijn draagraketten nodig. Daarom beschouwden de Verenigde Staten, Japan en Zuid-Korea de lancering van 5 april als een militaire proef, ongeacht lading of koers.

Geen nucleaire dreiging dus zonder draagraketten. Met de kwaliteit van de Noord-Koreaanse Taepodong-serie wil het nog niet vlotten. In 1998 mislukte een satellietlancering met een Taepodong-1. In 2006 volgde een Taepodong-2, maar die ontplofte kort na de lancering. En op 5 april jl. volgde weer een mislukking. Desondanks geniet het Noord-Koreaanse schiettuig, met bijbehorende technologie, warme belangstelling van landen als Iran, Syrië en Pakistan.

Of het straatarme Noord-Korea de fondsen voor zijn naar verhouding excessieve conventionele en nu-

cleaire bewapening niet beter had kunnen besteden aan lotsverbetering van zijn bevolking, is een morele vraag, die het bestek van dit artikel te buiten gaat. Feit is dat het land al jaren militair boven zijn stand leeft. Het leger bestaat uit 1,2 miljoen man en er zijn bijna acht miljoen reservisten, qua omvang de vierde krijgsmacht ter wereld. De dienstplicht duurt zeven jaar. Dank zij een speciaal voorkeursbeleid wordt de militaire elite zoet gehouden. Deze constructie houdt voor de machthebbers tevens een verplichting in het leger te blijven bedenken, anders kon de duur gekochte loyaliteit wel eens omslaan, zeker wanneer na Kim een nieuwe leider moet aantreden.

Vloeit het hebben van een dermate omvangrijke militaire capaciteit voor Noord-Korea voort uit een oprecht vermeende dreiging vanuit het buitenland? Of wordt dit dreigingsbeeld slechts opgeroepen ter legitimering van de politieke en materiële of-

fers die het regime in Pyongyang al meer dan een halve eeuw van zijn bevolking vergt? Dit is moeilijk vast te stellen. Maar een dictatuur verklaren is iets anders dan haar te rechtvaardigen. Zelfs als de vrees van Noord-Korea voor het boze buitenland oprecht zou zijn, dan nog heeft het andere opties om zijn nationale veiligheid te verwezenlijken. Sluiten van vrede met Zuid-Korea bijvoorbeeld. Opgeven van al zijn massavernietigingswapens. Het terugbrengen van zijn conventionele bewapening tot redelijke proporties. En meewerken aan de totstandkoming van een regionaal veiligheidsnetwerk, dat volgens het draiboek ooit in het Zespartijen-overleg aan de orde zal komen. Langs deze wegen kan Noord-Korea de internationale veiligheidsgaranties verkrijgen die het zegt na te streven. Vervolgens kan het land ervoor kiezen ongestoord in eigen ideologisch sop gaar te koken of, met hulp van het buitenland, zijn economie te rehabiliteren en zijn bevolking alsnog een menswaardig bestaan te gunnen. Over dit dilemma past in dit artikel geen waardeoordeel. Mijn woordkeus spreke echter voor zich zelf.

Noten

- 1 Ref. '4.7. Joint Statement' van 1972.
- 2 William Perry was de Amerikaanse minister van defensie.
- 3 Voor een gedetailleerd overzicht van de bemoeienis van de Veiligheidsraad met Noord-Korea in de nucleaire crisis van begin jaren '90 en daarna verwijst ik naar het uitstekende boek van Dick Leurdijk, *De Veiligheidsraad en de nucleaire programma's van Noord-Korea en Iran*, Instituut Clingendael, 2007.
- 4 Uitgebreide informatie over KEDO is te vinden op: www.kedo.org.
- 5 *Comprehensive Test Ban Treaty (CTBT)* uit 1996.
- 6 Een Taepodong-2 is een middellange-afstandsraket van 32 meter lang, die 1.000 kilo kan vervoeren. Hij heeft een reikwijdte van zo'n 4.000 km. Volgens de Verenigde Staten kan die actieradius met behulp van zg. *boosters* oplopen tot 15.000 km., genoeg om Alaska of Hawaï te bedreigen.

Mr. M. Th. Vogelaar was van 1999 tot 2002 directeur bij de *Korean Peninsula Energy Development Organization (KEDO)* te New York. In oktober 2002 publiceerde hij in de *Internationale Spectator* 'Noord-Korea: Survival of the Weakest' (jrg. 56-10, blz. 475-480); gevolgd in mei 2003 door 'Na Irak: Noord-Korea?' (jrg. 57-5, blz. 246-252). Dit artikel drukt alleen zijn persoonlijke mening uit.

Naschrift

De raketproef op 5 april 2009 leidde op 13 april tot een veroordeling door de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties. Hoewel dit slechts een kritische verklaring was en niet een resolutie, reageerde Noord-Korea bijzonder fel. Het land stapte met onmiddellijke ingang uit het Zespartijenoverleg en dreigde zijn nucleaire installaties opnieuw in werking te stellen.

Na het treffen van strengere sancties door de VN heeft Noord-Korea intussen laten weten de nucleaire opwerkingsfabriek weer op te starten.

Eindredactie, met dank aan SvDM

Sportevenementen en 'foute' regimes

In 2008 vond een herhaling plaats van de discussie over een eventuele sportboycot die in 1978 al uitgebreid is gevoerd. Hoe was toen de berichtgeving, wat is het nut van een boycotactie en zijn we in dertig jaar iets opgeschoten in de discussie over de relatie tussen sport en politiek?

In juni 1978 vond het Wereldkampioenschap (WK) Voetbal plaats in Argentinië. Dat land kende ook toen al een rijke voetbalgeschiedenis, met internationaal befaamde spelers en clubs, grote stadions en een meer dan enthousiast publiek. De Wereldvoetbalbond FIFA had in 1966, geheel volgens de toenmalige afspraak dat het WK afwisselend in Latijns-Amerika en Europa diende te worden gehouden, met goede reden voor Argentinië gekozen, nadat Uruguay, Brazilië, Chili en Mexico het toernooi al eerder hadden mogen organiseren.

In 1976, tien jaar na het besluit van de FIFA, vond in Argentinië een staatsgreep plaats. Het nieuwe regime van generaal Videla kenmerkte zich door onderdrukking van diegenen die het niet eens waren met het beleid van de militaire junta. Videla en de andere leden van zijn regering ontpopten zich als dictators. Zij traden op grote schaal de mensenrechten met voeten.

Videla ondervond over de hele wereld kritiek op zijn bewind. Toen het toernooi dichterbij kwam, ontstonden er in allerlei landen protesten. Critici vonden het niet gepast om de militairen te eren met deelname van het eigen nationale voetbalteam aan 'hun' toernooi. Tegenstanders van een dergelijke boycot, niet in de laatste plaats de voetballers zelf, meenden dat het voetbaltoernooi niets te maken had met de internationale politieke controverse.

Ook in Nederland waren er voor- en tegenstanders van deelname van Oranje aan het toernooi. Het bekendste protest is de Actie Argentinië, beter bekend als 'Bloed aan de paal', van cabaretiers Bram Vermeulen en Freek de Jonge van het duo *Neerlands Hoop*. Maatschappelijke organisaties en politici mengden zich in de discussie. De Koninklijke Nederlandse Voetbal Bond (KNVB) was echter niet van plan het toernooi te laten schieten.

In de maanden voorafgaand aan de *Mundial* woedde een discussie met als kern de vraag wat de relatie tussen sport en politiek was of idealiter diende

te zijn. Tegenstanders van een boycot meenden dat voetbal niet meer was dan een (weliswaar zeer populair) spelletje, terwijl critici van het WK in Argentinië vonden dat de politiek onlosmakelijk verbonden was met dit toernooi. In breder opzicht vond in de Nederlandse media een debat plaats over de manier waarop de internationale gemeenschap diende om te gaan met een autoritair regime als dat van generaal Videla ten tijde van de 'Guerra Sucia' of 'Vuile Oorlog' tegen het Argentijnse volk.

China 2008

Ook in de recente geschiedenis speelde het thema sport & mensenrechten. In 2001 nam het Internationaal Olympisch Comité (IOC), na twee stemronden, een controversieel besluit. De organisatie van de Olympische Spelen van 2008 werd toegewezen aan de Chinese hoofdstad Beijing. Naarmate de Spelen naderden, klonken er steeds meer kritische geluiden over deze toewijzing, omdat de Chinese overheid werd beschuldigd van schending van de mensenrechten van de eigen bevolking.

IOC-voorzitter Jacques Rogge stelde een week vóór de openingsceremonie van de Spelen echter dat het IOC 'geen enkele spijt' had over het besluit de Spelen aan China toe te wijzen, en dat er altijd controverses zijn in de aanloop naar een dergelijk evenement.¹ Rogge verwees naar de bezorgdheid van het publiek in de aanloop naar de Spelen van 2004 in Athene, toen de organisatie veel moeite zou hebben gehad de faciliteiten op tijd gereed te krijgen. De controverse rond 'Beijing 2008' was echter van een andere, politieke aard. De Nederlandse tafeltennisser en voorzitter van de atletencommissie van het NOC/NSF, Trinko Keen, die in zijn loopbaan op gezette tijden China had bezocht voor wedstrijden, stelde in *de Volkskrant* dat de keus voor China 'niet neutraal' was en dat de Spelen dus 'veel politieker' zouden zijn dan die van Athene en Sydney (in 2000).² *Amnesty International* en andere mensenrechtenorganisaties uitten namelijk hun bezorgdheid over schendingen van de mensenrechten door Chinese autoriteiten. *Amnesty* sprak in juni 2008 van vervolging van mensen die zich kritisch uitten over het regime in China; van onmenselijke arbeidsomstandigheden en mishandeling van de arbeiders die hard werkten om de

Spelen op tijd te kunnen laten beginnen; arrestaties van journalisten die verdacht werden van 'subversieve activiteiten'; alsmede marteling en deportatie van ruim een miljoen Chinezen die woonden op een plek waar Olympische faciliteiten gepland waren.³

In de aanloop naar de Spelen sprak Olympisch zwemcoach Jacco Verhaeren zich kritisch uit over de situatie in China. Hij verweet het IOC dat die organisatie zich te veel had afgekeerd van de belofte mee te werken aan verbetering van de mensenrechtensituatie.⁴ Sommige collega's, zoals voetbalcoach Foppe de Haan en hockeycoach Marc Lammers, waren het met de bezwaren van Verhaeren eens. Ook staatssecretaris van sport Jet Bussemaker begreep dat Verhaeren het IOC, in het bijzonder de Nederlandse IOC-leden Hein Verbruggen en kroonprins Willem-Alexander, aan de belofte wilde houden de mensenrechten niet te vergeten. 'Wat is er zo moeilijk aan het veroordelen van executies?', aldus Verhaeren, die meende dat het IOC de schending van de mensenrechten in China bagatelliseerde.⁵ Een 'schandelijke' handelwijze volgens de zwemcoach.⁶

De internationale verontwaardiging over het harde Chinese optreden tegen Tibetaans oproer in maart 2008 betekende een voorlopig hoogtepunt in de controverse rond de toewijzing van de Olympische Spelen aan China. De reis van de Olympische vlam rond de wereld, van oorsprong bedoeld als een symbool van harmonie en verbroedering, was vol incidenten. In Parijs verstoorden protesten van Tibetaanse demonstranten en Franse sympathisanten de feestelijke presentatie van het Olympisch vuur. De autoriteiten kozen ervoor de vlag als een dief in de nacht weer snel te laten verdwijnen, om escalatie van de spanningen te voorkomen.

In Nederland klonk veel kritiek op het Chinese optreden tegen de Tibetaanse opstandelingen. Een algemene bezorgdheid om grootschaliger mensenrechten-schendingen door de Chinese autoriteiten vond veel uiting in de Nederlandse media.⁷ Cabaretier Erik van Muiswinkel startte een (volgens sommigen rijkelijk late) protestactie, bedoeld om Nederlandse deelname aan de Spelen af te blazen.⁸ Het NOC-NSF was echter geenszins van plan af te zien van deelname, en zo werd op 8 augustus de Nederlandse vlag 'gewoon' het Olympisch stadion van Beijing binnengedragen.

Analogie met Argentinië 1978?

Een van de grootste sporters aller tijden en Argentinië's grootste voetbalheld, Diego Maradona, was duidelijk over de relatie tussen sport en politiek: 'De bal is schoon.' Volgens de Engelse journalist en historicus David Winner kleeft er in 1978 echter wel degelijk 'bloed aan de bal'⁹, zoals Vermeulen en De Jonge al meenden dat er bloed aan de paal zat.

Freek de Jonge was wat de Olympische Spelen in Beijing betreft echter een andere mening toegegaan. Erik van Muiswinkel zag de analogie tussen zijn actie en die van *Neerlands Hoop* in 1978 en vroeg De Jonge tevergeefs om steun. De oude meester zag niets in een boycot, voelde zich ook niet gevleid door de voortzetting van de protesttraditie door een jongere generatie cabaretiers en gebruikte argumenten tegen een boycot van de Spelen die de KNVB in 1978 niet had mogen gebruiken als de bond niet de hoon van *Neerlands Hoop* over zich had willen afroepen.¹⁰ De Jonge stelde bijvoorbeeld dat het huidige China en het Argentinië van Videla niet te vergelijken waren. Hiermee parafraseerde hij onbedoeld de woorden van *de Volkskrant*-columnist en schaakgrootmeester Jan Hein Donner, die niet vond dat Argentinië en de Sovjetunie even slechte regimes hadden, er blijkbaar van uitgaand dat het zinnig is onderscheid in mate van gruwelijkheid te maken. Donner kwam tot de conclusie dat de boycotactie van Bram en Freek 'ondoordacht' en 'zwak gefundeerd' was.¹¹

De cabaretiers waren soms weinig subtiel in hun kritiek op tegenstanders van hun boycotactie. Dit lokte heftige reacties uit van een aantal journalisten. *Het Parool*-columnist en sportverslaggever Henk Spaan kreeg van De Jonge de weinig vleiende bijnaam Henk Colijn, waarmee hij Spaan vergeleek met oud-premier Hendrik Colijn, die het Nederlandse volk in de jaren voor de Tweede Wereldoorlog zou hebben verzekerd dat de Duitsers Nederland met rust zouden laten en dat iedereen 'rustig kon gaan slapen'. Spaan verdiende deze als belediging bedoelde vergelijking aan zijn sussende woorden over de ophef en de opmerking dat hij 'kippevel' van het woord 'actie' kreeg.¹² Zijn collega, scheidsrechter en columnist Frans Derks, maakte zich op zijn beurt kwaad over de laatdunkende manier waarop De Jonge zich had uitgelaten over de 'aardsdomme' voetballers en hij vond dat de cabaretier in één beweging 'een miljoen Nederlanders in de hoek had gedreund' Dat Derks het echter niet helemaal bij het verkeerde

eind had wat betreft de vooringenomenheid van De Jonge over een groot deel van de Nederlandse bevolking, bleek toen de cabaretier in *de Volkskrant* gefrustreerd uitriep dat 'het' volk in zijn geheel 'god-verdomme zo rechts als de klere' was.¹³

De Volkskrant-columnisten Jan Blokker en Jan Hein Donner zetten overigens vraagtekens bij de kwaliteiten van sportjournalisten als het ging om het analyseren van de politieke situatie in het land. Blokker had een vernietigend oordeel over de sportjournalistiek¹⁴ en Donner wees op de Olympische Spelen van 1968 in Mexico, aan de vooravond waarvan enkele honderden protesterende studenten op het Tlatelolcoplein midden in de stad door ordetroepen werden gedood, terwijl de massaal aanwezige sportjournalisten dit bloedig incident toen over het hoofd zagen omdat ze nu eenmaal in het stadion zaten. Volgens Donner waren de 'vrije nieuwsgaarders' toentertijd slechts geërgerd over de 'onverwachte ordeverstoring'.¹⁵

Deze minachting voor sportjournalisten is onrecht gebleken. Onder meer dank zij *Vrij Nederland*-verslaggevers Frits Barend en Henk van Dorp; Frits Abrahams en Frans van Wissen van *de Volkskrant*; en Johan Woldendorp van *Trouw* kwamen de uiteenlopende meningen in de discussie over het WK van 1978 in de Nederlandse dag- en weekbladen uitgebreid aan bod en kreeg de Nederlandse lezer een genuanceerd beeld van de situatie in Argentinië. Hiermee waren de bedenkingen van sceptici als Blokker en Donner gelogenstraft. *Het Parool* schreef dat 44 procent van de Nederlandse bevolking in juni 1978 méér wist over Argentinië dan daarvoor.¹⁶ De vraag in hoeverre dat beeld een correct beeld was, is moeilijk te beantwoorden, maar de verslaggevers van de meeste bladen hebben in dat opzicht gedaan wat ze konden.

Aandacht als nuttig bijproduct

Het WK Voetbal veroorzaakte een ongekende mate van aandacht voor Argentinië in de Nederlandse pers, zoals 30 jaar later de Olympische Spelen dat voor China hebben veroorzaakt. De aandacht was na het toernooi echter snel weggeëbd. Na vijf maanden was *de Volkskrant* in november 1978 de eerste buitenlandse krant die weer eens naar Argentinië afreisde om de balans van het WK op te maken. Dit zeer opmerkelijke feit tekent de vluchtigheid van de aandacht voor het land, die, tijdelijk zeer groot in omvang, toch als een 'hype' kan worden gekenmerkt.

Hetzelfde kan min of meer gezegd worden over de aandacht voor de situatie in China, die na de Spelen eveneens sterk is afgenomen. Een onderzoek met de trefwoorden 'China' en 'mensenrechten' in de krantendatabank van *LexisNexis* levert in de periode januari-augustus 2008 vijf keer zoveel zoekresultaten op als in de periode september 2008-februari 2009 (700 ten opzichte van 140).

In 1978 (net als in 2008) heeft de Nederlandse pers geworsteld met de relatie tussen sport en politiek, waarover in sommige gevallen de standpunten sterk verschilden. De worsteling mondde uit in groeiend besef van politieke misstanden in Argentinië en discussies over hoe de wereld met een militaire dictatuur als die van Videla diende om te gaan, terwijl er geen consensus kon worden gevonden over de gewenste relatie tussen sport en politiek.

In een wereld waar nog steeds militaire dictaturen en onderdrukkende regimes als dat van China bestaan, is die discussie nog niet afgesloten. De ophef in de aanloop naar de Olympische Spelen van Beijing heeft wederom gezorgd voor debat over de relatie tussen sport en politiek en in meer algemene zin de manier waarop een autoritair regime tegemoet dient te worden getreden door de internationale gemeenschap. De sport heeft zich, hoezeer ook tegen de wil van sportbestuurders en sporters zelf in, in het geval van het WK Voetbal van 1978 en de Olympische Spelen van 2008, door haar grote populariteit een podium bij uitstek getoond om de publieke opinie te mobiliseren en de aandacht te vestigen op schendingen van de mensenrechten overal ter wereld. De oude De Jonge toonde zich onlangs verbiterd en zelfs een beetje cynisch, toen hij opmerkte dat in 1978, voorafgaand aan de coup van Videla, 'de linkse terreur' aan de macht was, een gegeven dat de militaire dictatuur rechtvaardigde en waar hij en Vermeulen destijds 'graag overheen keken'.¹⁷ Het stokje is overgenomen door een nieuwe lichterling critici die de discussie voortzetten.

Noten

- 1 '“Absolutely no regrets” in coming to China, IOC president says', weblog van Alan Abrahamson, Olympisch correspondent van *NBC*. Verslag van een persconferentie van het IOC op 2 augustus 2008.
- 2 'Peking 2008 en politiek?', in: *de Volkskrant*, 4 oktober 2007.
- 3 'China: the two faces of the Beijing Olympics', rapport van *Amnesty International*, 1 juni 2008.

- 4 'Niet zeuren, we gaan', in: *NRC Next*, 27 februari 2008.
- 5 'Wat zei Jacco Verhaeren?', in: *NRC Next*, 26 februari 2008.
- 6 'Geleerd om harde beslissingen te nemen', in: *de Volkskrant*, 8 april 2008.
- 7 'Er is te veel kritiek op China, alsof er helemaal niets deugt', in: *de Volkskrant*, 9 april 2008.
- 8 'Dit is juist het perfecte moment', in: *de Volkskrant*, 18 januari 2008.
- 9 David Winner, 'Het WK voetbal van 1978. Bloed aan de bal', in: *de Volkskrant*, 21 juni 2008.
- 10 'Kletspraat dalai lama is nu ineens wijsheid', in: *de Volkskrant*, 16 april 2008.
- 11 'Met een slecht geweten naar Argentinië', in: *de Volkskrant*, 25 februari 1978.
- 12 'Spana niet naar Argentinië', in: *Het Parool*, 28 januari 1978.
- 13 'De drijfveren van Neerlands Hoop', in: *de Volkskrant*, 4 maart 1978.
- 14 'Argumenten', in: *de Volkskrant*, 11 februari 1978.
- 15 'Met een slecht geweten naar Argentinië', in: *de Volkskrant*, 25 februari 1978.
- 16 'Boycotactie Argentinië ook na WK', in: *Het Parool*, 5 juni 1978.
- 17 Iwan van Duren & Marcel Rözer, *Voetbal in een vuile oorlog. WK Argentinië 1978*, De Buitenspelers (Rotterdam, 2008).

Ties Ramekers sloot zijn studie geschiedenis aan de Universiteit Utrecht af als Master Internationale Betrekkingen in Internationaal Perspectief. Zijn Masterthesis handelde over het WK Voetbal 1978 in Argentinië en de Nederlandse pers.

New Publication in Series Clingendael Diplomacy Papers, No. 21

Projecting Economic Power: Japan's Diplomacy towards North Korea by Maaïke Okano-Heijmans

Japan has made clear its belief that North Korea poses the greatest threat to its national security. Yet it is not Pyongyang's nuclear devices and missiles that attract the most attention of the Japanese government. The main focus of Japanese policy-makers and politicians has instead been North Korea's alleged abduction in the 1970s and 1980s of some seventeen Japanese nationals from Japan. Tokyo has imposed bilateral economic sanctions and refused to provide (humanitarian) aid to North Korea, despite commitments in the Six-Party Talks. This stands in sharp contrast to South Korea's and China's increased willingness to do business with the closed country. Why Japan's emphasis on the consistent, deliberate denial of benefits to North Korea?

The importance of economic issues, in a comprehensive bilateral and multilateral context, goes largely unnoticed in writings about the Korean Peninsula. This paper attempts to fill that gap by analysing Japan's stance on a range of themes in the framework of its economic diplomacy. Primary, secondary and tertiary goals and targets of Japan's influence attempts are discussed, providing fresh insights into Japan's strategic thinking and foreign policy in East Asia.

From 2002 until at least mid-2007, the Japanese government acted from the premise that slowing down bilateral and multilateral negotiations by taking an unaccommodating stance was in Japan's national interest. It projected power through a one-sided policy, which aimed less to influence the regime in Pyongyang than to enhance Japan's national security at large. The North Korean threat was thereby used to justify Japan's controversial military enhancement in a context of uncertainty about the US commitment and an increasingly stronger China.

Maaïke Okano-Heijmans is a Research Fellow in the Clingendael Institute's Diplomatic Studies Programme and Clingendael Asia Studies, and a Visiting Fellow at the Asia-Pacific College of Diplomacy of the Australian National University. Her main research interests are in economic diplomacy and the political economy of East Asia, with a special focus on Japan.

For more information: secretariat CDSP, Clingendael Institute, 070-3245384

Stille getuige of politiek wapen?

Burma VJ – reporting from a closed country

Regie: Anders Ostergaard

Productie: Magic Hour Films

Jaar: 2008

Info: kleur, 55/84 min.

Beschikbaarheid: nog niet op VHS/DVD; draait in filmhuizen in Nederland en België

International sales: First Hand Films, World Sales: <www.firsthandsales.com>

Burma VJ is een documentaire van de Deense regisseur Anders Østergaard. De film is bekroond met de Movies that Matter Human Rights Award en de Joris Ivens Award tijdens de IDFA van 2008.

Movies that Matter, een initiatief van Amnesty International, vertoont in de grote steden met regelmaat spraakmakende films die voorafgegaan worden door een inleiding en gevolgd door een debat. De vertoning van *Burma VJ* werd op zondag 29 maart 2009 omlijst door een inleiding van o.a. Minka Nijhuis, journalist en schrijfster die regelmatig Birma bezoekt, en afgesloten met een debat onder leiding van Renate van der Zee met de executive director van *Democratic Voice of Burma*, U Khin Maung Win, de Birmese balling Lah Doh, Minka Nijhuis en de Nederlandse mensenrechtenambassadeur Arjan Hamburger.

'In exile we learn about democracy, because our country has not been a democracy for almost half a century, and I have never voted in my life,' aldus U Khin Maung Win na afloop van de film. Het is de trieste waarheid van een man die maar al te goed weet dat het Birmese verzet streeft naar een democratie waarvan de aanhangers geen idee hebben hoe die vorm gegeven moet worden.

U Khin Maung Win is executive director van *Democratic Voice of Burma*. Deze organisatie bestaat uit een groep jonge filmmakers (Video Journalists) die met gevaar voor eigen leven en slechts gewapend met simpele *handycams* de beelden vastleggen van politieke protesten en de arrestaties die daar veelal op volgen. *Burma VJ* vertelt het verhaal van deze organisatie en de beelden die de kritische filmers maakten tijdens de protesten van de boeddhistische monniken in september 2007. De *voice-over* is van Joshua, zelf ook videoverslaggever in dienst van *Democratic Voice of Burma* (DVB), die moest onderdui-

ken in Thailand nadat hij een van de protesten aan het begin van de opstand had gefilmd. Joshua is om die reden niet herkenbaar in beeld. Vanuit Thailand houdt hij contact met zijn collega's in Birma, die hem op de hoogte houden van de ontwikkelingen van dag tot dag en van uur tot uur, en die hem met gevaar voor eigen leven de beelden sturen, die hij vervolgens weer doorstuurt naar de BBC en CNN.

Al bijna een halve eeuw leven de Birmezen onder het regime van een militaire dictatuur. Demonstranten worden gearresteerd of verdwijnen en ieder protest wordt hardhandig neergeslagen. Begin september 2007 broeit er iets onder de bevolking. Er heerst grote onvrede, omdat bovenop alle andere ontberingen de overheid de brandstofprijzen heeft verdubbeld, waardoor het leven nog aanzienlijk duurder wordt. Het begint met het enkele protest van een politieke tegenstander, maar groeit allengs vanwege de monniken die massaal de straat op gaan. De steun van de monniken is van grote betekenis voor de bevolking, omdat zij zich niet lichtvaardig met de politiek bemoeien. Wanneer ze dat wél doen, is dat een factor van betekenis. De ruim 40.000 monniken in Birma bieden gezien hun aantal nog enig tegenwicht tegen het militaire regime, dat op ongeveer evenveel personen kan rekenen. De lange stoet monniken in hun oranje pijen en met hun omgekeerde bedelnappen als signaal dat zij geen giften van het regime willen ontvangen, wordt met vreugde ontvangen door de bevolking. Massaal staan de mensen langs de kant van de weg te klappen of ze lopen mee. Voordat het leger met grof geweld ingrijpt en zelfs kloosters binnenvalt om de monniken te doden of te arresteren, is er nog een glorieus moment, wanneer de menigte zich verzamelt voor de woning van oppositieleider Aung San Suu Kyi, die al jaren onder huisarrest leeft. Zij is winnares van de Nobelprijs voor de Vrede 1991.

Na het ingrijpen van het leger bij de demonstraties van de monniken sterft de opstand die zo hoopvol begon, in het bloed van de demonstranten. Studenten doen nog enkele pogingen, maar zonder de steun van de monniken en zonder vooropgezet plan is hun opzet tot mislukken gedoemd. Een strategie om een revolutie van binnenuit vorm te geven, ontbreekt volledig. Des te schrijnender is het om de hoop te horen doorklinken in de verslagen die de videover-

slaggevers doorbellen aan Joshua, en die eerder naïef dan realistisch lijken. Overigens valt ook weinig te verwachten van de politieke vluchtelingen in het Westen, die vanwege hun onderlinge verdeeldheid niet in staat lijken deze strategie vorm te geven om een (toekomstige) revolutie ‘van binnenuit’ te voorzien van ideeën over de politieke staatkundige organisatie.

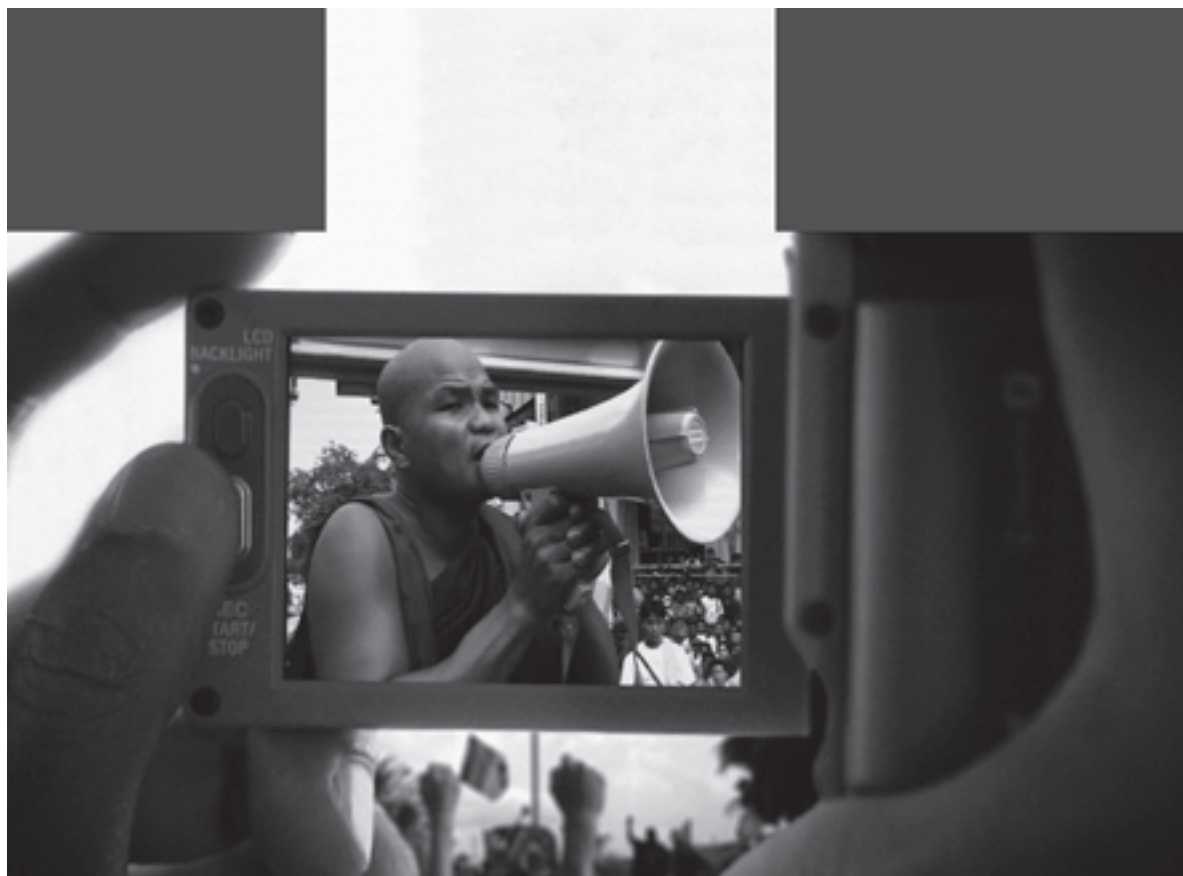
Wat begon als een initiatief om vooral ook de Birmezen zelf te informeren over wat er in hun land gebeurt, groeit uit tot een machtig middel om de verantwoordiging van de internationale gemeenschap op te roepen. Wanneer het militaire regime de volle

impact van dit medium beseft, volgt een jacht op de journalisten, en wordt uiteindelijk zelfs hun hoofdkwartier ontmanteld. De vraag die dit oproept met betrekking tot de activiteiten van *Democratic Voice of Burma*, is of hun camera slechts een stille objectieve getuige van de gebeurtenissen is, of tevens een politiek wapen, dat door de geregistreerde getuigenissen vooral ook de verontwaardiging van de internationale gemeenschap mobiliseerde.

Bibi van Ginkel

Bibi Van Ginkel is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan het *Clingendael Security and Conflict Programme (CSCP)*.

De rubriek Filmbesprekingen staat onder redactie van Susanne Kamerling. Zij staat open voor ideeën en suggesties: skamerling@clingendael.nl

De oorlogvoorkomende werking van kernwapens – daar gaat het om

N.a.v. Karel Koster, 'Leren omgaan met kernbepening', in: *Internationale Spectator*, maart 2009, blz. 172-173.

Er is geen beginnen aan om de onjuiste interpretaties in Karel Koster's bespreking van mijn boek *Naar een Nucleaire Wereldorde* punt voor punt recht te zetten. De *Spectator* zal daar ook geen behoefte aan hebben. Dat Koster voornamelijk zijn eigen meningen opvoert en mijn analyse verdraait, kan niet onweersproken blijven. Ik zal mij tot hoofdlijnen beperken. Een belangrijk uitgangspunt van mijn boek is het onderscheid van Bernard Brodie tussen 'relatieve' wapens en de atoombom als absoluut wapen. Tot de Cuba-crisis (1962) werden kernwapens nog voornamelijk als 'relatief' beschouwd: hoe meer, hoe beter, net als gewone wapens. Maar het feitelijk gedrag van de twee rivalen bleek tijdens die crisis al gebaseerd op de 'absolute' aard van kernwapens, waarbij superioriteit niet meer telde, alleen onkwetsbaarheid op grond van het vermogen een eerste aanval van de tegenstander te doorstaan en een tweede slag uit te delen. Door de daardoor ontstane mogelijkheid van *wederzijdse vernietiging* (*Mutually Assured Destruction*, MAD) werden relatieve verhoudingen – waarop de wapenwedloop nog wel bleef gebaseerd – voor het feitelijk gedrag van de rivalen van geen belang. Winnen kon niet meer en daarop gerichte nucleaire strategieën liet minister van defensie MacNamara in het vuilnisvat verdwijnen. De nucleaire wapenwedloop werd niet meer gerechtvaardigd door strategische noodzaak, maar door concurrentie tussen krijgsmachtonderdelen; door fantasievolle scenario's; en vooral door spiegelbeeldiggedrag van de Amerikaanse en Sovjet-besluitvormers. Maar na 1962 werd het feitelijk gedrag van de grote mogendheden bepaald door het gedeelde gevaar van een kernoorlog.

De les dat ook het geringste militaire conflict – en zelfs een politieke crisis in de onderlinge betrekkingen – tot een kernoorlog kon escaleren, heeft ertoe geleid dat de rivalen zich veel voorzichtiger en terughoudender gaan gedragen dan ooit tevoren. Wil Koster soms terug naar de tijd van de grote Wereldoorlogen? Zo niet, moet hij dan niet erkennen dat kernwapens onbedoeld gunstige gevolgen hebben in

het voorkomen van een oorlog tussen grote mogendheden? Een goed voorbeeld van de transformatie van de strijd om hegemonie was bijvoorbeeld het als een kaars uitgaan van de crisis om Georgië, een conflict dat vroeger tot oorlog had kunnen leiden.

Het gaat dus niet om 'leren omgaan met' of 'gewennen' aan kernwapens, het gaat om het *inzien van hun oorlogvoorkomende werking*. Op grond van de ontdekking van dat gedeelde belang is in 1963 met het beperkte Kernstopverdrag en de *Hot Line*-veiligheids-samenwerking begonnen. Nu is er niet alleen een *Hot Line* tussen Washington en Moskou, maar ook een dergelijke noodverbinding tussen Beijing en Washington. Met het verdwijnen van president Bush, die uit overschatting van de Amerikaanse macht Irak binnenviel en veiligheidssamenwerking saboteerde, kan het proces naar een nucleaire wereldorde weer worden opgevat. Vandaar het 'naar' in de titel van mijn boek, dat niet gericht is op het 'creëren' van 'een stabiele vorm van afschrikking'. Dat heeft Koster verzonnen. Een nucleaire wereldorde dient gericht te zijn op het reduceren en beter beveiligen van de nucleaire arsenalen, die voorzichtig en terughoudend gedrag afdwingen ('forced restraint' drukt dat het beste uit).

Daarmee is het probleem van niet door het Non-Proliferatie Verdrag (NPV) erkende kernwapenstaten (Israël, India, Pakistan, waarschijnlijk Noord-Korea) niet opgelost. Bush heeft ook het streven naar nucleaire non-proliferatie nadelig beïnvloed. Of de Amerikaanse regering werkelijk geloofde dat Saddam Hoessein over kernwapens beschikte, is nog steeds niet geheel zeker (Colin Powell wel, denk ik). Maar de 'axis of evil' was in ieder geval op specifieke staten gericht (contra-proliferatie). Bush had geen belangstelling voor het versterken van de werking van het NPV, bijvoorbeeld door te goeder trouw te gaan onderhandelen over reductie van nucleaire arsenalen, zoals art. VI van het NPV voorschrijft. Van groot belang is hier het onderscheid tussen langzame proliferatie, waarvan Iran een voorbeeld zou kunnen worden, en snelle proliferatie van verscheidene landen tegelijk, waarbij een veel grotere onzekerheid over de mate van kwetsbaarheid en het overwegen van preventief gebruik zou kunnen optreden. Maar van

snelle proliferatie is nergens sprake, al wordt angst voor Iran vaak genoemd als mogelijke bron daarvan. Mij lijkt dat overdreven. Verspreiding van kernwapens is in ieder

geval geen bedreiging van het temmen van het gedrag van de vijf door het NPV erkende kernwapenstaten.

Dr Godfried van Benthem van den Bergh is oud-hoogleraar internationale betrekkingen aan het *Institute of Social Studies (ISS)* te Den Haag en oud-NGIZ-hoogleraar te Rotterdam.

Repliek Karel Koster

Door bezit dreigt wel degelijk gebruik

Prof. Van den Berghs visie op kernbewapening lijkt de kernpunten van mijn kritiek te missen. Het gaat in wezen om de interpretatie van het politiek handelen van de kernwapenstaten en de manier waarop zij hun belangen nastreven. Is voldoende rationaliteit in de vorm van zelfbehoud en terughoudendheid wat betreft het gebruik van kernwapens mogelijk? Het 'ja' van prof. Van den Bergh leidt tot aanvaarding van een nucleair bewapende wereld. Mijn afwijzing van die vooronderstelling baseer ik op mijn interpretatie van de interactie tussen staten, die moeizaam in wetenschappelijke modellen is onder te brengen. Centraal daarin staat de opvatting dat de bruikbaarheid van kernwapens als onderdeel van militaire doctrine niet is verdwenen. Die verwevenheid heeft tot bijna-kernoorlogen geleid, de laatste keer boven de Noorse zee in 1995, na de Koude Oorlog. Het is waar dat er zeer veel barrières zijn ingebouwd in de nucleaire oorlogsmachinerie van de kernwapenstaten, om een ongewenste oorlog te voorkomen. Maar omdat het gebruik van kernwapens verweven is met de oorlogsstrategie, bijvoorbeeld in de Amerikaanse strategische triade, blijft een onbedoelde escalatie mogelijk.

Een tweede uiterst gevaarlijke wisselwerking is die tussen het buitenlands beleid in bredere zin en de rol van de dreiging met kernwapens daarin. Een kernwapenstaat bedreigen is inderdaad gevaarlijk; maar een niet-kernwapenstaat bedreigen is zeer wel mogelijk. Dat is precies het mechanisme dat proliferatie aanmoedigt. Mijn stelling is dat dit geen eigenaardigheid van het beleid onder president Bush was, maar inherent aan de Amerikaanse buitenlandse politiek (en die van alle kernwapenstaten). Als een met kernwapens bewapende staat een land binnenvalt (zoals de Verenigde Staten Irak binnenvielen), dan speelt die nucleaire bewapening vanzelfsprekend

een rol in alle calculaties. Staten die niet met kernwapens bewapend zijn, zullen de voor de hand liggende conclusie trekken dat je het beste kernwapens kan bezitten om een dergelijke aanval af te schrikken.

Gezien de vermenigvuldiging van potentiële oorlogsdreigingen is verdere verspreiding van kernwapentechnologie waarschijnlijk. Dat is ook het gevolg van de tegenstrijdigheid in het proliferatiebeleid, inherent aan de steun voor nucleaire technologie voor energie-opwekking.

Dit is precies het hoofddoel van het Internationaal Atoomagentschap, dat tegelijk de militarisering van de nucleaire technologie moet verhinderen. Het nastreven van deze technologie door tientallen landen vermenigvuldigt ook het aantal potentiële kernwapenstaten. Daarbij gaat het niet zozeer om de snelheid van de proliferatie, maar het gebruik daarvan in de buitenlandse politiek van de betrokken landen. Dat brengt me op een ander essentieel punt waaraan prof. Van den Bergh voorbijgaat. De afschrikkingswerking van kernwapens tijdens de Koude Oorlog verhinderde een conflict tussen de kernwapenstaten, maar niet tussen die staten en een groot aantal andere landen, dan wel oorlogen tussen die landen onderling. Die conflicten zijn na 1991 niet verdwenen – integendeel, zou ik zeggen. Daarom deel ik niet de optimistische gedachte dat het geleidelijk proces van verspreiding vergezeld zal worden van zelfafschrikking. Het lijkt mij, gezien de komende internationale crises, dat steeds meer situaties zullen ontstaan waarin het bezit van kernwapens een aantrekkelijke optie wordt, die de kans op gebruik daarvan doet toenemen.

Karel Koster is verbonden aan het Wetenschappelijk Bureau van de SP.

Theorie en praktijk van westerse constructieve betrokkenheid bij Rusland

N.a.v. Herman Schaper, 'Nederland en het permanent aanpassingsproces van de NAVO; "this ain't your daddy's NATO"', in: *Internationale Spectator*, maart 2009, blz. 125-130.

Herman Schaper, Permanent Vertegenwoordiger van het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken bij de NAVO, schetst op blz. 129-130 in het maartnummer wel een erg positief beeld van de benadering van Rusland van NAVO-zijde gedurende de afgelopen jaren. Zo stelt hij: 'De NAVO heeft geen enkele behoefte aan een nieuw soort vijanddenken en een confrontatie met Rusland. Uitgangspunt voor de relatie van de NAVO met Rusland is de laatste jaren steeds geweest dat ons belang het beste gediend is met een politiek van "constructive engagement".'

Misschien is dat inderdaad het nobele theoretische uitgangspunt geweest. Maar dan heeft wel de praktische uitwerking daarvan de laatste acht jaar het nodige te wensen overgelaten, doordat te veel NAVO-landen – waaronder Nederland – zich door Bush en consorten op het sleeptouw van diens unilaterale opereren in de wereldpolitiek hebben laten nemen. Dat geldt voor Zuid-Ossetië, waar de schuld veel minder eenzijdig bij Moskou ligt, terwijl Georgië door de Verenigde Staten, als beoogd geopolitieke partner in de mondiale strijd om de olievoorraden in de Kaukasus, tegen Rusland is opgezet en bewapend; dat geldt voor het als anti-Iraans gepresenteerde raketschild in Polen dat er *coûte que coûte* moest komen, waartegen de Russen op grond van hun historisch begrijpelijke omsingelingsangst bezwaar aantekenden. En het is zeker niet zo, zoals Schaper suggereert, dat alleen het Kremlin eenzijdig militaire verdragen opschortte; ook het Witte Huis had, als dat even in de eigen ideologische plannen niet van pas kwam, aan te hernieuwen Amerikaans-Russische wapenbeheersingsovereenkomsten soms zeer eenzijdig een broertje dood.

Men hoeft geen enkele Gerhard Schröder-achtige illusie te koesteren omtrent het democratisch gehalte van 'Ruslands eigen weg naar de democratie' of het rechtsstatelijke van Poetins 'dictatuur van de wet', geen valse hoop omtrent een snelle mentaal-politieke

hervormbaarheid van Rusland of overdreven sympathie voor de overgevoelige Russische ziel, om te snappen dat dit alles in Moskou niet bepaald als een politiek van 'constructive engagement' zal worden opgevat. Sterker: juist omdat ik daaromtrent veel minder illusies koester dan menig officieel woordvoerder van het Westen tenminste naar buiten toe doet voorkomen, kan ik dat zeer goed snappen. Voor internationaal staatsmanschap komt het, om effectief en niet averechts te opereren, namelijk niet slechts aan op wat men zelf vindt en wil, maar ook en vooral op hoe dat door de tegenpartij op grond van diens ervaringen en wereldbeeld zal worden gepercipieerd. Daarom is internationaal staatsmanschap ook zo schaars. Anders gezegd: als dat 'constructive engagement' inderdaad het theoretisch uitgangspunt en de alledaagse leidraad van de *NAVO-leiding* in de periode-De Hoop Scheffer is geweest, dan is er op grond van de praktische uitwerking daarvan alle grond om te twijfelen aan haar politieke inzicht. Drie aspecten of misverstanden zijn daarbij van speciaal belang.

Uiteenlopende percepties

Ten *eerste*: een verschil in perceptie tussen Rusland en (vooral) de Europese landen binnen de NAVO als het gaat om het karakter van internationale politiek *überhaupt*. Europa koestert, als antwoord op de catastrofe van twee wereldoorlogen, een *post-nationaal wereldbeeld*, waarbij nationale belangen er niet meer toe (heten te) doen, en slechts versluierd, langs de weg van overleg – en niet van machtsvertoon – dienen te mogen worden nagestreefd. Daarbij komt dat door de nieuwe mondiale machtsverdeling die in 1945 ontstond, met twee dominante supermogendheden die over de hele wereld de toon aangaven, bij de oude Europese mogendheden al spoedig – al dan niet dank zij een paar verloren dekolonisatie-oorlogen – het besef doorbrak dat zij voor de traditionele vorm van machtsuitoefening op wereldschaal gewoon te klein geworden waren. Nationale eer en geldingsdrang raakten op puur militair en geopolitiek vlak uit de gratie, en moesten andere wegen zoeken om zich te uiten.

Rusland was, als enige lid van het oude 'Europese concert der grote mogendheden', zoals dat

sedert 1648 gaandeweg was ontstaan, ook na 1945 als mogendheid nog groot genoeg om van dat voor Europa intern zo heilzame Calimero-besef geen last te hebben. Waar de EU, en ook de NAVO, veel van haar politieke doeleinden en belangen op postnationale wijze in hoogstaande idealen verpakt (dus doet voorkomen alsof – en soms ook oprecht gelooft dat – beginsel en belang samenvallen), denkt Rusland nog langs de *oude lijn van nationale belangen*, en beziet het dus eveneens het gedrag van anderen door die bril. Voor Moskou zijn daarom de mooie westerse beginselen slechts een dekmantel voor platvloerse westerse belangen – en het moet gezegd dat juist de vorige Amerikaanse regering ook voortdurend voedsel voor die gedachte heeft aangeleverd: de door De Hoop Scheffer nog recent in een interview in *NRC Handelsblad* nog altijd niet onderkende rampzalige erfenis van Bush als het gaat om de westerse geloofwaardigheid ten aanzien van vredelievendheid, democratie en mensenrechten.

Dat is het grote probleem waarvoor Obama tegen de achtergrond van een sterk verzwakte financiële (en daarmee ook sterk verzwakte politieke) positie van Amerika thans staat om onfrisse landen als China, Rusland of Iran van de wenselijkheid van een bepaald doen of laten te overtuigen. Zodanig dat, als Amerika straks Taiwan in een eventueel militair conflict met China wil bijstaan, dat alleen maar kan, indien Peking bereid is voor de beschieting van Shanghai te betalen.

Andere tijdsperspectieven

Ten *tweede*: het is altijd van groot belang wanneer beleidsmakers zijn begonnen de krant te lezen. Zoals veel Amerikanen dat pas op 11 september 2001 met het katern 'Midden-Oosten' zijn gaan doen, zo lijken veel anderen pas tijdens de Georgische *irredenta*-oorlog en de Oekraïense gasoorlog de pagina 'Rusland' voor het eerst te hebben opengeslagen. Met andere woorden: aan beide gebeurtenissen, die ons zo wakker hebben doen schrikken, is wel het een en ander voorafgegaan, dat bij ons intussen vergeten, of indertijd zelfs volledig aan de aandacht ontsnapt mag zijn – maar ginds zeker niet. Concreet ten aanzien van Rusland: anders dan Gorbatsjov indertijd was beloofd, ging de opheffing van het Warschaupact niet gepaard met die van de NAVO, maar werd dat laatste bondgenootschap, integendeel, zelfs niet alleen met voormalige Sovjet-satellieten, maar daarenboven ook nog met enkele voormalige Sovjet-deelstaten

uitgebreid, wat geenszins met algehele ontwapening gepaard ging, zeker niet nadat in het Witte Huis Clinton voor Bush had plaatsgemaakt. Dat viel en valt op grond van het zelfbeslissingsrecht van soevereine staten moreel allemaal best te verdedigen, maar het heeft wel zijn prijs. Het betekent in elk geval dat je er rekening mee moet houden dat de ander daar op goede gronden anders tegenaan kijkt.

Dat gold vervolgens ook voor de kwestie-Servië-Kosovo, waarbij met Russische belangen geen rekening werd gehouden. Ook dat valt, nogmaals, op grond van westerse waarden heel goed te verdedigen, maar wordt in Moskou vooral geïnterpreteerd als westerse machtspolitiek die ten koste van de Russische invloed gaat. Temeer daar het humaniteitsargument, waarmee de NAVO-interventie van 1999 werd gelegitimeerd, plotseling géén rol speelt als het om westerse bondgenoten gaat, bijvoorbeeld in de islamitische wereld. Meten met twee maten maakt morele pretenties in de ogen van anderen tot een doorzichtig excuus: wel veel kabaal over een barbaars Iran, een Amerikaanse tegenstander, niet over een niet minder barbaars Saoedi-Arabië, een Amerikaanse bondgenoot. De plotselinge omarming van Gaddhafi, nadat hij een deel van zijn bewapeningsprogramma had afgezworen, zal buiten het Westen ook het cynisme in dit opzicht niet verminderen, want wie mocht menen dat Libië daarmee plots een menslievend regime heeft gekregen, moet maar eens bij die vijf Bulgaarse verpleegsters te rade gaan [valselijk beschuldigd van het opzettelijk besmetten van Libische patiënten met HIV; eindred.].

Wat 'westerse democratie' plus 'markteconomie' in Russische ogen in een kwaad daglicht heeft gesteld – ook bij een groot deel van de Russische bevolking, die daarom Poetins autocratie zo massaal als de minst beroerde van alle in haar ogen denkbare keuzen ondersteunt – is dat deze in de Jeltsin-jaren negentig van de vorige eeuw met grote armoede voor veel gewone Russen, en schaamteloze zelfverrijking van een kleine groep industriëlen gepaard is gegaan. Rusland werd een proeftuin voor uit het Westen ingevlogen radicale thatcheriaanse neoliberalen, wier ideologische drijfverij de samenleving daar volledig heeft ontwricht. De *tycoon* Chodorkovski, bij ons een held van de vrijheid, is in Rusland beslist niet geliefd. Meer nog: de introductie van democratie en markteconomie ging gepaard met een evidente verzwakking van Ruslands internationale positie, die in de ogen van veel Russen door het Westen

schaamteloos voor eigen belangen is uitgebuit. Jeltsin staat voor hen gelijk aan de grote uitverkoop. Aan dat gevoel van vernedering, aan een periode waarin niemand met Moskou rekening wilde houden, heeft Poetin met zijn botte machtspolitiek een einde gemaakt. Niet toevallig is ook Stalin bij de Russen weer zo populair, want die kon dat ook. Dat tegen de achtergrond van het historische trauma, dat Rusland drie maal vanuit het westen is aangevallen: in 1812, in 1914 en in 1941 – en dan tel ik de westerse interventiesteun aan de Witten tegen de Roden in de jaren direct na de Russische Revolutie nog niet mee.

Illusie van bedreigende eenheid

Ten derde: doordat zowel de NAVO als de Europese Unie (die gezien de samenstelling natuurlijk niet geheel van de NAVO los kan worden gezien) naar buiten toe vaak als eenheid opereert, meent Rusland zich tegenover een monolithisch machtsblok geplaatst te zien. Zodoende beoordeelt het dus ook de meest onschuldige stap van directe buurlanden als

Georgië en Oekraïne, die het vanuit zijn traditionele machtspolitieke conceptie als zijn eigen legitieme invloedssfeer beschouwt, meteen in dit licht. Zelfs een als ‘defensief’ verkocht raketschild wordt tegen die achtergrond een bedreiging, omdat de daarmee beoogde onkwetsbaarheid meer mogelijkheden geven kan om Rusland te negeren – waarmee Moskou onder Jeltsin immers veel frustrerende ervaring had opgedaan. Kortom, ook als de intentie van die transatlantische c.q. paneuropese samenwerking geen anti-Russische beleidsoriëntatie is: het effect ervan is op tal van concrete dossiers een inperking van de Russische speelruimte en werkt dan dus ten nadele van Rusland uit, zodat het niet onbegrijpelijk is dat Rusland dit als een bedreiging van zijn belangen, in plaats van als een bijdrage tot ‘constructive engagement’ interpreteert.

Dr Thomas von der Dunk is cultuurhistoricus.

Respons Jorge Lomónaco

Mexico, massademonstraties en de strijd tegen de drugskartels

N.a.v. Raymond Buve, ‘Wordt Mexico de volgende mislukte staat?’, in: *Internationale Spectator*, april 2009, blz. 206-210.

Professor Buve is een van de bekendste Nederlandse Mexico-specialisten. Zijn vele jaren van toegewijd onderzoek naar Mexico zijn alom erkend. Ik ben het echter niet zonder meer eens met enkele van de beweringen en conclusies in zijn meest recente artikel ‘Wordt Mexico de volgende mislukte staat?’.

Geheel tegen prof. Buves gewoonte, bevat het artikel een aantal subjectieve meningen of niet onderbouwde beweringen die als feiten worden gepresenteerd. Beweringen als ‘complete mislukking’ wanneer er gerefereerd wordt aan het gevecht tegen drugshandel, of dat ‘onder arme jongeren met weinig uitzicht

op een baan de hand- en spandiensten van criminele organisaties aantrekkelijk kunnen zijn’, zijn simpelweg niet uitgewerkt, beargumenteed of bevestigd. Selectieve vergelijkingen tussen mijn land en Canada en de Verenigde Staten op de *Failed States Index* kunnen uw lezers ook misleiden: hierin scoort Mexico beter dan de meeste Latijns-Amerikaanse landen en landen als Rusland en China; en ook staat Mexico in de index ruim – met 69 plaatsen – boven de grens van zwakke staten.

Hoewel er elders in de tekst vergelijkbare inconsistenties staan, zal ik mij slechts op één paragraaf richten. In enkele zinnen claimt de auteur o.a. dat ‘massademonstraties [...] het aftreden van Calderón [eisen]’ of dat er links en rechts wordt gezinspeeld op *impeachment*, waarna de mededeling volgt dat onder

president Calderón 'twee miljoen Mexicanen' het land hebben verlaten, terwijl hij ook refereert aan de 'steeds sterker wordende' volksbeweging PRD van Andrés Manuel López Obrador. Ik zal deze beweringen in genoemde volgorde behandelen:

- * Hoewel er in Mexico, net zoals in elke gezonde democratie, regelmatig demonstraties plaatshebben (waarin o.a. vakbonden, studenten, politieke partijen, mensenrechten- of dierenrechtenactivisten participeren), zijn er simpelweg geen 'massademonstraties' bekend waarin het aftreden van de president wordt geëist.
- * Als we veronderstellen dat de tweede bewering refereert aan migranten naar de Verenigde Staten (97% van het totaal), zijn de meeste schattingen de helft lager dan die van prof. Buve. Kort gezegd, migrantenstromen schommelen de laatste decennia rond het gemiddelde. Maar, belangrijker, cijfers zonder context zeggen erg weinig over de complexiteit van een fenomeen dat meer dan twee eeuwen beslaat en te maken heeft met ingewikkelde arbeidsomstandigheden en sociale en economische factoren. Migratie is nooit eenrichtingsverkeer. Terwijl de *push*-factor (het onvermogen werkgelegenheid te verschaffen voor iedereen) in het artikel wordt gesuggereerd, ontbreekt een analyse van de *pull*-factoren: de belangrijkste is dat de economie van de Verenigde Staten steunt op migrantenarbeid.
- * Bij de presidentsverkiezingen van 2006 behaalde Mexico's grootste linkse partij, de PRD, de meeste stemmen in haar geschiedenis: iets meer dan 36% en 126 zetels in het lagerhuis van het Congres. De onafhankelijke peilingen van de laatste maanden voorspellen echter een drastische daling (tot 20%) in zowel het aantal stemmen voor de PRD als het corresponderend aantal zetels in het lagerhuis van het Congres voor de tussentijdse verkiezingen van dit jaar.

Het is belangrijk uw lezers van complementaire en relevante achtergrondinformatie te voorzien over de strijd van Mexico tegen de drugshandel, wat in het stuk van prof. Buve ontbreekt: Mexico is helaas een doorvoerland voor drugs geworden toen zuid-Florida, de toenmalige toegangspoort naar de Amerikaanse markt, in die hoedanigheid in de jaren '80 succesvol werd afgesloten. De vraag bleef even hoog als daarvoor, de straatprijzen namen toe en de winsten voor *dealers* stegen explosief. Sindsdien

betaalt Mexico een zeer hoge prijs voor de aanwezigheid van drugskartels op zijn grondgebied, ook al overschrijden de oorzaken van dit complexe fenomeen de landsgrenzen. De vraag in de geïndustrialiseerde landen is namelijk de achterliggende drijvende kracht en het witwassen van geld de brandstof. Wapens die Mexico worden binnengesmokkeld als gevolg van de vrijwel afwezige controles in de Verenigde Staten leveren de middelen voor geweld en angst. Als gevolg hiervan heeft president Calderón aan het begin van zijn regeerperiode besloten de directe confrontatie met de onmiddellijke bedreiging voor onze gemeenschap, de drugshandel, de hoogste prioriteit te geven.

Het leger, een zeer gewaardeerd instituut met goed getrainde en gedisciplineerde gelederen, werd opgeroepen de strijd te leiden. Deze bleek al vrij snel behoorlijk succesvol. Kartels werden zwaar getroffen of sterk gehinderd. Het effect was tweeledig: sommige kartels splitsten zich op in kleinere, moeilijker te bestrijden eenheden, terwijl relatief sterkere organisaties met extreem geweld vochten om de invloedssfeer van hun verzwakte concurrenten.

Tegelijkertijd vechten drugskartels voor hun eigen bestaan en hun reactie was fel. Ze weten ook dat in een 'geglobaliseerde' wereld beeld en publieke opinie essentieel zijn. Soms is perceptie belangrijker dan werkelijkheid en de georganiseerde misdaad probeert verdraaide beelden in haar voordeel te gebruiken. De misdaadkartels proberen het beeld uit te dragen van bewonderenswaardige, Rambo-achtige, succesvolle ondernemers. Tegelijkertijd proberen ze angst in te boezemen onder de Mexicanen (vandaar de openbare vertoningen van geweldsdaaden) en gebruiken ze de media op een behendige manier om het beeld te verspreiden dat de regering de strijd aan het verliezen is en, wellicht belangrijker, de indruk te wekken dat het vroeger beter was (geen directe confrontatie met de georganiseerde misdaad, minder geweld) en dat het besluit een strijd aan te gaan met de drugshandel een vergissing was en teruggedraaid zou moeten worden. Het verkeerde beeld dat internationaal gezien is ontstaan, was een welkom neveneffect voor de kartels.

Dus, wat schuilt er nu werkelijk achter de afschuwelijke beelden van drugsgeweld in nieuwsuitzendingen die de hele wereld rondgaan? Meer dan tweederde van alle moorden in Mexico is met drugs verbonden. Meer dan de helft van deze betreurenswaardige moorden heeft plaatsgehadt in slechts

vier van de meer dan 2.400 gemeenten die Mexico telt. Bijna 90% van de slachtoffers was lid van een kartel of betrokken bij drugshandel. De overgrote meerderheid van de overige, uiterst trieste gevallen betrof politiebeambten of militairen. Zelfs met een onacceptabel hoog aantal drugsgerelateerde moorden schommelt het moordcijfer in Mexico rond het internationale gemiddelde.

Aan de andere kant zijn de resultaten van de inspanningen van de huidige regering simpelweg indrukwekkend: recordvangsten (70 ton cocaïne, 4.000 ton marihuana, 42 ton chemicaliën voor synthetische drugs, meer dan 310 miljoen dollar in contanten);

de arrestatie van 57.000 personen die vermoedelijk betrokken zijn bij drugscriminaliteit – waaronder 36 drugsbazen – en de succesvolle ontmanteling van verscheidene criminele organisaties.

Professor Buve besluit zijn artikel met de vraag of de huidige Mexicaanse regering 'de zwaarste taak' in jaren succesvol kan volbrengen. Ik kan slechts de woorden herhalen van de Mexicanen tijdens de presidentscampagne van 2000 – acht jaar vóór de laatste verkiezingen in de Verenigde Staten: ja, wij kunnen het!

Jorge Lomónaco is Ambassadeur van Mexico in Nederland.

Repliek Raymond Buve

Wij allen hebben er belang bij dat de Mexicaanse regering slaagt

Vooreerst mijn dank aan de ambassadeur voor de gedetailleerde kritiek. De term 'complete mislukking van de strijd tegen de georganiseerde misdaad' slaat niet op het gehele land, maar op de noordelijke deelstaten en op blz. 209 bevestig ik dat nog eens. Het zwakke politionele en justitie-apparaat en verschijnselen die samenhangen met het nog niet voltooide transitieproces naar democratie waren in mijn artikel kernpunt. Ook president Calderón heeft meermalen gewezen op deze enorme problemen die al gedurende vele achtereenvolgende regeringen bestaan.

Ik ben het met de ambassadeur eens dat Mexico op de *Failed States Index* beter scoort dan driekwart van de Latijns Amerikaanse landen, maar voor het Nederlandse publiek – en daarvoor was het artikel geschreven – is een vergelijking met Canada en de Verenigde Staten duidelijker.

De ambassadeur heeft gelijk dat de massabeweging van López Obrador niet heeft gevraagd om het aftreden van president Calderón. Die beweging erkent hem niet als president. Wie dat wél vroeg, was het oppositielid en voormalige PRI-minister Bartlett in een scherp verhaal in het dagblad *El Universal*. Massademonstraties tegen het regeringsbeleid waren

en zijn er echter wel degelijk en frequent. In oktober 2008 heb ik er de nodige in Mexico Stad voorbij zien trekken. Het Mexicaanse politieke systeem werd door mij geschetst als in een moeizame overgang naar democratie. Ik geef de positieve punten op blz. 206 en 207 ook duidelijk aan, maar ik wijs er eveneens op dat alle politieke partijen hebben bijgedragen aan het wijdverspreid wantrouwen tegen de staat en de politiek, en dat bestond allang voordat Felipe Calderón president werd. De beweging van López Obrador is buitenparlementair, beantwoordt niet aan de democratische regels, maar is wel een uiting van dit wantrouwen.

Wat de ambassadeur zegt over de complexe Mexicaanse migratiepatronen lijkt mij volkomen correct, maar ik ben ervan uitgegaan dat de goed ontwikkelde lezer van de *Internationale Spectator* wel weet dat er ook sprake is van *pull*-factoren. Vele verhalen in Nederlandse kranten hebben in de loop der jaren trouwens gewezen op de aantrekkingskracht van de Verenigde Staten. Wat de twee miljoen vertrokken Mexicanen betreft, dat heb ik uit Mexicaanse kranten en het gaat inderdaad om economische migranten, niet om vluchtelingen; dat had ik moeten expli-

citeren. De cijfers kunnen zeker verschillen, omdat in feite niemand het precies weet, en ik denk dat het gemiddelde onder de nu twee jaar zittende president Calderón tot nog toe niet hoger is dan onder zijn voorganger Fox, toen er vijf miljoen Mexicanen vertrokken op zoek naar werk of voor gezinshereniging.

De ambassadeur wijst op de sterke achteruitgang van de PRD en dat wijkt niet af van mijn observatie dat de partij verdeeld is, gegijzeld door de beweging van López Obrador en weinig meer voorstelt (blz. 208).

De aanvullende informatie over de strijd tegen de drugskartels is duidelijk en een zeer welkome aanvulling. Ik deel volkomen de mening van de ambassadeur dat meer dan tweederde van alle moorden

verband houden met drugs, maar in feite zeg ik dat ook door te stellen dat de sociale samenstelling van het aantal doden een navrante aanwijzing is voor de rol van werkloze arme jongeren in dit criminele milieu. Ook op de reacties bij de zwaar belegerde politie ga ik in (blz. 208). Ik hoop van harte dat het door de ambassadeur uitgesproken 'ja, wij kunnen het! werkelijkheid wordt, want daar hebben we allemaal belang bij.

Dr Raymond Buve is oud-hoogleraar geschiedenis van Latijns-Amerika aan de Universiteit Leiden.

— gratis advertentie —

GEVLUCHT

MAAR NOG NIET GERED!

Habiba is pas 10 maanden oud en met haar moeder op de vlucht voor het moordend geweld in Somalië. Eindelijk is ze in het vluchtelingenkamp in Dadaab, in Kenia. Maar nog is ze niet gered, want ze lijdt aan ondervoeding. Met € 30,- voor medicijnen en noodvoeding helpt u haar. Geef nu!

**UW STEUN IS VAN LEVENSBELANG
MAAK UW GIFT VANDAAG NOG OVER**

STICHTING
VLUCHTELING

giro

999

Den Haag

Humanitaire interventie

Gareth Evans: *The Responsibility To Protect, Ending Mass Atrocity Crimes Once and For All.*

Washington D.C.: Brookings Institution Press, 2008; 349 blz.; \$ 29,95; ISBN: 978-0-8157-2504-6

Conor Foley: *The Thin Blue Line, How Humanitarianism Went To War.*

Londen/New York: Verso, 2008; 256 blz.; \$ 26,95; ISBN: 978-1-84467-289-9

R2P, een nieuwe steunpilaar onder het volkenrecht? R2P staat voor *Responsibility to Protect*, de verantwoordelijkheid van regeringen, regimes, overheden om hun eigen burgerij te beschermen en bij te staan. De term werd gemeengoed nadat de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties hem in 2005 per algemene verklaring in het volkenrecht had bijgeschreven. Directe aanleiding waren de massamoord op de Tutsi's in Rwanda in 1994 en de oorlogsmisdaden door Servische milities, politieformaties en legereenheden een jaar later, gepleegd tegen de moslimminderheid in Bosnië-Herzegovina en in 1999 tegen de Albanese bevolking van de voormalige Joegoslavische provincie Kosovo.

De verklaring van de Algemene Vergadering kwam in zekere zin als mosterd na de maaltijd. De Tutsi's waren aan hun lot overgelaten. Regeringen zonden militairen naar Rwanda om hun eigen burgers in veiligheid te brengen, maar deze troepen staken geen hand uit voor de in doodsnood verkerende plaatselijke bevolking. Met Bosnië bemoeiden de VN zich al sinds het begin van de vijandelijkheden in 1992, maar met de val van Srebrenica en de moord op zijn bewoners bleken de door de VN ingestelde 'save havens' even zovele potentiële massagraven. In Kosovo kwam de hulpverlening sneller op gang, maar niet dan nadat de Albanese bevolking door een diep dal van terreur en verdrijving van huis en haard was gegaan.

De passiviteit van regeringen, dan wel van wat als in een wensdroom 'de internationale gemeenschap' wordt genoemd, werd in het laatste decennium van de vorige eeuw verklaard uit de zogeheten 'Mogadishu-line'. Aan het eind van zijn regering in 1992 had Bush sr. met een grootscheepse militaire interventie gepoogd een einde te maken aan anarchie en hongersnood in Somalië. Dat land, gelegen in de strategisch belangrijke Hoorn van Afrika, was

gedurende de Koude Oorlog tijdens het bewind van dictator Barre een vuistpand geweest van achtereenvolgens de Sovjetunie en de Verenigde Staten.

Barre's 'bekering' tot het Westen had alles te maken gehad met een *regime change* in het naburige en vijandige Ethiopië, waar keizer Haile Selassie plaats had moeten maken voor de stalinist Mengistu. Toen Barre eenmaal dank zij een militaire staatsgreep was afgezet, viel het land uiteen in stammen en clans die elkaar naar het leven stonden. Langdurige perioden van droogte en burgeroorlog veroorzaakten een hongersnood, die miljoenen in levensgevaar bracht. Onder Clinton voltrok zich in Somalië wat in het Amerikaanse diplomatieke jargon 'mission creep' wordt genoemd: interventies hebben de neiging in de loop van de tijd van doel en karakter te veranderen. Zo verschoof in Somalië het doel van bestrijding van hongersnood naar 'nation building' in deze 'failed state', de wederopbouw om te komen tot een functionerende staat die voor zichzelf kon zorgen. Invloedrijke clans veranderden intussen geleidelijk van partners in tegenstanders; van anarchie profiteerden zij, aan 'law and order' hadden zij geen boodschap. Het Amerikaanse avontuur in Somalië eindigde met een mislukte en bloedige poging de belangrijkste clanleider in de hoofdstad Mogadishu, Aidid, in handen te krijgen. Lijken van Amerikaanse militairen werden door de straten van de stad gesleept. Die beelden betekenden het begin van het einde van de Amerikaanse interventie in Somalië.

De *Mogadishu-line* was in volgende jaren een denkbeeldige grens die niet mocht worden overschreden. Op *nation building* was een taboe komen te rusten. Als al een interventie werd voorgenomen, dan een ingreep met een nauwkeurig omschreven doel en, het belangrijkste, een zogenoemde 'exit strategy'. In Rwanda, in Bosnië en in Kosovo ontbraken die voorwaarden op beslissende momenten.

Correctie op verwarring en passiviteit

R2P beoogt een correctie te zijn op de verwarring en de daaruit voortvloeiende passiviteit bij de internationale gemeenschap. Uitgangspunt van het op de Westfaalse vrede (1648) geënte volkenrecht is de soevereiniteit van de staten. Staten bemoeien zich teneinde de internationale vrede te bewaren niet met de verhoudingen en de veranderingen daarin binnen

andere staten. Dat was een les die was geleerd tijdens de godsdiensttwisten die Europa in de voorafgaande driekwart eeuw hadden geteisterd.

De Tweede Wereldoorlog werd aan geallieerde zijde uitgevochten als zelfverdediging tegen agressie, ook al hadden het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk nazi-Duitsland de oorlog verklaard *zonder* door dat land te zijn aangevallen. De feitelijke oorlog begon in West-Europa dan ook pas toen dat wel het geval was. Onvoorwaardelijke capitulatie was de geallieerde eis. In terugblikken (ondermeer door Samantha Power)¹ is de geallieerden het verwijt gemaakt in hun oorlogvoering geen paal en perk te hebben gesteld aan de jodenvervolgving. Maar dat was duidelijk geen oorlogsdoel. Aan de genocide op de joden kwam pas een einde, toen het nazi-regime als gevolg van de verloren oorlog ineens stortte.

Het Handvest van de Verenigde Naties dat vervolgens werd geacht de internationale verhoudingen te regelen, ging uit van het gangbare volkenrecht. Gewapend optreden was slechts toegestaan in geval van zelfverdediging of ingevolge een mandaat van de VN-Veiligheidsraad. In de praktijk bleef 'peace keeping' veelal beperkt tot het met wederzijds goedvinden *scheiden van partijen*. Dat gebeurde in 1949 aan Israëls bestandsgrenzen, in 1956 met een buffer van blauwhelmen in de Sinaï, later met Unifil in Libanon en ook langs de Groene Lijn op Cyprus. Uitzondering was de Koreaanse oorlog, toen de VN-Assemblee in 1950 met haar 'Uniting for peace'-resolutie een Russisch veto in de Veiligheidsraad omzeilde, en de volkerenorganisatie daarmee partij bleef in die strijd.

Geleidelijk is in de naoorlogse jaren het geweldsverbod in het Handvest uitgebreid met regels ter bescherming van mensenrechten. Tussen beide ontstond spanning. Het geweldsverbod keert zich in beginsel tegen interventie, bescherming van mensenrechten zet ertoe aan.

Plicht tot bescherming?

Na het einde van de Koude Oorlog sloeg een golf van hoopvolle verwachting over de wereld. Nu was het moment aangebroken voor een collectieve aanpak van alle kwalen waaronder de mensheid leed. President Bush sprak van 'a new world order'. De interventie in Koeweit in 1991, gesteund door een ongekend brede coalitie, leek een begroetingssalvo voor een nieuwe tijd. Dat werd een grote teleurstelling. De onzalige reeks gebeurtenissen in Zuidoost-Europa en de tot op de dag van vandaag gepleegde

massamoorden in Centraal-Afrika tonen de onmacht van de internationale gemeenschap. R2P, wie maalt erom?

In ieder geval de bedenker van de term, Gareth Evans, voormalig minister van buitenlandse zaken van Australië en president van de *International Crisis Group*. Hij leidde ook de *International Commission on Intervention and State Sovereignty*, die het concept voor R2P ontwikkelde. Sindsdien is Evans de profeet die het geloof in de mogelijkheid van het scheppen van nieuwe internationale verhoudingen predikt voor eenieder die het horen wil.

In zijn boek *The Responsibility to Protect* beschrijft hij om te beginnen de gebreken van de leer van de soevereiniteit en het daaraan verbonden geweldsverbod. Staten tonen zich immuun voor verschrikkingen ver weg en dichtbij, soms vlak over hun grenzen. Evans ziet absolute soevereiniteit als een heilige koe die haar langste tijd heeft gehad. De mensheid kan en mag niet passief blijven bij de realiteit van genocide, misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdaden of bij het verbieden van hulp aan de eigen bevolking bij natuurrampen, zoals vorig jaar aanvankelijk in Myanmar (Birma). Soevereiniteit moet volgens de auteur ter discussie kunnen worden gesteld, zodra een staat zich binnen de eigen grenzen en tegenover de eigen burgerij misdraagt. Soevereiniteit, anders gezegd, moet verdiend worden met goed gedrag. Is daarvan geen sprake, dan kunnen sancties worden opgelegd en uiteindelijk kan een gewapende interventie noodzakelijk zijn om aan de misstanden een einde te maken.

Evans, en dat vergroot zijn geloofwaardigheid, heeft oog voor twee aanzienlijke beperkingen van zijn concept. Dat mogelijkheden met twee maten worden gemeten en dat de zwakkeren onder hen eenvoudiger te manipuleren zijn is hem niet ontgaan. De NAVO in Tibet? Nogal onwaarschijnlijk. Maar, meent hij, het feit dat niet alle staten gelijkelijk kunnen worden aangepakt, moet niet betekenen dat geen enkele staat wordt aangepakt.

Een andere beperking is dat staten R2P reserveren voor eigen gebruik. Bush jr. en zijn regering gebruikten uiteenlopende argumenten om de invasie in Irak goed te praten. Een daarvan was dat Saddam Hoessein een schurk was die zijn eigen landgenoten vermoordde. Evans meent dat de Amerikanen niet het recht in eigen hand hadden mogen nemen. De VN mogen niet buiten spel worden gezet. Het is een stelling die hij ettelijke keren in zijn boek herhaalt.

Ook al bestond R2P niet op het moment dat Bush jr. zijn concept van preventieve oorlog formuleerde, het eigenmachtige Amerikaanse avontuur in Irak heeft het concept R2P bij voorbaat schade toegebracht. Hoe ver Amerikanen kunnen gaan, bewees de nu overleden Jesse Helms, Republikein, dertig jaar lang senator voor North Carolina en van 1995 tot 2001 voorzitter van de machtige commissie voor buitenlandse betrekkingen; in een toespraak tot leden van de VN-Veiligheidsraad zei hij: 'Staten, bovenal de Verenigde Staten, die democratisch zijn en opkomen voor de zaak van de vrijheid, bezitten onbegrensde autoriteit om militaire interventies te plegen, een gezag dat aan geen enkele controle van buitenaf is onderworpen.'²

Geen Bond van Democratieën

Dat soort oprispingen is niet voltooid verleden tijd. Niet voor niets keert Evans zich tegen ideeën om een verbond van democratisch bestuurde staten, een *League of Democracies*, 'the good guys against the bad guys', te vormen, dat handelend optreedt wanneer de VN verstek laten gaan. Zijn bezwaren tegen deze 'fundamenteel verkeerde onderneming' zijn drievoudig. Ten *eerste* is het institutioneel onwerkbaar, meent Evans, omdat er in het democratische kamp over de meest relevante thema's diepgewortelde belangentegenstellingen en verschillen van inzicht bestaan. Als voorbeeld noemt hij de Noord-Zuid-tegenstelling, die voor landen als India en Zuid-Afrika meer betekenis heeft dan het onderscheid tussen democratische en autoritaire regimes. Ten *tweede*, de onderneming zou verregaand contraproductief zijn bij het zoeken naar oplossingen voor de dreiging van islamitisch terrorisme, maar ook voor andere wereldomvattende uitdagingen, die slechts in gemeenschappelijkheid en samenwerking kunnen worden geregeld, zoals het tegengaan van de verspreiding van kernwapens, ontwapening, klimaatverandering en massale gewelddaden. Evans munt hier het begrip 'atrocitiy crimes'. Ten *derde*, institutionalisering van met elkaar concurrerende ideologische allianties zou eenvoudigweg zeer gevaarlijk zijn, omdat zij een rechtstreekse ondermijning zou betekenen van de vooronderstelling waarop de wereldorde sinds de catastrofes van 1914 tot 1945 is gebaseerd.

Dit deel van het boek eindigt met een geloofsbelijdenis die het waard is in deze tijd van internationale verwarring in zijn geheel te worden geciteerd, opdat zij niet wordt vergeten. Evans: "Te beweren dat de

Veiligheidsraad "aangevuld" kan worden en niet op fatale wijze wordt ondermijnd door een *League of Democracies*, die zichzelf ziet als een groep die boven alles het recht opeist op eigen gezag over te gaan tot militaire actie, is gelijk aan het najagen van een hersenschim. Ondanks al zijn problemen is het VN-systeem – met de Veiligheidsraad als het hart van de zaak bij thema's als oorlog en vrede en burgerbescherming – de enige geloofwaardige instelling die we hebben, of ooit zullen hebben, gegeven de noodzakelijke combinatie van legitimiteit en gezag. Onze taak is niet wat wij hebben te vervangen of eraan voorbij te gaan, maar ervoor te zorgen dat het beter werkt.'

De dunne lijn

Waar Evans een bijdrage levert aan de ontwikkeling van een volkenrecht dat staten niet langer erkent als het begin en het einde van alle wijsheid, is Conor Foley een man van de praktijk. In tal van internationale functies was hij getuige van ontsparingen van allerlei aard in gebieden waar staten uiteenvielen of zonder meer oplosten in massale uitbarstingen van geweld. Dat maakt hem tot een kritische waarnemer van R2P.

De bron van de neiging tot humanitaire interventie ziet Foley in de verontwaardiging, vooral gekoesterd aan de linkerkant van het politieke spectrum, over wandaden die zich in de wereld voordoen. Die verontwaardiging leidde tot een voorkeur voor interventionisme, een voorkeur die de 'liberal-left' deelde met de *neocons* rondom Bush jr. Premier Blair was een voortrekker. 'Op grond van thema's die hij voor het eerst had aangesneden in het Kosovo-conflict eind jaren negentig, onderstreepte hij bij herhaling dat de afgrijselijkheid van Saddam Hoesseins regime de acties rechtvaardigde om hem ten val te brengen.' Foley verwijst naar een toespraak van Blair waarin hij letterlijk stelde: '[w]e surely have a responsibility to act when a nation's people are subjected to a regime such as Saddam's.'

Foley ziet twee typen interventionisme. De notie dat wij verantwoordelijk zijn en moeten optreden ligt na aan het hart van de humanitaire impuls, schrijft hij. 'Het motiveert hen die zich zorgen maken over mensenrechten in plaatsen ver weg. Of het nu gaat om het schrijven van een brief voor Amnesty International of het deponeren van een geldstuk in een collectebus van Oxfam, de idee dat we "iets" moeten doen om menselijk lijden te verlichten, is de stut-on-

der ons fundamentele concept van wereldomvattende solidariteit.’

Hier eindigde lange tijd de eensgezindheid. Er zijn organisaties – NGO’s – die zich sterk maken voor mensenrechten en er zijn pure hulporganisaties. De eerste zijn volgens Foley ter ondersteuning van hun doelen activisten en interventionisten. De tweede zijn eveneens interventionistisch in de zin dat zij ter plaatse hulp willen bieden, maar traditioneel hebben zij zich in conflicten neutraal opgesteld, juist om de toegang tot oorlogs- en rampgebieden niet te verspelen.

Gedurende de jaren negentig zijn de uiteenlopende organisaties echter naar elkaar toegegroeid. In gemeenschap ontwikkelden zij het concept dat de internationale gemeenschap een recht heeft, of zelfs een plicht, onder bepaalde omstandigheden te interveniëren teneinde mensen te beschermen en basale morele standaarden te handhaven. Evans R2P vindt zijn wortels, kortom, in het veld van internationale hulpverleners.

Maar er is meer. De internationale bemoeizucht beperkt zich niet tot sancties, interventies en afgedwongen *regime change*. Leaders die zich hebben misdragen, dienen als leerzaam voorbeeld ter verantwoording te worden geroepen voor een (internationaal) tribunaal en dienen te worden gestraft. Na de regionale rechtbanken, zoals het Joegoslavië- en het Rwanda-tribunaal, is het International Criminal Court (ICC), zetelend in Den Haag, ingesteld voor de berechting van Evans’ ‘atrocities crimes’. Een opvallende vervolger is sinds kort de president van Soedan, Omar al-Bashir, die verantwoordelijk wordt geacht voor massamoorden, hongersnood en een golf van verkrachtingen in de westelijke provincie Darfur.

Dilemma tussen Recht en Vrede

In het hoofdstuk ‘Justice and Peace’ wijst Foley op het spanningsveld tussen beide. Toen het ICC vier jaar geleden de aanhouding beval van Joseph Kony, leider van het in het noorden van Oeganda moordende Weerstandsleger van de Heer, stuitte dat bevel in Oeganda zelf op regelrechte vijandigheid van een reeks mensenrechtenorganisaties en traditionele leaders. Foley: ‘De kritiek was het sterkst in het noorden van het land onder hulpverleners die actief waren onder mensen die het meest te lijden hadden gehad van het conflict.’ Het is een probleem dat zich aandient met de vervolging van Milošević en dat

ook in de kwestie-Darfur de kop opsteekt. Al-Bashir heeft in een reactie al tal van hulporganisaties zijn land uitgezet.

Bij *peace keeping* kunnen oorlogvoerenden niet worden gemist. Dat betekent dat met abjecte leaders onderhandelingen moeten worden gevoerd. Het ligt voor de hand dat deze niet geneigd zijn een akkoord te sluiten dat vervolgens leidt tot hun berechting en tot een langdurig verblijf in een gevangenis. Wie vrede wil, laat het recht even rusten.

Overigens zijn ook democratische leaders geneigd de risico’s omtrent het ICC te ontlopen. President Bush jr. weigerde om die reden het verdrag te ondertekenen dat het hof installeerde. De Amerikaanse Senaat nam in 2002 de beruchte *Hague Invasion Act* aan, die erin voorziet eventueel door het ICC in Den Haag vastgehouden Amerikaanse militairen gewapenderhand te komen ontzetten.

Met *The Thin Blue Line* laat Foley zien dat humanitaire dadendrang al snel stimuleert wat men wil bestrijden – oorlog. De op de cover afgedrukte blauwe helm is géén garantie tegen ontsporingen. De risico’s nemen toe als landen zichzelf het recht aanmeten dat volgens het geldende volkenrecht alleen de VN toekomt. We weten daarvan sinds het einde van de Koude Oorlog de wrange vruchten. Irak, Afghanistan, Kongo, Soedan, Tsjaad, Somalië, Zimbabwe, een reeks van landen waar toepassing van R2P de toestand eerder verslechterd dan verbeterd heeft. De twijfels van Foley maken meer indruk dan de beloften van Evans, hoe sympathiek die op het eerste gezicht ook mogen zijn.

Noten

- 1 Samantha Power, *A Problem from Hell, America and the Age of Genocide*, Basic Books, 2002 (besproken in: *Internationale Spectator*, oktober 2002, blz. 511-515).
- 2 Geciteerd door Anatol Lieven in *America Right or Wrong, an Anatomy of American Nationalism*, Oxford University Press, 2004 (besproken in: *Internationale Spectator*, oktober 2005, blz. 538-543).

Jan Sampiemon is oud-redacteur en oud-commentator van *NRC Handelsblad*.

Terugblik op onrecht in Abu Ghraib

Philip Gourevitch & Errol Morris
**Standaardprocedure gevolgd - een oorlogs-
 verhaal**

Amsterdam: De Bezige Bij, 2008, 334
 blz.; 19,90 euro; ISBN 978-90-234-2849-7

Abu Ghraib was al ten tijde van Saddam Hoessein de grootste en meest beruchte gevangenis van Irak, maar is in het Westen vooral het symbool geworden van het morele failliet van de oorlog in Irak en de Amerikaanse *war on terror*. Terwijl de Amerikaanse regering zich bij gebrek aan massavernietigingswapens genoodzaakt zag de oorlog te verkopen als een bevrijding van het Irakese volk en het begin van een Arabische lente die zich als een olievlek over het Midden-Oosten zou verspreiden, sloegen de in de Abu Ghraib-gevangenis gemaakte foto's overal in als een bom. Naakte gevangenen, seksuele vernederingen en mensonterende omstandigheden: met ontzetting nam de wereld in april 2004 kennis van de manier waarop de Verenigde Staten in Irak met hun gevangenen omgingen. Het verhaal van Abu Ghraib was echter misschien nooit in zijn volle omvang aan ons bekend geworden, als de folteringen en vernederingen niet waren vastgelegd door de betrokken Amerikaanse soldaten zelf. En het verhaal was misschien minder schokkend voor ons geweest, als die zelfde soldaten niet regelmatig zelf op de foto's opdoken: lachend om een menselijke piramide op een koude vloer, wijzend naar de genitaliën van een naakte man met een zak over zijn hoofd, of poserend bij het gezwollen lijk van een overleden gevangene.

Hebben wij hier te maken met een aantal gevaarlijke gekken of een stel sadistische psychopaten? Nee, zeggen Errol Morris en Philip Gourevitch op basis van hun interviews met de belangrijkste betrokkenen tussen oktober 2005 en november 2007. Het waren stuk voor stuk 'verontrustend normale', jonge mensen, afkomstig uit Maryland of Utah, die brieven stuurden naar het thuisfront en die smachtend de dagen aftelden tot het volgende verlov. Maar ergens, in de gekte van Abu Ghraib, lijken ze hun realiteitszin, hun normbesef, hun menselijkheid te zijn verloren. Gigantische overbevolking in deze gevangenis en structurele onderbezetting van het personeel leidden tot een extreem hoge werkdruk en toenemende angst en frustratie onder de bewakers. Huilpartijen en woedeaanvallen wisselden elkaar in hoog tempo af. Niemand werd aangesproken op grensoverschrijdend gedrag; de fatsoensnormen binnen de groep werden, vooral onder druk van een paar oudgedienden, steeds verder verlegd. En terwijl de gevangenis bijna dagelijks met mortieren werd bestookt en bermbommen en zelfmoordaanslagen meer en meer Amerikaanse slachtoffers eisten, nam de druk op het gevangenispersoneel om bruikbare *human intelligence* te verschaffen steeds verder toe. De lijst met toegestane verhoortechnieken werd langer en langer, terwijl men zich in Washington in allerlei juridische bochten wrong om verscheidene internationale verdragen en conventies buiten toepassing te verklaren. Daarmee is het boek, waarin overigens geen enkele van de beroemde foto's is opgenomen, vooral een aanklacht aan het adres van de

Amerikaanse regering onder president George W. Bush (2001-2009). Het werd immers al vrij snel na '9/11' duidelijk dat zij zich niet langer gebonden achtte aan welke internationale norm of regel dan ook. Op 16 september 2001 zei vice-president Dick Cheney in een interview: 'Als je in staat wilt zijn alles te achterhalen wat je moet achterhalen om dit soort activiteiten te voorkomen, zul je een paar buitengewoon onsmakelijke types op je loonlijst hebben moeten staan. [...] Ik ben ervan overtuigd dat we dat kunnen. En dat we succes zullen hebben. Maar we moeten er wel voor zorgen dat we onze inlichtingendiensten dan niet aan handen en voeten hebben gebonden als het erop aankomt dat zij in hun missie slagen.' Nu zaten er misschien allerlei commandostructuren en bestuurslagen tussen (en de boodschap was netjes verpakt in ingewikkelde beleidsstukken en 'geweldsinstructies'), maar het is uiteindelijk deze overtuiging die aan de basis lag van het drama in Abu Ghraib en Guantánamo Bay.

Met de verkiezing van Barack Obama tot president lijken de Verenigde Staten eindelijk een nieuwe weg te zijn ingeslagen, maar zijn voorganger heeft een lange schaduw geworpen over de wereldreputatie van de Verenigde Staten als supermogendheid en als leider van de vrije wereld. Gelukkig heeft een aantal mensen zich wel voor de folteringen en vernederingen in Abu Ghraib in rechte moeten verantwoorden. Een aantal manschappen en onderofficieren is inderdaad door de krijgsraad veroordeeld, met straffen variërend van een (voorwaardelijke) gevangenisstraf tot degradatie en/of oneervol ontslag. Maar, niet één militair boven de rang van sergeant

kreeg gevangenisstraf. Niemand is aangeklaagd op basis van de Conventies van Genève, bijvoorbeeld vanwege het feit dat gevangenen naakt werden vastgeketend of vanwege het gericht schieten op weerloze gevangenen. En niemand is aangeklaagd voor het

onder erbarmelijke omstandigheden en zonder enige vorm van proces vasthouden van duizenden onschuldige mensen, tussen de muren van Saddams Abu Ghraib-complex.

Maarten Barends

Mr M.G. Barends is als jurist werkzaam voor de Verenigde Naties.

Een filosoof op zoek naar geweld

Hans Achterhuis:

Met alle geweld. Een filosofische zoektocht.

Rotterdam: Uitg. Lemniscaat b.v., 2008; 794 blz.; 44,95 euro; ISBN: 978-90-477-0127-

Met alle geweld is het verslag van de zoektocht van Hans Achterhuis naar de bronnen van geweld. In 792 pagina's documenteert hij zijn wedervaren. Het is een reis waarbij de lezer als reisgenoot er getuige van is hoe deze erudiete auteur in talloze hoeken en gaten, zowel van wetenschappelijke als literaire aard, zijn te duiden object op het spoor komt. Sprekend met zichzelf, vergelijkend met eigen vroegere opvattingen, puttend uit een arsenaal van mogelijke verklaringen en beschrijvingen, legt de schrijver een enorme afstand af om uiteindelijk te concluderen dat 'alleen als we leren leven met geweld, we ook kunnen leren dat geweld te domesticeren'. Het door Achterhuis als 'glibberig' aangeduide begrip geweld wordt gedefinieerd als 'het min of meer intentioneel toebrengen of dreigen toe te brengen van schade aan mensen of voorwerpen'. De gekozen gewelddefinitie heeft als gevolg van het intentioneel aspect een (te) grote beperking. Belangrijke niet-intentionele bronnen van geweld blijven bewust buiten beschouwing. Alhoewel, ook

Achterhuis blijkt zich van het begrip 'structureel geweld' in zijn analyses te moeten bedienen. En een typologie van geweld, bijvoorbeeld naar niveau, oorzaak en intensiteit, had, volgend op de geweldsdefinitie, niet mistaan. Maar kennelijk lieten de door Achterhuis geraadpleegde auteurs op dit punt verstek gaan.

De zoektocht van Achterhuis leidt tot diverse geweldsbronnen en de terecht overtuiging dat monocausale verklaringen niet alleen onjuist zijn, maar ook een bijdrage tot geweld kunnen zijn. Zes bronnen van geweld, die de auteur in hun samenhang belicht, zijn het doel/middelen-denken, mimetische begeerte, de spanning tussen moraal en politiek, de 'dierlijke' natuur van de mens, de strijd om erkenning en het wij/zij-denken. Bij het uitwerken van de genoemde onderdelen van zijn vraagstelling – 'Welke perspectieven om het geweld te begrijpen kunnen we onderscheiden, welke gezichten ervan tekenen zich af, welke bronnen en oorsprongen ervan kunnen we lokaliseren?' – staan een of meer filosofen centraal. Veelvuldig komt hierbij ook de visie van zijn voornaamste inspiratiebron, Hannah Arendt, aan bod. Denkers, variërend van Girard, Niebuhr, Kant, Von Clausewitz, Schmitt, Fanon, Sartre, Honderich, Lorentz, Hobbes en talloze anderen worden gepresenteerd met hun geweldsrelevante opvattingen en uitspraken. Achterhuis weegt en

wikt ze, aanvaardt of verwerpt ze. Zijn beschouwingen en analyses worden ondersteund door de verwijzing naar zowel actualiteiten en gebeurtenissen uit het verleden, alsook naar romanfiguren, die de gegeven argumentatie verduidelijken en illustreren. Tolstoj en Coetzee zijn in dezen belangrijke toeleverende auteurs. De personages in romans blijken voor hem even bruikbaar als analyse- en illustratiemateriaal als wetenschappelijke theorieën over geweld.

Mede in het kader van een afrekening met de jonge Achterhuis worden begrippen als 'utopisme' en 'maakbaarheid van samenlevingen', alsmede 'geweldloosheid' op hun relatie met feitelijk geweld onderzocht en positief bevonden.

De vele voorbeelden en vooral verwijzingen naar actuele gebeurtenissen, situaties en omstandigheden verhogen de leesbaarheid en illustreren de (politieke) relevantie van zijn boek. Zo komen onder meer 'Afghanistan', terrorisme, humanitaire operaties, islamitisch fundamentalisme en dierenbevridders ter sprake. Ter illustratie enkele opvattingen van Achterhuis over de actualiteit. Afghanistan is een land dat zeventien maal ter sprake komt, zulks mede in het kader van Achterbergs kritische visie op 'humanitaire interventie'. Afghanistan, stelt hij, 'roept veel vragen over een rechtvaardige oorlog op'. Met Helderling is hij het erover eens

dat Afghanistan nooit een land is geweest, slechts een verzameling elkaar beoorlopende volkeren en stammen. De kwestie van ethiek en oorlog acht Achterhuis hier ook een relevant vraagstuk, 'waar Nederlanders immers samenwerken met Amerikanen en in een Navo-strijdmacht die steeds meer als een bezettingsmacht ervaren wordt'. De echte buitenwereld van Uruzgan lijkt er ook heel anders uit te zien dan de fictieve, op de premissen van de humanitaire interventie gebaseerde wereld van de Nederlandse politici, zo constateert hij, en hij wijst daarbij ook op de 'wederopstanding van de krijgsheren'. 'Dat er padvindendachtig opbouwwerk zou kunnen plaats vinden in een regio die 's nachts volgens de eigen bestuurders grotendeels door de Taliban wordt gecontroleerd, was nobel bedacht maar volstrekt ongeloofwaardig'. 'Vanaf de eerste dag was Uruzgan een vechtmiszie', schrijft Achterhuis, 'maar de morele argumentatie eromheen bleef desondanks de overhand houden. Het probleem is dat militaire doelen tegenwoordig van humanitaire aard heten te zijn!' In het kader van de vele doden, de *collateral damage*, mag 'de pretentie van de Nederlanders de hearts and minds van de bevolking te gaan winnen een lachertje heten, als het niet zo intriest was'. Maar kennelijk beseft men dat niet. 'Onze in privéverhoudingen geïnternaliseerde moraal werkt kennelijk als een blinde vlek die ons net als de apartheidsaanhangers in het verleden, het zicht op de politieke werkelijkheid ontnemt'. Hoewel de zes eerder genoemde bronnen van geweld voor enige systematiek zorgen, zullen snelle lezers het boek al gauw rommelig vinden, dit ondanks de 55 hoofdstukken, een epiloog en 314 tussenkopjes. Achterhuis heeft tijdens zijn zoektocht, zoals bij veel zoeken het geval zal zijn, meermalen dezelfde plek bezocht. Hij

is geen moralist, maar hij waarschuwt wel. Zijn waarschuwingen voor het gewelddadig aspect van utopieën komen plausibel over. Maar zijn benadrukken van onze dierlijke erfenis in 'de menselijke natuur' zal ook nu nog veel sociale wetenschapslieden tegen de haren instrijken, zij het deels ten onrechte. De grenzen tussen filosofie en andere wetenschappen, zoals psychologie en ethologie, weet hij niet vast te houden. Experimenten, theorieën en veronderstellingen uit andere wetenschappen blijken, ook voor Achterhuis, soms onvermijdelijk en noodzakelijk voor zijn analyse en betoog. Minstens is het merkwaardig dat in de zo'n 1.500 vermeldingen tellende index het woord 'polemologie' of 'peace research' niet voorkomt. Wel wordt de Europese vader van de polemologie, Johan Galtung, genoemd in verband met zijn structurele-geweldsdefinitie, maar zijn geweldstypologie en of structurele-agressietheorie blijven ongenoemd.

Uit de huidige conflictstudies had ook de filosoof Achterhuis een en ander kunnen ontleen dat zijn filosofische zoektocht in elk geval een stuk had vereenvoudigd en zijn beschouwing dichter bij de wetenschappelijke waarheid van het moment had gebracht. Door zich tot filosofische en literaire bronnen te willen beperken, heeft Achterhuis bij voorbaat die weg afgesneden. Wel heeft hij, puttend uit filosofische en literaire teksten, een ruif vol met geweldsrelevante opvattingen voor de lezer klaar gezet. Het is een tot eten en tot herkauwen uitnodigende kost voor eenieder die in geweld geïnteresseerd is. Misschien had het boek meer over minder kunnen zijn, maar dat is een oordeel vanuit de leunstoel van de recensent. Het geweld in de mensensmaatschappij is niet uit te bannen, zo blijkt uit *Met alle geweld*, het is wel te beheersen en op een zo laag mogelijk

niveau te houden. Hoe dat moet en of ook daar een filosofische doordenking op kan worden losgelaten, is geen vraag maar stof voor een ander boek van Achterhuis of wie zich daartoe geroepen voelt.

Leon Wecke

Dr Leon Wecke is verbonden aan het Centrum voor Conflict Analyse en –Management (CICAM) van de Radboud Universiteit te Nijmegen.

Oorsprong en ontwikkeling van ideeën van Clausewitz

Hew Stracha

Vom Kriege van Clausewitz, Een biografie (vertaald uit het Engels door Aris van Braam).

Amsterdam: Mets en Schilt/Roeselare: Roularta Books, 2009; 177 + 24 blz.; 18,=euro; ISBN: 978-90-5330-660-4

Carl von Clausewitz (1780-1831) spreidde in zijn vele geschriften over oorlog een indrukwekkende rijkdom aan ideeën ten toon. Ten dele kwam dat omdat zijn denken werd doordrenkt met zijn ervaringen als Pruisisch generaal, waarbij vooral de nederlaag tegen Napoleon grote gevolgen had voor zijn politieke opvattingen. Clausewitz liet zich in zijn dialectische methode daarnaast sterk inspireren door de Duitse filosofie. Zo beschouwde hij in zijn bekendste boek, *Vom Kriege*, de oorlog achtereenvolgens 1 als duel, waarin reciprociteit tot ongeremde escalatie zou leiden; 2 als sociaal verschijnsel, waarin de chaos (frictie) dermate groot was, dat deze zich liet vergelijken met een kansspel; en 3 als instrument, waarvan juist op beheerste wijze in de buitenlandse

politiek gebruik kon worden gemaakt door regeringen van staten.

Clausewitz is hierdoor met recht een klassieker, zo niet *de* klassieker in het denken over oorlog: ideeën die al niet bij hem zijn aan te treffen, zijn schaars. Hiertegenover staat dat Clausewitz' werken zich niet voor ondubbelzinnige interpretatie lenen. Hij spreekt zichzelf soms zelfs tegen. Ook hebben bepaalde politieke stromingen, zoals het nazisme en het leninisme, selectief ideeën geplukt uit zijn gedachtengoed.

Om de ideeën van Clausewitz in hun volle breedte recht te doen heeft Hew Strachan, hoogleraar krijgsgeschiedenis aan de Universiteit van Oxford, deze buitengewoon nuttige biografie geschreven. Strachan stelt zich ten doel 'inzicht te krijgen in de oorsprong van de ideeën van Clausewitz, hun ontwikkeling en de verschillende vormen waarin zij in zijn belangrijkste werk tot uiting komen'. Pas daarna is het mogelijk te begrijpen hoe hij zelf over oorlog dacht, in tegenstelling tot hoe anderen die gedachten hebben geïnterpreteerd (blz. 29). Hiertoe plaatst hij de ideeën van Clausewitz in de context van zijn eigen tijd en maakt hij zo goed mo-

gelijk duidelijk hoe de geschriften van Clausewitz in de tijd samenhangen. Hoewel over Clausewitz heel veel goede boeken (en ook enkele slechte) geschreven zijn, kan Strachans beknopte leidraad als een uiterst welkome aanvulling worden beschouwd. Hij toont aan dat het niet aangaat Clausewitz in een bepaald hokje te stoppen. 'Elke generatie heeft Clausewitz op zijn eigen manier gelezen, vaak selectief, maar niet noodzakelijk op de verkeerde manier.' (blz. 30). Met zoveel ideeënrijkdom zal dat nog wel even zo blijven, al kan het door Strachan gegeven overzicht uitstekend als gids dienen. Hierdoor wordt de kans dat de lezer in Clausewitz' teksten verdwaalt, aanzienlijk geringer.

Jan Geert Siccama

Prof. dr. J.G. Siccama is bijzonder hoogleraar in de geschiedenis van de veiligheidsproblematiek aan de Universiteit Utrecht en aan de Nederlandse Defensie Academie (NLDA). Zijn te zamen met H.W. Houweling geschreven dissertatie *Studies of War* handelt voor een aanzienlijk deel over het werk van Clausewitz.

André Gerrits, Max Bader, Marcel de Haas & Jacques de Jong:

The European Union and Russia: Perception and Interest in the Shaping of Relations.

Den Haag: Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael', 2008; Clingendael European Papers no. 4; 93 blz.; 15,- euro; ISBN: 978-90-5013-132-8

Tegenover de toegenomen assertiviteit van Rusland onder Poetin weet de Europese Unie niet meer dan crisismanagement te plaatsen. De EU volgt wat Moskou op de agenda zet, zo stellen de auteurs van dit paper vast. Het EU-beleid van 'transformatie door integratie', in de jaren '90 ontwikkeld voor landen uit Midden- en Oost-Europa, werd ook op Rusland toegepast. Maar wat Rusland betreft is het niet meer relevant of gewenst. Rusland eist de positie van machtsspeler terug en wil niets van integratie met het Westen weten. Het paper toetst de betrekkingen van de EU met Rusland op drie kerngebieden: energie, veiligheid en mensenrechten. Op *veiligheidsgebied* – een mijneveld op zich zelf – heeft de samenwerking weinig vruchten afgeworpen. Dat komt mede doordat het GBVB nog relatief jong is en de EU haar prioriteiten niet heeft bepaald. De beste kansen voor succesvolle samenwerking ziet men in niet-politiek gevoelige *issues* als ontwapening, civiele verdediging en non-proliferatie van massavernietigingswapens. *Energie* is een ander moeilijk dossier. In de toekomst zal de EU nog afhankelijker worden van Russisch gas, terwijl Rusland meer aan China zou kunnen gaan leveren. Het ontwikkelen van een lange-termijn-energiesamenwerking met Rusland blijft een immense uitdaging. Het bevorderen van *mensenrechten* in Rusland door de EU is problematisch. Het conditiona-liteitsinstrument – dat voor gewenste aanpassingen in kandidaat-lidstaten van Midden- en Oost-Europa heeft gezorgd

– ontbreekt. De EU zou er zelfs goed aan doen het stilzwijgende doel van democratisering in Rusland achterwege te laten, om de steun aan de Russische NGO's mogelijk te maken. Rusland en de EU waren, zijn en blijven 'very different animals, both domestically and geopolitically'. De belangrijkste tekortkoming aan EU-kant is het gebrek aan politieke eenheid. Daarom pleiten de auteurs voor een minder ambitieus, een minder omvattend en minder politiek geïnstitutionaliseerd EU-beleid. Een tussenweg van een 'practical linkage approach' naar het voorbeeld van het Duitse beleid van *Annäherung durch Verflechtung*. Meer zit er voorlopig niet in. (M.B-K.)

Willem Post:

Obamawereld. Wat we van de president kunnen verwachten.

Soesterberg: Uitgeverij Aspekt, 2008; 128 blz.; 12,95 euro; ISBN: 978-90-5911-796-9

Amerikaanse fenomenen laten zich vanwege hun schaalgrootte vaak lastig beschrijven; zeker als het de Amerikaanse president betreft die geconfronteerd wordt met crises van ongekende omvang. In zulke gevallen heeft een auteur twee opties. Jarenlang onderzoek met diepgaande analyses en achteraf-beschrijvingen, óf een momentopname die bepaalde zaken aanstipt en aanknopingspunten biedt aan de lezer die meer wil weten. Met *Obamawereld* heeft Willem Post voor het laatste gekozen – met wisselend succes. Aan de hand van Obama's speeches, boeken en campagne biedt Post inzicht in de persoonlijkheid en de te verwachten politiek van de 44ste president. Gecombineerd met eigen ervaringen en zijn expertise maakt dat *Obamawereld* tot een gedetailleerde vogelvlucht van Hawaii tot het Witte Huis. Inherent aan de opzet is dat het boek niet alle aspecten van Obama's leven

behandelt. De vormende invloed van president Abraham Lincoln en de twijfel over zijn eigen huidskleur en herkomst hadden echter niet achterwege mogen blijven. De nadruk op samenwerking – juist met politieke tegenstanders – en het plaatsen van vraagtekens – een ommezwaai ten opzichte van de eenzijdige benadering van Bush – zijn nu eenmaal belangrijke pijlers van de echte Obamawereld. Al met al schotelt Post de lezer een boeiend geschreven eerste verkenning voor, die naar meer smaakt. Hopelijk wendt hij op termijn zijn kennis aan voor de uitgebreide analyse die het onderwerp zeker ook verdient. (M.M.)

Marc Weller:

Negotiating the final status of Kosovo.

Parijs: EU Institute for Security Studies, december 2008 (Chaillot Paper, no. 114); 95 blz.; 10,- euro; ISBN: 978-9-29198-132-8. (www.iss.europa.eu)

In dit *Chaillot Paper* analyseert Weller hoe de internationale bemoeienissen met Kosovo en de onderhandelingen over de uiteindelijke status van dit gebied resulteerden in datgene wat men het liefst had willen vermijden: een onafhankelijk Kosovo. Hij beschrijft hoe op de gewapende confrontatie tussen de NAVO en Servië in 1999 en op de gedwongen verplaatsing van een groot deel van de etnisch-Albanese bevolking een lange periode volgde waarin, onder auspiciën van de VN, over de uiteindelijke status van Kosovo werd onderhandeld. In deze gecompliceerde onderhandelin-

Deze rubriek staat onder redactie van mw dr Fenna van den Burg. Bijdragen aan deze aflevering werden verzorgd door mw dr Małgorzata Bos-Karczewska (M.B.-K.), hoofdredacteur van Polonia. NL, het webportaal van de Poolse gemeenschap in Nederland; Mark Maathuis MA (M.M.), freelance journalist in Washington, D.C.; mr M.G. Barends (M.G.B.), als jurist werkzaam bij de Verenigde Naties; en door Fenna van den Burg (F.v.d.B.).

De aanwinstenlijst van de bibliotheek van Instituut Clingendael wordt maandelijks gepubliceerd op de Clingendael-website: www.clingendael.nl/resources/library/acquisitions

gen met Servië en andere betrokkenen werden nagenoeg alle voorhanden zijnde diplomatieke middelen aangewend om tot overeenstemming te komen. Er werd zelfs bedreigd met gebruik van geweld en met humanitaire interventie. Het bleek echter niet mogelijk om met Servië, dat werd gesteund door Rusland, tot overeenstemming te komen. De auteur legt uit hoe er na de mislukte onderhandelingen weinig anders overbleef dan het verlenen van onafhankelijkheid aan Kosovo. Gezien de onzekere arrangementen voor de overdracht van het gezag van de United Nations Mission in Kosovo (UNMIK) naar de recentelijk overeengekomen 'Civiele Missie' van de Europese Unie (EULEX) zal opnieuw een beroep gedaan worden op de EU een leidende rol in Kosovo te spelen: 'the challenge remains to retain the territorial unity of Kosovo while simultaneously fashioning a workable system of cooperation between all international and regional actors involved, despite the ongoing dispute over Kosovo's legal status'. (blz. 94) Voor de gehele Balkan blijft overigens de bescherming van de rechten van minderheden en de handhaving van 'diversity', tegen alle vormen van extremisme, van kracht. Marc Weller is verbonden aan de Universiteit van Cambridge; hij heeft vele regeringen van advies gediend bij conflicten en vredesmissies. (F.v.d.B.)

Sietse Bosgra:

From Jan van Riebeeck to Solidarity with the Struggle: The Netherlands, South Africa and Apartheid. 2008; 103 blz. stbosgra@hetnet.nl

In deze publicatie beschrijft Bosgra de Nederlandse bijdrage aan de anti-apartheidstrijd. Dit geschiedt in het kader van een groter Zuid-Afrikaans project van de *South African Democracy Education Trust*, dat beoogt de geschiedenis van de strijd tegen de Apartheid vast te leggen. Na een vluchtig overzicht van de geschiede-

nis van Zuid-Afrika, de Boerenoorlogen en de recente politiek-culturele revolutie, behandelt Bosgra, radicale voorman van de anti-apartheidstrijd in Nederland, de aspecten daarvan. Aan bod komen de diverse apartheidsorganisaties, hun aard, de mate van radicaliteit, hun onderlinge verschillen en tegenstellingen, hun houding tegenover geweldgebruik, alsmede de eventuele contacten met Zuid-Afrikanen die zich tegen de Apartheid keerden. Ook (sommige) anti-apartheidsacties en de diverse boycots passeren de revue. In aparte hoofdstukken wordt de houding van de Nederlandse regeringen besproken, vanaf het kabinet-Den Uyl (1973-1977) tot en met het kabinet-Lubbers (1986-1989), evenals de houding van de kerken, vakbonden en lokale autoriteiten. Na de behandeling van deze 'partners in de strijd' gaan de verdedigers van de Apartheid ('The advocates of white South Africa') onder het mes. Niet alleen de 'Nederlands Zuid-Afrikaanse Vereniging', maar ook bijvoorbeeld de Nederlandse ambassadeurs in Pretoria, de KLM en Philips worden aan de kaak gesteld. Het overzicht besluit met een beschrijving van 'The Last Years', de hectische en verwarrende periode die een einde maakte aan de Apartheid. Daarna volgde, wat Nederland betreft, een periode van discussie over een fusie tussen de belangrijkste apartheidsorganisaties in Nederland. Maar wat tijdens de strijd tegen de Apartheid niet lukte, lukte ook niet toen de strijd gestreden was: de fusieplannen strandden. Wél kwam in 1997 het Nederlands Instituut voor Zuid-Afrika tot stand, een professionele organisatie waarnaar de belangrijkste inkomstenbronnen werden overgeheveld die in het verleden door de Nederlandse regering en de Europese Unie werden gegeneereerd. Het nieuwe Instituut werd een informatie- en documentatiecentrum en organiseert projecten in Zuid-Afrika op het gebied van de mensenrechten en de persvrijheid. (F.v.d.B.)

Emerson Vermaat:

Nazi's, communisten en islamisten. Opmerkelijke allianties tussen extremisten.

Soesterberg: Uitgeverij Aspekt, 2008; 310 blz.; 15,95 euro; ISBN: 978-90-5911-721-1

Aspekt is een kleine, sympathieke uitgeverij in het midden van het land, die al jaren een welgemeende interesse aan de dag legt voor een breed scala aan onderwerpen en thema's. Obscure schrijvers, excentrieke onderwerpen en verrassende vertalingen – het kan allemaal in Soesterberg. En dat is een goede zaak, want de tegenwoordige nivellering is ook aan Nederlandse uitgeverij en boekhandel (Kruidvat) niet voorbij gegaan. Dus, als er bij Aspekt een boek verschijnt met hamer en sikkel, halve maan en hakenkruis op de omslag, maak ik me in eerste instantie weinig zorgen. Dat verandert na lezing van het voorwoord van de hand van Bob Smalhout, die, als schot voor de boeg, onder meer stelt dat de 'kwalijke activiteiten' van de nazi's 'voor het grootste deel' zijn overgenomen door de politiek-religieuze leiders van de islam. Nou, dat belooft nog wat. Wat volgt is een aantal slecht geschreven, incoherente hoofdstukken over het Von Ribbentrop-Molotov Pact, de grootmoefte van Jeruzalem en de Iraanse president Ahmadinejad, die blijkbaar moeten bewijzen dat moslims eigenlijk allemaal nazi's zijn. Zo onhult Emerson Vermaat bijvoorbeeld dat Ahmadinejad zich, net als Hitler, graag laat voorstaan op zijn eenvoudige afkomst. En Hitler op zijn beurt schijnt weleens om Gods zegen te hebben gevraagd. Een signalement is volgens de eindredactie van de *Internationale Spectator* echter toch op zijn plaats 'vanwege de mogelijke invloed van het boek op het publieke debat in Nederland'. Moge God ons daarvoor behoeden! (M.G.B.)

Jair van der Lijn & Edwin Bakker

give their first comments on the 'International Conference on Afghanistan; a Comprehensive Strategy in a Regional Context' held in The Hague on March 31st which brought together a large number of governments and international organisations to discuss stability and reconstruction in Afghanistan. In order to overcome the deteriorating situation in that country, it was hoped the conference would produce renewed support and élan for the international interventions. The central questions are whether the Hague conference has indeed increased the chances for success in Afghanistan and what the final declaration really means for the Afghans on the ground. The authors conclude that although the conference's results are a step in the right direction of a more regional, international and integrated approach, one has to keep two issues in mind. First, it has to be feared that the United Nations may further lose their image of impartiality and as such become less able to provide assistance. Secondly, in the final declaration short-term stabilisation receives most attention, but this may come at the expense of long-term peace and also at a high price, such as women's rights. In other words, the diplomatic success of the conference on Afghanistan may not necessarily be a success on the ground in the country concerned.

Dirk Rohtus

looks at current relations between Turkey and Israel. The Turkish prime minister Erdoğan took the lead in the Islamic World with his plain criticism of the Israeli military action in Gaza. This raises the question whether the Turkish-Israeli relationship is under threat. Turkey is focussing its foreign policy much more to the Middle East. Does this in combination with the criticism on Israel mean that Turkey is turning away from the West? Opinions are divided: some analysts talk about a new 'Orientalism', whereas others say that Turkey is just conducting a policy of 'complementarity' and that relations with Israel will not suffer as there are too many military and technological interests at stake between the two states. It remains to be seen whether the popular mood in Turkey, which is very anti-Israel, will direct the foreign policy away from cooperation with Israel.

Mendeltje van Keulen

discusses the party manifestos of Dutch political parties for the upcoming European Parliament elec-

tions. A comparison between the political parties reveals a general focus upon 'checklists' of EU *vs.* national competences, with the notion of subsidiarity as a key guiding theme. Moreover, parties pay relatively little attention to the question how to re-legitimize the EU and its policies in the Netherlands. It can be foreseen that the election campaign will be more outspoken, but at the same time probably focused upon a rather general pro-anti EU discourse – instead of a substantial debate on European preferences and the Dutch role in the EU.

Sjerp van der Vaart

deals with the question whether the European Parliament should and can be used as a vehicle for promoting national interests within the European Union. The current economic crisis makes European politicians sensitive to nationalist tendencies. On the eve of elections for the European Parliament, populist sentiments as to Dutch interests vis-à-vis the European Union are also expressed in various Dutch political parties. However, curtailment of the internal market that is wrenched out of joint by protectionist measures is not in the Dutch interest. The Netherlands is not capable on its own to tackle problems associated with environmental degradation, terrorism and international crime. Also in matters of security, the environment and safe food European and Dutch interests run parallel. Hammering on the promotion of national interests within the European Parliament as an expression of populist sentiments is not only counterproductive but also wrong on principle. Rather, the Dutch interests as regards EU legislation are protected by Dutch ministers in the EU Council of Ministers. Expressing the voice of Dutch interest is the task of Dutch Parliament in The Hague.

Bas Eickhout & Judith Sargentini

offer their views and ideas on the necessity and urgency of a Global Green New Deal, which is all the more necessary because of the half-hearted results of the G 20 Summit in London and the relationship between the economic and financial, the food and the climate crises. The elections for the new European Parliament in June of this year should hopefully result in a majority pressing for European Union policies favouring global reforms aiming at a better deal for developing countries. European trade and development and environment and climate policies

should fit in a framework of this global green deal. The authors are the two frontrunners of the Dutch GreenLeft party for the coming European elections.

André Gerrits & Kirsten Meijer

focus on Belarus that is stereotypically presented as Europe's last dictatorship. President Aleksandr Lukashenka has established an authoritarian order, based on political stability and a relatively high standard of living, which all in all provides more than a modicum of legitimacy. Recently, however, things changed. The Russian Federation suddenly demanded world market prices for its energy deliveries. The façade of elite unity showed its first cracks. Hesitantly Lukashenka initiated some reform measures. This article discusses these latest political developments in Belarus within the context of the country's international position: firmly tied to the Russian Federation but carefully seeking for openings in its troubled relations with the European Union. The Union has attempted to influence domestic developments in Belarus through positive and negative means. The effects have been negligible. Belarus will not experience a democratic breakthrough in the short run. Relations with the Russian Federation will remain crucially important. However, the changes in Belarus and in relations between Belarus and the Russian Federation have enhanced the possibilities for a more effective EU strategy. The authors suggest a two-track policy for the European Union: stick to the conditions for normalization of relations which it agreed upon in 2006 and use its 'carrots' to stimulate the process of political change in Belarus.

Marc Vogelaar

focuses on North Korea, officially called the Democratic Republic of Korea (DPRK), which stands out for its extreme control of the daily life of its citizens. Contrary to expectations, North Korea has survived economically after the loss of its lifeline with the Soviet Union. Its economy has been contracting for years on end and, in spite of the creed of self-reliance, the government is not able to nourish the population. DPRK has outlived the Cold War, by keeping intact its perception of the world as a hostile environment. The constant fear of the population, flamed by an effective political propaganda, of an attack by foreign powers has helped maintaining the totalitarian system for over half a century. To ensure regime survival, North Korea has been pursuing deterrents such as weapons of mass destruction (WMD) and disproportionate conventional armed forces. The recent acquisition of nuclear status has assured North Korea of constant

– if negative – attention around the world. The nuclear test in 2006 (repeated unsuccessfully in April 2009) and its development of long-range ballistic missiles has triggered condemnations and even sanctions from the UN Security Council, with exceptional backing from its former Cold War allies Russia and China. North Korea's quest for national security and regime survival is ineffective. Rather than by maximising its military deterrent at the cost of the well being of its citizens and of permanent international condemnation, it can acquire international respect and support, as well as peace, through disarmament (notably the elimination of its WMD) and by contributing to the establishment of a regional security mechanism, as part of the Six-party Talks.

Ties Ramekers

deals with the phenomenon of important sports events hosted by countries governed by dictatorial regimes. The year 2008 saw the repetition of a debate that had surfaced before in 1978. The questions raised included the ideal relationship between sports and international politics and the way the international community should deal with dictatorial regimes. Across the globe people were wondering if the military junta of Argentina should be honoured with the presence of national football squads at the World Football Championships of 1978. In the Netherlands numerous people publicly stated that 'Oranje' should not go. The same kind of controversy aroused in the spring of 2008. This time China was the target, having been chosen by the International Olympic Committee to host the 2008 Summer Olympics in Beijing. The Chinese regime also had a bad reputation as far as its human rights standard was concerned. In 1978 the debate about the 'Mundial' sometimes resulted in bitter polemics between the sports journalists and their more 'serious' political colleagues, who had no confidence at all in the capacities of Dutch sports reporters as far as covering the political situation in Argentina was concerned. This skepticism was proven wrong by the sports journalists. Their efforts resulted in more public knowledge of the Argentinean situation. The Mundial generated an unprecedented amount of international attention for the country. In 1978 the Dutch media struggled with the relation between sports and politics, with quite opposing views. The controversy over Beijing 2008 had the same result. Sporting events have shown themselves, notwithstanding the reserved attitude of sports officials and athletes themselves, an ideal opportunity to put the spotlights on an authoritarian regime.

NIEUW VERSCHENEN...

Dirk-Jan de Bruijn
2009. 168 p. € 30,50
ISBN 978 90 232 4509 4

GEEN EZELS!

Over inspirerend veranderen in de publieke sector

Er gaat nog steeds veel mis bij het transformeren van publieke organisaties: de ervaring leert dat meer dan twee derde van alle veranderingen als niet succesvol te betitelen is. Waarom? De gehanteerde veranderaanpak is te traditioneel. We blijven te veel hangen in achterhaalde structuren en in gevestigde patronen. De afnemer is te vaak sluitpost. En dat is vreemd, zeker als we beseffen dat we het daar voor doen. We zijn dus blijkbaar geen ezels, want een ezel stoot zich in het algemeen slechts éénmaal aan dezelfde steen! Daarom een pleidooi voor een onorthodoxe aanpak waarbij de eindgebruiker centraal staat. Doordat die afnemer echt centraal staat, moet de organisatie ook acteren in werkprocessen en in integrale oplossingen. Daarmee verschuift de macht van de eigen positie naar die van de eindgebruiker. Maar dat gaat niet vanzelf. De praktijk is immers weerbarstig. Dat vraagt om intensieve samenwerking, om vertrouwen. Uiteraard moet het management daar zelf de eerste stappen in zetten. De trap wordt immers van boven af schoongeveegd! Zij moeten niet alleen het goede voorbeeld geven, maar ze moeten de regie voeren over de implementatie van 'hun' verandertraject: als 'meesters' moeten zij hun 'gezellen' daarin meenemen. Het spreekt voor zich dat bestuurlijke daadkracht een randvoorwaarde is. In dit boek wordt aan de hand van praktijkvoorbeelden beschreven hoe het wél kan en wat daar dan voor nodig is.

Een ontzettend leuk en nuttig boek. Het biedt een aantal praktische handvatten waar veel overheidsorganisaties hun voordeel mee kunnen doen. *(Karla Peijs, Commissaris van de Koningin, Provincie Zeeland)*

Een must voor iedere overheidsmanager. *(Guikje Roethof, hoofdredacteur PM)*

Een inspirerend boek waarin de kern van veranderaanpakken op een praktische en herkenbare wijze toegankelijk wordt gemaakt. *(Bas Vos, directeur a.i. Taxicentrale Amsterdam)*

Een erg leuk en praktisch boek dat goed past in het streven van de Rijksoverheid om zich te vernieuwen waarbij bedrijfsvoering een andere positionering krijgt. *(Jaap Uijlenbroek, Directeur-generaal Organisatie en Bedrijfsvoering Rijk)*

Dit boek biedt een praktisch houvast om verandertrajecten te kunnen regisseren. Het is een boek dat je aan het denken zet. Dat is essentieel in verandertrajecten. *(Anneke van Zanen, plv. Secretaris-generaal Justitie)*

Meer informatie en online bestellen:
www.vangorcum.nl of bel 0592 37 95 56

www.vangorcum.nl/nieuwsbrief
altijd op de hoogte van de nieuwste uitgaven

Van Gorcum

Koninklijke Van Gorcum BV
Postbus 43
9400 AA Assen
[e] verkoop@vangorcum.nl